విజయనగరచారిత్రగ్రంథసముదాయము.

కవిజీవితములు

గురుజాడ. శ్రీరామమూర్తి

ప్రణీతము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

ఆదిసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

Third Edition.] 1913.

TO

H. H. Sri Maha Raja Adhiraja

Sri Pusupati

Mirja Ananda Gajapathiraz, Padsha

Kalinga, Manye Sultan,

THE

MAHARAJA OF VIZIANAGARAM, G. C. I. E.

THIS VOLUME IS DEDICATED

BY THE AUTHOR.

CONTENTS.

విషయసూచిక.

శ్రీ రస్తు.

గ్రంథకర్తపీఠిక.

ఆంధ్రభాషాభిమానులకు నిపుడీగ్రంథము మరల రెండవకూర్పునఁ
బ్రకటించునట్టిసంగతి విజ్ఞాపనము చేయుచున్నాఁడను. ఇది ప్రథమ
ములో నేను స్కూలులో విద్యాభ్యాసము చేయుచున్నతఱి నింగ్లీషు
భాషలో నుండు "Macaulay's Critical and Biographical
Essays of Poets" అను గ్రంథమువంటిగ్రంథ మాంధ్రభాషలో నుండి
న నెంతయు నుపయోగకారిగా నుండు నని యూహించి యావిషయమై
కొందఱుపెద్దలతో సహవాసము చేసి కొంతగ్రంథము సంపాదించి దేశ
స్థుల యభిప్రాయము లరయుటకుఁగాను గొంతకొంతగా 1876 సం. రము
మొదలు ప్రకటింప నారంభించినాఁడను. అంతట నందులోని రెండవ
భాగము ఆ 1882 వ సంవత్సరములో B. A. పరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథ
ముగా నేర్పఱుపఁబడుటం జేసి యాభాగముమాత్రము మఱియొకపరి
ముద్రించి ప్రకటింపఁబడినది. అనంతరము మఱికొన్నిభాగము లపు
డప్పుడు శ్రీప్రబంధకల్పవల్లి యనుపత్రికలోఁ గల్పి ముద్రింపఁబడినవి.
అవియన్నియు నేకసంపుటముగ లేకున్నను, శాలివాహనశకము పదియవ
శతాబ్దము మొదలు పదియేడవశతాబ్దమువఱకు నుండెడుకవులయొక్క
చారిత్రములు దొరకినమట్టుకుఁ బ్రచురింపఁబడినవి. అంతట దేశచారిత్ర
విషయమై చేయుచున్నకృషి యధికమగుటచేతను నందులోనే కవిచారి
త్రములకువలయు కాలనిర్ణయాదికము చేయుటకాధారము లనేకము లుం
డుటంబట్టియు నట్టిపని చేయుటసులభసాధ్యము కాకుండుటచేతను బూ
ర్తిగాఁ గవిజీవితగ్రంథము రెండవకూర్పుగా నచ్చువేయించుట కవకాశ
ము చిక్కలేదు. ఇట్లుండ, బ్ర॥ కందుకూరి వీరేశలింగముగారు తమమిత్రు
లెవ్వరో తమ్ము గవిచరిత్రములు తిరుగ రచియించుటకుఁ బ్రేరేపించినా
రని కవిచారిత్రములను పేరుతో నొకగ్రంథము ప్రాచీనకవులం గూర్చినభా
గమును ముద్రించి ప్రకటించిరి. అందుఁ బెక్కండ్రకవులపేళ్ళును వారిచా
రిత్రములును వ్రాసినట్లున్నను చాలభాగ మిదివఱలో నాచేఁ బ్రకటింపఁ
బడినకవిజీవితములయర్థసంగ్రహమే కాని వేఱుకాదు. ఏవియైన నొకటి
రెండుకథలు నవీనముగాఁ గల్పించుటకుఁ జేర్పఁబడినను నవి యనవసర
మైనచారిత్రములుగా నైనను లేక ప్రత్యేకము కవిత్వశైలిం జూపుటకు

వ్రాయఁబడినపద్యములు నుదాహరణములు గానైన నుండును. అవి యన్నియుఁ జేరి యొకగ్రంథముగా నేర్పడఁగా నందువలన నాంధ్రభాషకుఁ గల్గినలాభ మేమయ్యె ననఁగా నదివఱలోఁ గవిజీవితములలో నేర్పఱుపఁబడినకాలనిర్ణయములు పూర్వపక్షమ్ము లగుటయుఁ గవిచరిత్రములోఁ జేయఁబడినతద్విషయకోపన్యాసములనుబట్టి యట్టినిర్ధారణ చేయుటకు వీలులేకుండుటయుఁ దటస్థం బయ్యెను. పైమార్గమునే యవలంబించి నెల్లూరుజిల్లాలో మఱియొకబుద్ధిశాలియును గవిజీతములలోని ప్రథమభాగమును దనభాషాపాండిత్యమును జూపుచు మాఱిచి మఱికొన్ని యంశముల నిష్టానుసారముగాఁ జేర్చి యొకగ్రంథ మచ్చువేసి ప్రకటించెను. ఇది క్రీ.శ 1886 సంవత్సరమువఱకై యుండెను. కాని నేను జేయుచున్న దేశచారిత్రము ముగియక యుండుటంబట్టియును గొందఱు నేనదివఱకు చేసిన సిద్ధాంతములఁ బూర్వపక్షము చేయుటంబట్టియును, మరల నాగ్రంథము ముద్రించి ప్రకటింప నవసర మున్నదియు లేనిదియుఁ జూడకుండ ధనవ్యయము చేయ నేల యని యూహించి నేను జేయుచున్నపనినే నెఱవేర్చుచు నుంటిని. అది క్రిందటిసంవత్సరముతో ముగిసినది కావున దానిని బ్రకటించువఱకుఁ జిరకాలము పట్టు నని యెంచి యిదివఱలోఁ బ్రకటింపఁబడినకవిజీవితములను బ్రారంభములోఁ బ్రకటించినచోఁ బాఠశాలలకు మిగుల నుపయోగ మగు నని నా మిత్త్రులు ప్రేరేపఁగా నే నిప్పుడు దానిలో నీభాగములను బ్రచురించుచున్నాను. కవిచరిత్రముయొక్క రెండవభాగము ప్రచురింపఁబడుచున్నది గావున నిపుడు నేను ప్రచురించెడుగ్రంథములో సాధ్యమగునంతవఱకు దానిపైఁ బూర్వపక్షములఁగూడఁ బ్రకటించెదను. ఇట్టిపని పైగ్రంథకర్తలయెడలఁగాని వారిగ్రంథములయెడలఁగాని నాకొకయసూయ కల్గి యుండుటచేతఁ గాదు. ఎవరికిఁ దోఁచిన సిద్ధాంతమును వారు స్వతంత్రించిచూపిన నది పాఠకుల కుపయోగింపక మిక్కిలి సంతోషముతోఁ జదువుచున్న చారిత్రములు మతఖండనలు గలసంవాదగ్రంథములను భాష్యములు జదివినట్లు చదివి తుదకు ముఖఫిధాన్యమై పూర్వపక్షము చేసినవారికిని సిద్ధాంతము చేసినవారికిని నాల్గుదీవెన లిచ్చి పూజించి గ్రంథమును క్రింద నుంచివేయుదురు. అట్టిసన్మానము కలుగకుండఁగఁ బ్రస్తుతము నేను జేయుపూర్వపక్షసిద్ధాంతములు విమర్శన మనుశీర్షికతో

గ్రంథములో వేఱుగ నొకతావున సాధ్యమగునంతవఱకుఁ జేర్చుచున్నాఁడను. అటులనే కాలనిర్ణయము చేయునపుడును దానికి నొకశీర్షిక నిచ్చి వేఱుగనే చేర్చుచున్నాఁడను. ఇట్టిసంగతు లన్నియు గ్రంథము చూచినంగాని గోచరములు కావు. పైసంగతు లన్నియు నట్లుండగాఁ దెలుఁగుదేశపుపండితుల నందఱ నొకసంగతిఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను. అది యెద్దియనఁగా భాష యొకరిసొమ్ము గాదు. అటులనే చారిత్రమును. ఇంతియ కాక యిదియొక దేశములోనిదియుం గాదు. గ్రంథానుకూల మైనగాథ లాంధ్రదేశములో నాల్గుతెఱఁగుల నుండువానిఁ గైకొని యిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాఁడను. అట్టివానిలో భేదములుగాని యపసిద్ధాంతములుగాని వచ్చినప్పుడు పండితులు వానిని దెల్పి యదివఱకొక వేషము వేసికొని గ్రంథమును వినుపించుచున్న చారిత్రకారునిచేతనే దానిని సవరణ చేయించి యతని మర్యాదను నిల్పి యతనికృతజ్ఞతాసూచకము లగువందనముల నందుట మంచిది గదా! కావున నిఁక ముందు ప్రకటింపఁబోవు చారిత్రములకుఁ గానీ కవిచరిత్రములకుఁ గానీ చరిత్రాభిమాను లందఱును నేను బ్రార్థించువిధముననే సహాయము చేసెదరని నమ్మి యున్నాఁడను. అని యిటుల వ్రాయుట కవితాధర్మముం దెల్పుటకుఁగాని పూర్వపక్షి సేయునాక్షేపణకు జంకి కాదు. అట్టిపూర్వపక్షులమతఖండనము సేయుచోఁ గొంకు కలఁగోనను లే దని గ్రంథము చూచినవారికే స్పష్టము కాఁగలదు. అయినను గ్రొత్తమార్గముం జూపుట కెవ్వరైనఁ బ్రయత్నించునపుడు విద్వాంసులు దానిలోనిగుణదోషములఁ దెలిసి దానిని గాపాడుట వారికి సహజధర్మ మని విన్నవించుచున్నాఁడను.

"శ్లో. సామాన్యోఽయం ధర్మసేతుర్నృపాణాం కాలే కాలే పాలనీయో భవద్భిః,
సర్వానేవం భావినః పార్థివేన్ద్రాన్, భూయో భూయో యాచతే రామచన్ద్రః."

అని శ్రీరామచంద్రు నంతవాఁడును నీవిధమునఁ దాఁజేసిన యొక కార్యమును బరిపాలింపవలయు నని ప్రార్థించుచుండ నిఁక నాయట్టికించిజ్ఞునిచే నిట్టిసహాయము ప్రార్థింపఁబడుట కేమియబ్బురము? కావున నాంధ్రపండితు లీశ్లోకమును బాటించి నన్ను గరుణింతురుగాక. *

విజయనగరము.
1.2.1893

ఇట్లు, విన్నవించు చరిత్రకారుఁడు
గురుజాడ. శ్రీరామమూర్తి.

* ఇది గ్రంథకర్త యొకప్పు డిందలియొక భాగమును బ్రకటించుతఱిఁ జేసినవిజ్ఞప్తి.

ముద్రాపకుల విజ్ఞాపనము.

మన యాంధ్రభాషలోఁ బ్రథమచారిత్రగ్రంథ మగు నీ 'కవిజీవితములు' తమ యితరచరిత్రగ్రంథముల తోడపాటు గ్రంథకర్తచే రెండు మాఱులు ముద్రింపఁబడియు నిప్పుడు చాలకాలమునుండి మరల ముద్రితము కానందునఁ బలువురచే నపేక్షితమయ్యు లభ్యము కాకున్నయది. ఇట్టిస్థితిలోఁ మనమైనఁ జేతనైనంతవఱకు లోకోపకారక మగుదీని ముద్రించి లోకమున కిచ్చెదముగాక యని మేము చిరకాలముక్రిందటనే తలఁచియుంటిమి. పలువురు మిత్రులును మమ్ము దీనిం బ్రకటింపఁ బ్రోత్సాహపెట్టుచుండిరి. అయినను మా కింతకంటెను నవశ్యకార్యము లుండుటచేతను, వేఱుచిక్కులవలనను ఇంతకాల ముపేక్షతో నుండఁగా సంస్కృతాంధ్రాంగ్లభాషావిశారదు లగుమామిత్రులు శ్రీయుత గురుజాడ. అప్పారావుపంతులు బి. ఏ., ఎఫ్. ఎమ్. యు. గారు దీని ముద్రింప మమ్ము బురికొలిపి, పైగ్రంథకర్తగారి కొమారు లగు శ్రీయుత గురుజాడ. దుర్గాప్రసాదరావుపంతులు బి.ఏ.బి.ఎల్ గారినుండి యీగ్రంథమును బ్రకటింప మా కనుమతి నిప్పించి మాచే దీనిని బ్రకటింపఁజేసిరి. ఇట్లు జనోపయోగముపొంటె మాచే సద్గ్రంథప్రకటనము జేయించిన శ్రీ అప్పారావు పంతులుగారికిని, శ్రీ దుర్గాప్రసాదరావుగారికిని, మాచేయుపరిశ్రమ కనుగుణముగా మమ్ము సద్గ్రంథప్రకటనమునకుఁ బురికొలుపుచున్న భాషాభిమాను లగునితరపండితులకును ననేకవందనములు సమర్పించుచు నింతటితో విరమించి మఱియొకదెస కేఁగుచున్నారము. ఈగ్రంథమున కనుబంధముగా రచియింపఁ బడినశృంగారప్రబంధకవులచరిత్రము, గొంత యితరకవులచరిత్రము, కొన్ని విమర్శనములును గలగ్రంథము నముద్రితమైనదానిని పైగ్రంథకర్తవలన సంగ్రహించి యుంచిన శ్రీ అప్పారావుగారే మాకొసంగియున్నారు. అది చాల శిథిలమై మొదటఁగొన్ని పొరటలయంతర్ధానముగలదైయున్నది గావున నెమ్మదిగాఁ జక్కఁబఱచి కొఱవడినదాని సంపాదించుకొని వెనువెంటనే ప్రకటించెద మని విన్నవించువిధేయులు.

చెన్నపురి.
10-8-1918

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ దక్షిణామూర్తయే నమః

క వి జీ వి త ము లు

ప్ర థ మ భా గ ము.

1.

వే ము ల వా డ భీ మ క వి.

ఈకవిశిఖామణి వేములవాడ యనునొకయూర జన్మంబుం గాంచుటం జేసి యిట్టిగృహనామంబు గలిగినది. ఈగ్రామము కొందఱు కృష్ణామండలములోని దందురు. మఱికొందఱు గోదావరీమండలములోని దందురు. కొన్నికొన్ని కారణములచే నిది గోదావరీమండలములోనిదే యని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇది కాకినాడకు సమీపమున నున్నయది. దీనికిఁ గొంచెముదూరముననే దాక్షారామము (దక్షవాటిక) అనుగ్రామ మున్నది. అచ్చటనే భీమనాయకస్వామి యున్నవాఁడు. ఆయీశ్వరునికటాక్షాతిశయమున నీతఁ డుద్భవించె ననియు నాతని కీతఁడు కుమారుఁడే యనియు వాడుక గలదు. ఇది యెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో మనము చెప్పలేము. ఇట్టివార్తలు మనహిందువులలోనే కాక క్రైస్తవులు మొదలగునితరమతములవారిలోనుం గలవు. ఈవిధముననే క్రీస్తువు భగవంతునికుమారుఁ డని జగత్ప్రసిద్ధి గలదు. అట్టివృత్తాంతమును నమ్మువారు దీనిని విశ్వసింతు రని నమ్ముదము. ఇట్టివృత్తాంతములు ప్రతిమతములోనను మహాత్ములంగూర్చి చెప్పఁబడుచు కల్గును. కావున నందఱును నమ్మవలసినదే కాని వేఱు కాదు. అట్టివారిలోఁ గొందఱు నమ్మమనుట కలిగెనేని వారు తమమతము నట్లే గ్రహించి రనవచ్చును. అయినను మన మిప్పుడావిషయమునుగూర్చి మాటలాడవలసినది లేదు. భీమునజన్మవృత్తాంతము గొంత వక్కాణింతము.

వేములవాడగ్రామములో నొక బ్రాహ్మణుఁడు కాఁపురము సే
యుచుండెను. ఆయన కొక కూఁతురు సంతానము లేక వగచు కాలమునఁ
గలిగినది. అట్టిశిశువుం జూచి యాబ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి ప్రేమతోఁ
బెంచుచుఁ బెద్దదానిం జేసి వివాహసమయము తటస్థింపఁగానే యొకా
నొకబ్రాహ్మణకుమారునికి విద్యాబుద్ధులచే నొప్పువాని కిచ్చి వివాహ
ము చేసెను. ఆచిన్నదాని కత్తవారియింటికి వెడలుప్రాయము వచ్చు
వఱ కాచిన్నదానిభర్త కాలధర్మము నొందెను. అపు డాచిన్నది విశే
షదుఃఖముతో నుండ నాచిన్నదానితలిదండ్రులు దానిని బుజ్జగించి
తమయింటనే యుంచుకొని పోషించుచుండిరి. ఇట్లుండఁ గొంతకాల మ
తిక్రమించినది. ఒకానొకసమయమున నాయూర నుండు మఱికొందఱు
బ్రాహ్మణస్త్రీలు శివరాత్రినాఁడు తత్పర్వంబునకై యాసమీపముననే
యున్నదాక్షారామమునకుఁ జన నుద్యుక్తలయిరి. అపు డీబ్రాహ్మ
ణునికూఁతురును వాండ్రతోఁ బోవఁ గమకించి తల్లిదండ్రుల నాజ్ఞ యడు
గఁగా వారును గూఁతు రిహమునకుఁ గాకున్నఁ బరమునకైనఁ దగుయ
త్నంబు చేయవలసినదే కావున దీనికి సెల వీయఁ దగు నని తగుధనం
బిచ్చి వాండ్రవెంట దాక్షారామమునకుఁ బంపిరి.

ఇటు లాబ్రాహ్మణస్త్రీ లందఱు దక్షవాటిం జేరి యచ్చోటు
న నున్న సప్తగోదావరములో స్నానము చేసి భీమనాథుని దర్శించి స్వ
మనోభీష్టములం గోరుచు మ్రొక్కు లిడ సాగిరి. అపు డీబాలరండయు
స్వామికిఁ దనతోడియువతులు మ్రొక్కుట చూచి అవి సఫలము లగునా
యయిన నేనును మ్రొక్కెద నని యీశ్వరునిదిక్కు మొగంబై "ఓస్వా
మీ! నాకు నీయట్టికుమారుఁడు పుట్టెనేని పుట్టెఁడునీరు దీపారాధనచేసి
నాలుగుపుట్లునుక నైవేద్యము పెట్టెద" నన్నది. అట్టిదీనిమనవి యా
యీశ్వరుని కెంతయు సమ్మోదకారి యయ్యెనఁట. ఆహా! ఏమి! ఈ
శ్వరుని విలాసము! ఏమి! యాభక్తసులభత! ఇట్లు నలువురితోపాటు
మ్రొక్కి యింటికి వచ్చి, శయనించినయాబ్రాహ్మణస్త్రీకి స్వప్నమున
నాయీశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించి "ఓయువతీ! నాయట్టిపుత్త్రుని బడ

యఁగోరితివి; ఆవరము నీకు దయసేయ వచ్చితిని; ఇదె గైకొమ్మని యామెతో నప్పుడే కలసి నీపుత్త్రునకు నాపేరే యుంచు'' మని సెల విచ్చి యంతర్హితుం డయ్యెను.

ఆబ్రాహ్మణి యది యంతయుఁ జూచి విస్మితయై యొకవిధ మగుకల కావలయును. లేకున్న నీశ్వరుఁ డెక్కడ? నే నెక్కడ? నన్నుఁ బొందుటయే యాతనికి వలయునా? అని యూహించి సిగ్గుచేత నీవృత్తాంత మెవ్వరితోడనుఁ జెప్పఁజాల దయ్యెను. ఇట్లుండ నెలతప్పినది. అంతట వేవిళ్ళారంభ మయినవి. దానిం జూచి యాచిన్నది మనంబునఁ గళవళపడసాగినది. అంత మూఁడుమాసంబులు గతించినతోడనే యాచిన్నది గర్భము ధరించినది యని యందఱు ననుమానపడఁదొడఁగిరి. ఇట్లుండ నైదవమాసము సంప్రాప్త మయినది. అప్పటిస్థితిగతుల నాలోచించి యాచిన్నది దోషిణి కావున దీని నిలు వెడలఁ గొట్టినఁ గాని మీయింటికి రా మని యాలేమతండ్రికో నాయిరుగు పొరుగువా రందఱు ననిరి. అపు డాబ్రాహ్మణుఁడు కూఁతుం బిలిచి నిజవృత్తాంతము చెప్పు మనుఁడు నాచిన్నది కన్నీరు నించుచుఁ దా శివునకు మ్రొక్కి విధంబును శివుఁడు తనకుఁ గలలోఁ గన్పించిన తెఱంగును సవిస్తరముగాఁ జెప్పిన నాబ్రాహ్మణుఁడు తాను శివపూజాపరుఁడు కావున శివునకు గల్గినమహానుగ్రహమునకు సంతసిల్లి "అమ్మా! నీవు వగవకుము. లోకులేమనిన ననఁగలరు. నాకు నీవృత్తాంతము సరిపడి యున్నయది'' అని యాచిన్నదానిని దగువిధంబునఁ గాపాడుచుండెను. అంత నవమాసములును నిండినవి. అపు డాపె కొకపుత్త్రుఁడు విశేషతేజశ్శాలి జనియించెను. అతని తేజోవిశేషంబులఁ జూచి యాతనికి భీమేశ్వరుం డని నామకరణము చేసెను. ఇదియ వేములవాడభీమకవి జన్మప్రకారము. ఇది యీదేశమున నంతటను నట్లే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇఁక నితనిశైశవక్రీడాదికముం గూర్చి యించుక వ్రాయుదము.

ఈభీమకవి యయిదాఱుసంవత్సరములవఱకుఁ దల్లిపాలనకు లోనై యుండెను. ఇట్లుండి యొకనాఁడు తోడిపిల్లలతో నాటలాడుచుండ

నం దొకకుఱ్ఱం డీతఁ డన్ని యాటలం గెల్చుకొనుచుంట సహింపలేక యి తనిలోపము లెన్నఁదలఁచి "యోకుఱ్ఱలారా! మన మాతండ్రిలేనివాని తో నాఁడ నేల? మనలో మన మాఁడుకొనుదము రండు" అని వారిం బిలుచుకొని పోవుడు భీమకవి మొగము చిన్నఁబుచ్చుకొని య చ్చోటు వాసి పోయి తనతల్లిం గాంచి యిట్లనియె. "అమ్మా! మా తం డ్రి యెచ్చో నున్నాఁడు? ఒకచో నున్న యెడల నన్నీబాలు రిట్లనుట కుఁ గారణం బేమి? తండ్రిలేనివాఁ డని పెక్కుగఁ బల్కి యపహా సించుట యేల కల్గె? దీనికిఁ గారణమ్ము దెలుపు మనుఁడు నమ్మగుద యేమియు నన నోరాడక యూరకుండినది." అది త న్నవమానించుట గా నెఱింగి భీమన యొకకత్తి పెఱికికొని వచ్చి "మాతండ్రిమాట చెప్పెదవా? లేకున్న నీతల శకలంబులు చేయుదునా; అనుఁడు నాపె భయ మొంది యిట్లనియె. "అయ్యా! మీయయ్య దాక్షారామువు దేవళములో నున్న యాశిలయే. అతనియొద్దకుం బోయి నీవృత్తాంతమం తయు నడుగు మనుడు వల్లె యని యారాతితో నచ్చటికిం బోయి "యోయీ! నీవు నాతండ్రివఁట! నీ వుండ నన్నుఁ దండ్రి లేనివాఁడా యని నాస్నేహితు లన నవసరం బేమి? నీవు నాతండ్రివే యయిన యెడల వారి కందఱకును గాన్పించి నన్నిట్లనకుండఁ జేయుము" అనుడు నాదేవునివలన నేమియు నుత్తరము లేదయ్యెను. "అంతం గోపించి భీమ న యేమీ యీమూర్ఖత నీవు మాట్లాడకున్న నీఱాతిచే నీశిరంబు శకలీభూ తంబు గావించెదను" అనుడు నాయీశ్వరుఁడు వానియెడ వాత్సల్యము వహించి ప్రత్యక్షుండై నేను నీకుఁ దండ్రినే యగుదును. నీవు నాకు బిడ్డఁడ వు. ఈవృత్తాంతము లోకములో నందఱకు నిఁకఁ దెలియును. పో"మ్మనఁ డు భీమన యంతటితోఁ బోసీయక నే నీకొడుకునే యయిన నే నాడినది యాటయుఁ బాడినది పద్యమును నగునట్లు వర మిమ్మనుఁడు నవ్వి య మ్మహామహుం డట్ల వరమిచ్చి యంతర్హితుం డయ్యె. అట్టివరములం బడ సి భీమన తల్లికడ కరుదెంచి యావృత్తాంత మాపెకుఁ దెల్పిన నాపె యు హర్షోత్కరము నందినది. భీమన నాఁటనుండియు నాబాలురతోఁ

గలియుక తనపని తాను జూచుకొనుచుండెను. ఇట్లుండ మఱికొన్ని దినంబులు గతించినవి. అంత నాయూర నొకగొప్పగృహస్థునియింట నొక బ్రాహ్మణసంతర్పణ తటస్థించినది. అప్పు డాయూర నుండు బ్రాహ్మణు లందఱును భోజనంబునకుఁ బిలువంబడిరి. భీమకవిమాత్రము రండాపుత్రుండని పిలువంబడఁడయ్యెను. దానికి భీమన తనమనమున వగచి కార్య మగుచున్న వారి వాకిటఁ గూర్చుండెను. ఇతఁడును వాకిట నున్నాఁ డనువర్తమానము దెలిసి తలుపులు దగ్గఱగా వేసికొని లోపల వడ్డనకారంభించిరి. అపుడు భీమన తనమాహాత్మ్యమును వారలకుఁ జూప నిశ్చయించి, యప్పాలు కప్పలు కావలె ననియు, నన్నము సున్నము కావలె ననియుఁ బాడం దొడంగెను. ఇట్టిపాటకు ననుగుణముగా లోపలఁ గప్పలును సున్నమును నగుడు నచ్చో నుండువారందఱును వెఱచి దీనికిఁ గారణమే మన నందులోఁ గొందఱు భీమనపాట విని దీనికి భీమనయే కారణము. ఆయన మహానుభావుఁడు. అట్టివానిఁ దోడి తెచ్చి మనము పూజించితిమేని సీయాపద మాను నని నిశ్చయించి యజమానునిం దోడ్కొని వచ్చి యామహామహుం బ్రార్థించి లోనికిం దెచ్చిరి. అప్పు డాతఁడు తిరుగఁ గప్ప లప్పములు గావలె ననియు, సున్న మన్నము గావలె ననియుఁ బాడినతోడనే యవి యన్నియు నట్లే యయినవి. అపుడు భీమకవి మహత్త్వము సర్వజనులకును గోచరమయినది. నాఁడు మొద లీతఁ డెపుడును నగౌరవం బందఁడయ్యెను.

ఇతఁడు చళుక్యవంశపురాజగు చొక్కనృపాలుసభ నున్నట్లు కొన్నికొన్ని పద్యంబులచేఁ గాన్పించుచున్నది. ఆచొక్కనృపాలుఁడు రాజరాజనరేంద్రునివంశజుఁడు. అతనికిని రాజనరేంద్రునకును గలుగునంబంధము రాజనరేంద్రచరితంబునఁ జెప్పఁబడును.

ఈకవి యన్నిసంస్థానంబులం జూచి యారాజులచే విశేషగౌరవము నందినట్లు వాడుక గలదు. ఇతని కాలములోనే మైలమ భీమన యనునొకదండనాథుఁడు గలఁడు. అతనిం గూర్చి యితఁడు కొన్నిపద్యములు చెప్పెను. భీమనకవిత్వపటిమఁ జూపుటకు నొకపద్యము నిటఁ గనఁ

పఱచెదము. ఈమైలమభీమనశాసనము అమరావతిలోని అమరేశ్వరుని దేవళముపై నున్నట్లును అది శాలివాహన.సం.925 యైనట్లును "Elliot Marbles" అనుపుస్తకమువలనం గాన్పించును.

ఇతనిసంతతివారే ఆంధ్రదేశములోనిపూసపాటిమహారాజులందఱును అని తెలియుచున్నది. ఇతనితల్లి యగుమైలమాంబవలన నితనికి మైలమభీమన యనునామము గల్గినది. ఆవృత్తాంతమును మఱికొంత యితర వృత్తాంతమును నీభీమకవిచారిత్రాంతమున జూపెదము.

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోఱలు పట్టుకార్లు ది
క్కరులయురంబు దాయి లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగుమైలమభీమనఖడ్గసృష్టికిన్.

ఈకవి యొకానొకసమయమున గుడిమెట్ట యనుగ్రామమునకుఁ జనియె. అపుడు తనగుఱ్ఱము నొకచోఁ గట్టించిన నది కనుమొఱంగి చనియె. దానిని వెదకుటకుఁ దనసాహిణిం బంచిన వాఁడును వెదకి వెదకి యది శ్రీపతిరాజు పోతరా జనునొకరాచకొమరునిచేఁ బట్టువడినట్లును, దన కది సాధ్యము కానట్లును విన్నవించెను. అపుడు భీమన యు గుఱ్ఱంబు తన దైనట్లును, దాను వైదేశికుం డైనట్లును, ముందు జాగ్రతగా దాని నుంచుటకు సాహిణికిం జెప్పెద ననియుఁ వర్తమానంబు పంచెను. అది విని యాక్షత్రియుఁడు సరకు సేయఁడయ్యెను. అతనితమ్ముఁ డది కర్జంబు కా దనిన వినఁడయ్యెను. ఇట్లారాజు తాఁ బట్టినపట్టు విడువకుండుటకుఁ దనలోఁ గోపించి భీమన యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి పంపెను. అదెట్లన్నను:—

చ. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ * జాహ్నవి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు † సింగన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేఁడవ నాఁడు చూడుఁడీ.

---

* సహ్యజ. † లచ్చన, అని యప్పకవీయములో దీనికిఁ బాఠాంతర మున్నది.

అని యిట్లు శాపం బుంచి యాపద్యం బారాజుకడకుం బంచి భీమన తాను యథేచ్ఛం జనియెను. ఆ రాజకుమారుఁడు భీమనశాపంబు సరకుగొనకున్న నేఁడవనాఁటికే మృతి నొందెనఁట. ఇట్లు కాలవశుం డైనయారాజుయొక్క బాంధవు లతనికి నగ్నిసంస్కారంబు గావించుటకు శ్మశానవాటికకుఁ గొనిపోయిన నాతనిభార్య లిరువు రాతనితో సను గమనము సేయఁ జనుదెంచి యచ్చో విలపించుచు నుండిరి. అంతలో భీమన మరల నాయూరికి వచ్చుచుండెను. అది గాంచి యచ్చో నుండు కొందఱు బుద్ధిమంతు లాయువతులం బోయి భీమనకుఁ బాదాభివందనంబు సేయుఁ డని తెల్పిరి. అట్లనే యాయిర్వురుయువతులును ముఖంబులయందు శోకచేష్టలం దోఁపనీయక యాకవి కెదురుగఁ జని నమస్కారంబులు గావించిరి. వీండ్రెవరో యిల్లాండ్రని నిశ్చయించి వాండ్రభక్తికి మెచ్చి "సౌభాగ్యవతీ భవ" "సౌభాగ్యవతీ భవ" అని దీవించెను. అంతల కాయింతు లానందించి "స్వామీ! మే మదియ కోరి వచ్చినవాండ్రము. కావున మాపతివలనియవజ్ఞత సైఁచి మాకుఁ బతిభిక్ష పెట్టుఁడు" అనుఁడు నామహాకవి వారినిఁ బోతనృపునిభార్యఁ గా గ్రహించి విగతభర్త ననుగ్రహించితి మని యీక్రిందిపద్యంబు లిఖించెను.

క. నాఁటిరఘురాము తమ్ముఁడు, పాటిగ సంజీవిచేతఁ బ్రతికినభంగిన్
గాటికిఁ బో నీ కేటికి, లేటవరపుపోతరాజ లెమ్మా రమ్మా.

అనుఁడు నారాజన్యుఁడు మూర్ఛఁ జెంది తెలిసినవానివలెనే దీర్ఘనిద్రం జెందక లేచి తనయెదుట నున్న భీమకవిం జూచి రక్షింపు మని నమస్కరించిన నాతఁ డవు నని వానిం దీవించి బుద్ధి గల్గి బ్రతుకు మని తెల్పి యథేచ్ఛం జనియెను. ఈవృత్తాంతము తురగా రామకవి దని కొందఱందురు. అప్పకవీయములో నెల్లూరి తిరుమలయ్య చెప్పినట్లున్న యది.

ఈభీమకవి రామగిరిదుర్గమునకుఁ జొక్కభూపాలునితో దండయాత్రకుం జనియె. అచ్చట నానృపాలుని సాహిణిమారుఁ డనుదండనాయకుఁ డెదిర్చెను. అతనిదార్ష్ట్య మధికం బగుడు భీమకవి యీక్రిందిపద్య

ము చెప్పి వాని సంహరించి తనరాజునకు జయం బిచ్చెను. ఆపద్య మెట్లన్నను :—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కఁ పడం గలండు చలము న్బలమున్గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే.

ఈకవి యొకానొకసమయంబున నీచొక్కనృపునిసభ నలంకరించి యుండఁగా నాతఁడు "స్వామీ! మీ రాడినది యాటయుఁ బాడినది పద్యమును నగు ననియు, నేమనిన నది యట్లే యగు ననియు జగత్ప్రసిద్ధి గలదు. దాని నీసభవారికి వినోదార్థ మగుపఱుప వేఁడెదను" అనుఁడు నీ కేది యభీష్ట మనుఁడు నాతఁడు తనమల్లెశాల నున్న స్తంభము వృక్షము సేయుటయే యనియె. దానికి భీమకవి నవ్వి యిట్లనియె.

శా. ఆనీలాభ్రపదానుశృంగళపదభ్యాలంబిత స్తంభమా!
నేనే వేములవాడభీమకవి గా నీ చిత్రకూటంబులో
భూనవ్యాపితపల్లవోద్భవమహాపుష్పగుచ్ఛంబులన్
నానాపక్వఫలప్రదాయి వగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిన్.

అని యిట్లు చదివినతోడనే యాసభవా రందఱును గన నది పుష్పఫలసమన్వితం బగువృక్షం బయ్యెను. అట్టివృత్తాంతమునకు రాజును సభవారును మిగుల సంతసించి మఱల దానిని స్తంభముగ నొనర్పు మనిన దానికి సంతసించి భీమకవి యిట్లనియె.

ఉ. శంభువరప్రసాదకవిజాలవరేణ్యుఁడ నైన నావచో
గుంభన సేయ నెంతయనుకూలత నొంది తనూనభావమై
కుంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరుపందిటిమల్లెశాలలన్
స్తంభమురీతి నీతనువు దాల్పుమ యెప్పటియట్ల యుండుమా.

ఈభీమకవి యొకానొకసమయంబున విజయనగర (కళింగదేశము లోనిది) సంస్థానాధిపుఁ డగురాజకళింగగంగును జూచు వేడుక నచ్చటికిం జని తన రాక యాతనికిం జెప్పి పుచ్చె. అవుడు రాజకళింగగంగు కా

ర్యాంతరభారంబున నుండుటంజేసి మఱియొకపరి రమ్మని మాఱుపంచె. భీమకవి తనంతటఁ దాను వచ్చి వర్తమానంబు పంపినపుడు రాజు స్వయముగ వచ్చి తనకడ సెలవు గైకొనక యిట్లు వర్తమానంబు పంపుటకుం గోపించి యీక్రిందిపద్యంబు వ్రాసి మఱలఁ బంపెను.

క. శాపానుగ్రహపటువును, దాపాడెడికవులనెత్తిఱంపం బనఁగా
భూపాలసభలఁ బూజ్యుఁడ, నాపేరే భీముఁ డంద్రు నరవర సభలన్.

ఇట్టిపద్యంబు చూచియు రాజు జాగరూకుఁడై యాకవిదర్శనంబునకు రాక మరలఁ బొంటియట్ల యుత్తరం బిచ్చెను. దానిచేఁ గ్రోధారుణితలోచనుండై భీమకవి యీక్రిందిపద్యము వ్రాసెను. అదెట్లన్నను:—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమ చూచి కళింగగంగు దా
సాముమాని కోపమున సందడి దీఱినవెన్క రమ్మనెన్
మో మిటు చూప దోష మని ముప్పదిరెండుదినంబులావలన్
జామున కర్ధముం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతన్.

అని యిట్లు శాపం బిచ్చి యాతఁడు తనత్రోవం బోయెను. దానికిని కళింగగంగు లక్ష్యము సేయక యూరకుండెను. ఇట్లుండ శాపకాలంబు సంప్రాప్తమయ్యెను. అపుడు తత్సమీపంబున నున్నపరరాష్ట్రమువారు తద్వృత్తాంత మంతయు విని యాతనిపై దండెత్తి వచ్చి యాతనికోట నాక్రమించుకొనిరి. అపుడు రాజకళింగగంగు చేయునది లేక దేశాంతరగతుఁ డయ్యెను. పరులు నిర్భయంబుగ నచ్చో నుండి దేశమును బాలింపందొడంగిరి. రాజకళింగగంగు నేకాకియై దేశదేశంబులఁ దిరిగి ప్రచ్ఛన్నరూపంబునఁ బగటివేషగాండ్రతోఁ గలిసి యుండి స్వోదరపోషణంబు గావించుచుండెను. ఇట్లుండఁ బెక్కుదినంబులు గడచినవి. అంత నొకనాఁటిరాత్రికాలంబున నీరాజకళింగగంగు వేషధారులతోఁ బగటియం దుండి రాత్రి మఱియొకయూరికిం బోయి పరరాష్ట్రమువారివృత్తాంత మరయుటకు వచ్చుచుండెను. భీమనయు నొకయాందలంబునం గూర్చుండి జోడుదివిటీలు వేయించుకొని విశేషవైభవంబుతో నాతని కెదురుగ వచ్చుచుండెను. వాహకులు భుజములు

సవరించుకొనుటకు నిలిచినపుడు భీమనకుఁ గొన్నిమాటలు వినవచ్చెనవి. అట్టుక్రితము ఎదురుగ వచ్చుచున్న రాజకళింగగంగు భీమకవికడనున్న దివిటీలఁ జూచుచు నడుచుచుండెను గావునఁ దోవ నున్న యొకగోతిం జూడఁజాలక యందుఁ గూలి పైకెగఁబ్రాఁకుచు ఛీ! కాలిదివిటీయైనను లేనివాని బ్రతుకు నిరర్థముగదా యనుచుండెను. ఈవృత్తాంతము భీమన చెవులం బడినంతోడనే అతఁడు కొంచెము చింతించి "యెవఁడురా యాగోతిలో నున్న వాఁడు" అనుఁడు రాజకళింగగంగు "అయ్యా! నేను వేములవాడభీమకవిగారిచేఁ జేయఁబడినజోగి" ననియెను. ఆమాట విని భీమన "నీవు రాజకళింగగంగువా" యనుఁడు చిత్తము రక్షింపుఁ డని పాదంబులపైఁ బడి మ్రొక్కఁదొడంగెను. అట్టికళింగగంగుం జూచి యాతఁ డిట్లనియెను :—

చ. బిసరుహగర్భువ్రాఁతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముం
దెసలను రామబాణము యుధిష్ఠిరుకోపము మౌనిశాపమున్
విసకపుఁబాముకాటును గుమారునిశక్తియుఁ గాలుదండముం
బశుపతికంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్తవోవునే.

అనుపల్కులకుల్కి రాజకళింగగంగు క్షమింపుఁడు క్షమింపుఁ డని నమస్కరించిన భీమన మరల నిట్లనియెను:—

ఉ. రామునమోఘబాణమును రాజశిఖామణికంటిమంటయుం
దామరచూలివ్రాఁతయును దారకవిద్విషుఘోరశక్తియున్
భీముగదావిజృంభణము వెన్నునిచక్రము వజ్రివజ్రముం
వేములవాడభీమకవిభీషణవాక్యము రిత్తవోవునే.

ఇదియే భీమనచెప్పినపద్యము కావచ్చును. పైపద్యము దీనికిఁ బాఠాంతర మని తోఁచెడిని. ఇట్లని నవ్వుచు నారాజుం జూచి భీమకవి యిట్లనియె.

ఉ. వేయుగజంబు లుండఁ బదివేలుతురంగము లుండ సాజిలో
రాయలఁ గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముఁ గట్టుకో వడిం
రాయకళింగగంగు కవిరాజభయంకరమూర్తి చూడఁ డోఁ
లోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమ వోయినషష్ఠినాఁటికిం.

అనుపద్యముచే భీమన రాజుం దీవించి యందు నయాచితముగఁ దననిర్యాణంబు సూచింపఁబడుపదం బుండుటకు నాశ్చర్యం బంది కాలగతి యిట్లున్న దని నిశ్చయించి తనమార్గంబునం బోయెను. అనంతరము రాజకళింగగంగు భీమనకవివరంబు మనంబునఁ దలపోయుచుఁ దిరిగి తా నున్న పగటివేషగాండ్రమేళంబులోనికిఁ జనియెను. ఆవేషగాండ్రిదివఱకు వచ్చి రాజ్యంబు సేయుచున్నపరరాజుం జూచుచుండిరి. ఆరాజును గాలచోదితుండై భీమకవివరదినంబునాఁటికి రాజకళింగగంగువేషమును జూచునభిలాషము దనకుఁ గల దనియు నావేషంబెవరైన. వేయఁగలరా యనియు నావేషగాండ్ర నడిగిన వారందఱును సంశయించి యూరకుండిరి. వేషగాండ్రలో నొకఁ డైనరాజకళింగగంగు తాఁ బయలుపడుట కదియ తఱి యని యెంచి యోహితులారా! నేను కళింగగంగువేషంబు ధరింపఁగలను. అతనిగుఱ్ఱంబును వేషంబును నాయుధంబులును దన కిప్పింపుఁ డని యడుగఁ డనుఁడు వారును నట్ల కావించిరి. రాజున్ను వానినన్నిటిని నిచ్చుటకు సెలవొసంగెను. ఆమఱునాఁటిసాయంకాలము రాజకళింగగంగు నిజవేషంబు ధరియింపఁగోరి యభ్యంజనస్నాతుండై సాంబ్రాణిధూపంబునఁ దల యార్చి నుదుటఁ దిలకంబు దిద్ది తన దుస్తులఁ గట్టి తాజు ధరించి కాఁగడావాండ్రం బిలిచి గృహంబు వెలువడి తన ఘోటకసమీపంబునకు వచ్చి దానిపైఁ జీను వేసి మెల్లనఁ దట్టిన నది తనప్రభుండవుట గ్రహించి తనసంతసముం జూపురీతి నొకప్లుతంబు గావించినదానిం గని కళింగగంగు తాను జయమును గైకొనుట నిశ్చయమనుకొని యశ్వారోహణంబు గావించెను. అట్టి వేషమును జూచి తత్పురంబులోనికొంద ఱాతఁడు నిజమైనరాజు గాని వేషధారి కాఁ డని నిశ్చయించి తోడ నడువ నారంభించిరి. రాజకళింగగంగువేషము వచ్చుచున్న దని తక్కుంగలవేషగాండ్రు చని పరరాజునకుం జెప్పుడు నాతఁ డదికళింగగంగు నవమానించుటకుఁ దగినతఱి యని యెంచి నిండుకొలువుండి వేషంబును లోపలకు రా సెలవొసఁగెను. రాజకళింగగంగు సింహాసనసమీపమువఱకు గుఱ్ఱముతోనే వచ్చి యచ్చో దానిని నిల్పి

తాను డిగి చెచ్చెర సింహాసనంబుపైకిఁ జని యందున్న పరరాజు శిరంబు నఱికి యాతనియట్టఁ గ్రిందికిఁ ద్రోచి తనపరివారంబుం బిలిచి సేనలసన్నాహంబు సేయు మనుఁడు వారందఱును దమరాజు చిరకాలమునకు వచ్చుట కెంతయు సంతసించి యుద్ధసన్నద్ధులై పరరాష్ట్రసైన్యము నుక్కడంచి మిగిలినవారిం బాఱఁదోలిరి. ఇట్లు రాజకళింగగంగు భీమకవివరప్రసాదలబ్ధసింహాసనాసీనుండై సుఖంబుగ రాజ్యంబు సేయుచుండెను. అప్పుడు కళింగదేశమునకు సజ్జనగరము ముఖ్యపట్టణ మని తోఁచెడిని. విజయరామమూర్తినృపుఁడు విజయనగరముం గట్టి ముఖ్యపట్టణము చేసినట్టు వాడుక గలదు. ఇక్కడ భీమకవి కళింగగంగును దీవించి యింటికిం జని తనకు నిర్యాణంబు తటస్థించినది కాఁ దలంచి తత్సన్నాహంబున నుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁ డాతనిమాత యతనికి నన్నం బొసంగుచుండ నాపెకడుపున మసి యంటుట చూచి భీమకవి తనతల్లిం బిలిచి నీకడుపు మసి యయ్యె ననియెను. ఆమాట విని యాపె తనకుమారునివాక్య మమోఘ మని యెఱింగినదిగనుక "నాయనా! యెట్లంటి ననుఁడు భీమన తనకుఁ గాలంబు తటస్థించెం గావునఁ దదనుకూలంబుగనే సర్వంబును జరుగుచున్న దని చెప్పెను. ఆమాటలు విని యాయిల్లాలు మిగుల వగల నొందినది. భీమకవియుఁ దా నిర్దేశించినదినంబునాఁటికిఁ గాలవశుండయ్యెను.

ఈభీమునచేఁ జేయఁబడినమహాకార్యము లనేకములు గలవు. ఇతఁడు లకోటాప్రశ్నంబులఁ జెప్పుటకు నొకగ్రంథంబును వ్రాసి బెజవాడనమీపంబున నుంచెను. అందుఁ బటలంబు లనియు సర్గంబు లనియు భేదంబులు గలవు. మనప్రశ్నము చేరినకాలముంబట్టి గణితముచేసినచో నిన్నవపటలములో నిన్నవసంచికలో నిన్నవపుటలో నుండు నని చెప్పంబడియుండును. ఆపుటలో మన మడిగినప్రశ్నంబులును దానికిం దగునుత్తరంబులు నుండును. ఇది యొకగొప్పయద్భుతవృత్తాంతము. ఇప్పుడు మన మడుగుప్రశ్నంబులును వానియుత్తరంబులును వేయిసంవత్సరములక్రిందట భీమన యూహించి యుంచెను. ఇది యాశ్చర్యునిచే నయ్యెడు

పని గాని యొండు గాదు. కావున నిట్టిసంగతి నొనర్చినయాతఁ డీశ్వరవరప్రసాది యని చెప్పుట కేసందియంబును లేదు. ఈగణితమువిషయమై యింక ననేకగ్రంథంబులు రచియించె నని వాడుక గలదు. అం దద్భుతము లింకను గల వందురు.

ఇఁక నీకవిసాహిత్యముంగూర్చి యించుక వ్రాయుదము. ఆకాలములోని వారిసాహిత్య మీతనిసాహితికిఁ జాల దని వాడుక గలదు. అప్పుడు రెండర్థములు వచ్చునట్లు పద్యములు చెప్పినవాఁ డీతఁ డొక్కఁడే యని యనేకులు నిశ్చయించిరి. ఇందులకు దృష్టాంతముగాఁ బింగలి సూరన తనరాఘవపాండవీయములోఁ జెప్పినపద్యము :—

శా. రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియ నిర్మింపంగ శక్యంబు గా
 కుండుం దద్గతిఁ గావ్య మెల్ల నగు నే నూహించి యనం జేయదే
 పాండిత్యంబున నందునుం దెనుఁగుకబ్బం బద్భుతం బంద్రు ద
 త్కుం డెవ్వాఁ డిల రామభారతకథల్ ద్వ్యోడింప భాషాకృతిన్.

ఉ. "భీమన తొల్లి చెప్పె ననుపెద్దలమాటయె కాని యందు నొం
 డేమియు నేయెడ న్నిలువ దెవ్వరుఁ గాన రటుండ నిమ్మ."

ఈకవి రాఘవపాండవీయ మనుద్వ్యర్థికావ్యము పూర్వము రచించె నని వాడుక గలదు. అది యిపుడు శిలమయినది. అప్పకవి నన్నయభట్టు దాని నడఁచె నని చెప్పెను. కారణంబు లతనిచేతఁ జెప్పఁబడినవి యెంతవఱకు నిజమో మన మిపుడు చెప్పఁజాలము. ఇతఁడు విశేషకవి యని శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండములోఁ దన్ను రాజు నుతించి "నీవు భీమనవలెఁ గవిత్వము చెప్పఁగలవు" అనినట్లుగాఁ జెప్పినపద్యము :—

సీ. "వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు"

ఇంక ననేకస్థలంబులలో నీకవిమాహాత్మ్యంబు పేర్కొనఁ బడియె. నన్నయభట్టారకాదులు నీతని విశేషంబుగా నుతించి చెప్పినపద్యములు నన్నయభట్టుంగూర్చి చెప్పినకథలో వ్రాసియుంటిమి. ఇంతియకాక యీకవి ఛందోవిషయమైనగ్రంథం బొకటి యొనర్చెను దానినే భీమనఛంద మందురు. అది నన్నయభట్టువ్యాకరణంబునకుఁ బూర్వ

వుడి. అందు విశేషించి యీకవిచే రచియింపఁబడినచాటుధారాపద్యము లున్నయవి. అప్పటివార లందఱును దీనిఁబట్టియే కవిత్వము చెప్పినట్లు ప్రాచీనగ్రంథంబులంబట్టి చెప్పఁదగియున్నది. అందులో యతులం జెప్పి యొకపద్యంబు చెప్పెను. ఆపద్యమును జూచిన నతనికిం గవిత్వమందున్న ప్రజ్ఞ విదితం బగును. అది యెట్లన్నను :—

సీ. అబ్జగర్భశివస్వరాధ్యపూజ్యపదాబ్జ, కమలాక్షవాణీశగప్రసన్న
వైభవాఖండదేవాదిదేవకృపాబ్ధి, యఖిలదిక్పాలకప్రాదినిలయ
నుతపుణ్యహాస బిందుయుతాననాంభోజ, యతిదయాప్లుతనిజాత్మ మహాత్మ
స్వచ్ఛపౌరుషకీర్తిసంయుక్తసంచార, మహిమ నెక్కుటి యైనమాన్యచరిత
గీ. పోల్ప నీపోలికవు దైవములును గలరె, సరసనుతిపాత్ర భక్తరంజనచరిత్ర
ప్రాసనిర్భిన్న చండతరాసురేంద్ర, యలఘుయతిగణ్య రఘురామ యఘువిరామ.

ఇందు వళినామంబులును వాని కుదాహరణంబులు జెప్పుచు సీశ్వరుని సన్నుతించిన ట్లున్నది. ఆహాహా! చూడుఁడు ఈకవిప్రజ్ఞావిశేషంబులు? ఇట్టికవిఁగూర్చి యప్పకవి కొన్నితప్పుడుమాటలు తనగ్రంథంబులో నతికించినవాఁడు. వానిం జూచినవారు భీమకవిప్రజ్ఞావిశేషంబు లెఱింగినయనంతరమున నప్పకవి నపహసింపక మానరు. ఈకవిశిఖామణి కవిత్వములోనివి కొన్నిపద్యంబు లిచ్చోటను వివరింతము.

చ. హరుఁ డధికుండు వింటికిఁ బురాంతకుకంటెఁ గిరీటి మేటి శం
కరపురుహూతనందనులకంటెను రాముఁడు నేర్పు నింగుశే
ఖరకపికేతుభార్గవులకంటెఁ గుమారుఁడు మీఱు నంబికా
వరనరజామదగ్న్యశిఖివాహుల కెక్కుడు రాఘవుం డిలన్.

వారక వారకామినులవార్తలు చారుకుచోపగూహముల్
కోరక కోరకోల్లసితకుంజములం జిగురాకుపానుపుల్
చేరక చారుకేరళకళింగకళింగనరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై చెలువు లందక నందకపాణిఁ గొల్వరో.

వేములవాడ భీమకవి కాలనిర్ణయాదికము.

ఈకవికాలము మన మిదివఱకుఁ దత్కాలీనులను జెప్పుటచేత నొక విధముగా నుడివినారము. అప్పకవీయములోఁ గూడ నితఁడు నన్నయ

భట్టునకు సమకాలమువాఁ డైనట్టుగా ననేకదృష్టాంతములు గాన్పించుచున్నవి. ఎట్లన్నను :—

* గీ. భారతముఁ దెనిఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టి రాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీథక్కి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన యెంతయు నడఁచె దాని.

దీనింబట్టి చూడఁగా భారతమును దెనిఁగించుచు భారతార్థమును జెప్పుచున్న రాఘవపాండవీయమును నన్నయభట్టు పూర్వపక్షము చేసెననియును, దనఛందస్సు నడఁచుటకుఁగా నీనన్నయభట్టు ఆంధ్రశబ్దచింతామణిని సంగ్రహించెఁ గావున దానిని భీమన యణఁచివేసెననియును దేల్పినది. దేని నేది పూర్వపక్షము సేయుట కేర్పడినను నన్నయభట్టునకును భీమనకును బరస్పరమును వైమనస్య మున్నట్లుగా దీనివలన గోచరం బగును. వీరిర్వురును సమకాలీనులు గాక యుండినచో నిట్టివృత్తాంతము జరుగుటయే తటస్థింపదు. అయితే మన మివ్వ డీయుప్పకవి కథయే అసత్యమని సంవాదార్థమై యోజింతము. ఆపక్షములో నన్నయభీమనలు సమకాలీనులని మఱికొన్ని సాధనములఁబట్టి మనము నిర్ణయింపవలయును. వీరిర్వురకును సమకాలీనులుగా నున్న మఱికొందఱి కాలములు మనము తెలిసికొని యనంతరము ప్రస్తుతాంశ మాలోచింతము.

ఇతఁడు చెప్పినచాటుధారాపద్యములలో నక్కడక్కడ రాజకళింగగంగుం గూర్చియుఁ జోక్కరాజుం గూర్చియు సాహిణిమారుం గూర్చియు శృంఖలరాజుం గూర్చియు వచ్చెడిప్రస్తావనలనుబట్టి యితఁడు వారలతో సమకాలీనుఁ డని యూహించుటకుఁ దగి యుండును గదా! వారికాలంబులు నిదివఱకు నిర్ణయింపఁబడక యుండుటంబట్టి మనము సాధ్యమయినంతవఱకు వాని నిర్ణయముఁ గూడ నిప్పుడ చేసి దీని నిర్ణయింతము.

భీమకవి చెప్పినయీక్రిందిపద్యములంబట్టి భీమకవి రాజనరేంద్రునితండ్రి యగువిమలాదిత్యుని సమకాలీనుఁ డని విస్పష్ట మగుచున్నది. ఆపద్య మెట్లన్నను :—

* వేములవాడభీమకవి భారతము రచించిన ట్లీపద్యమువలనం దెలియఁబడదు. ఆంధ్రకవిచరిత్ర మత మట్లు కాదు.

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడవంశజుఁడ దాక్షారామభీమేశన
దనుఁడన్ దివ్యవిషామృతప్రకటనానాకావ్యధుర్యుం డకే
మన నాపేరు వినంగఁ జెప్పితి వెలుంగాధీశ కస్తూరికా
ఘనసారాదిసుగంధవస్తువులు వేగన్ దెచ్చి లాలింపురా.

ఇందలి "వెలుంగాధీశ" యనుపదమునకు విమలాధీశుఁ డని యర్థము కొందఱు చెప్పుదురు. అట్లే యయిన నితఁడే రాజనరేంద్రునితండ్రి. ఇతఁడు శాలివాహన సం. ౯౩౭ న రాజ్యమునకు వచ్చి శాలివాహన సం. ౯౪౪ వఱకు రాజ్యము చేసెను. ఇతఁడు రాజ్యమునకు రాకపూర్వము ౨౭ సంవత్సరములనుండి వేఁగిదేశ మరాజకముగా నున్నట్లు మనకుఁ జాళుక్యవీరవాదశాసనముంబట్టి కాన్పించును. దీనినే సూచించుశాసనములు పెక్కులు గలవు.* ఈపద్యము నాఁటికి శాలివాహన సం. ౯౨౭ పైఁగా నయినది. విమలాదిత్యుఁడు మఱియొక పదిసంవత్సరములకే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈసమయములోపలనే కళింగనగరమం దుండెడికళింగరాజులు తమ యధికారమును బలపఱుచుకొన్నినట్లుగాఁ బైగ్రంథమునందే చెప్పఁబడి యున్నది. † దీనింబట్టి భీమకవి శాలివాహన స. ౯౪౪ నకుఁ బూర్వమందే యున్నట్లుగా నెన్నవలసి యున్నది. ఇదియే నిశ్చయమైనట్లుగా శ్రీనాథుఁడు తాఁ జేయుచున్న కవిస్తుతిలోఁ బ్రారంభమునందు

సీ. "వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి, నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు"

అని భీమకవిపేరు చెప్పి పిమ్మట

"భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున, నుభయవాచాప్రౌఢి నొక్కమాటు"

---

*సూయలు దొరగారి దక్షిణదేశపురాష్ట్రవృత్తాంతములోఁగూడ "At that period (in A. D. 977) there ensued a period of anarchy in the Eastern Chelukya territories which lasted for 27 years at least" అనఁగా శాలివాహన సం. (క్రీ.శ. ౯౭౭) ౯౦౦ గలకాలమున నొక యరాజకావస్థ తూర్పుదేశపు చాళుక్యులలోఁ దటస్థమై యది యించుమించుగా ౨౭ సంవత్సరములదాఁక నున్న దని యర్థము.

† (See page 183 of Mr. Sewel's Lists Vol. II.)

అని యనంతర మాంధ్రభాషావాగనుశాసనుం డనంబరఁగిన నన్నయభట్టారకుం గొనియాడెను. అనంతరము తొంటివలెనె చెడనట్లుగాఁ దిక్కనసోమయాజిని నెఱ్ఱప్రగ్గడంగూడ వర్ణించి చెప్పెను. ఇప్పద్యముం బట్టి చూడఁగా భీమకవి నన్నయభట్టునకును బూర్వుం డని నిర్ణయింపఁబడినది యగుచున్నది. మన మిదివఱకు వ్రాసిచ్చినచారిత్రమును నట్లే స్థిరపఱచుచున్నది. కావున నిఁక నీవిషయమై సంవాదముతో నవసరము లేదు. మైలమభీముని అమరావతిశాసనమువలన నితనిసమకాలీనుఁ డగు నారాజు శాలివాహన సం. ౯౩౧లో నున్నట్లు కాన్పింపఁగా భీమకవి ఆసమీపకాలములో నున్నవాఁ డని చెప్ప నొప్పియుండును. అయినను "వేలుంగాధీశ" యనుపదము విమలాదిత్యునకు వర్తింపక పోవునని శంకించి యాకథ యింతటితో నిలిపి మఱియొకకథంబట్టి భీమకవికాలమును నిర్ణయింతము. అది రాజకళింగగంగు కాలమునుఁ బట్టి దానింగూర్చి మన మిప్పుడు సంవాదించి నిర్ధారణ చేయవలసి యున్నది. దీనివిషయమై మనము వ్రాయుటకుఁ బూర్వము భీమకవి చేసినకళింగపట్టణముయొక్క వర్ణన నిచ్చోటను వివరింతము. అదెట్లనిన :—

సీ. రాజవద్వ్యయవిశాలోన్నతిఁ జెలువొందఁ, పట్టణం బమరు శోభావిభూతి
హాటకరత్నకవాటానుమోదమై, సూటి మించును గంచుకోటమహిమ
నాటోక్కగుళ్ల చెన్నుగ శివానందమై, నిత్యోత్సవక్రీడ నెమ్మిఁ దనరు
వంశధారానదీవారిసంయుత, సాగరసంగవిస్రంభ మమరఁ
గడిఁది రాజకళింగభూకాంతువశము, దనరునవలతుకాళింగ మనఁగ నొప్పి
శృంఖళద్వీప మనఁగఁ బ్రసిద్ధి మించు, గణనకెక్కుఁ గళింగపట్టణము ధాత్రి.

దీనింబట్టి చూడ శృంఖళరాజనామము రాజకళింగగంగునకుఁ బర్యాయపద మైనట్లుగా సూచించుచున్నది. శృంఖళద్వీప మని ప్రసిద్ధిఁ జెందినకళింగపట్టణమున కధిపతి గావున నాతని నొకపరి శృంఖళుఁ డనియుఁ గళింగాధిపుఁ డనియు వాడుచు వచ్చెను. ఇతఁడు చాళుక్యశాఖలో నిభాగ మగుగంగవంశపురాజులలోనివాఁడు గనుక నితనిని గళింగగంగని వాడినట్లుగాఁ గాన్పించును. ఉత్కళదేశపురాజవంశమునకు గాంగేయవంశ మనియు గంగవంశ మనియు గంగేశ్వరుఁ డనుపురుషునిఁబట్టి

నామంబులు గలవు. ఈవంశస్థులలోఁ గొందఱు శాలివాహనశకమునకు నాలేడుశతాబ్దములకుఁ బూర్వమువనే కళింగదేశమునకు వచ్చి యచ్చట స్థిరపడినట్లుగా హిందూ సిలోను దేశములయొక్క ప్రాచీనశాసనాదికములంబట్టియు, గ్రీసురోముదేశములలోని ప్రాచీనగ్రంథములం బట్టియుఁ గాన్పించుచున్నది. ఇది కొంతకాలము విశేషాభివృద్ధిగా నున్నట్లును మఱికొంతకాలము దుర్బలముగా నున్నట్లును గాన్పించును. ఇదివఱకు మనము చూపించినదృష్టాంతములంబట్టి యీవంశమువారికి మరల నధికారప్రాబల్యము శాలివాహన సం. ౯౦౦ మొదలు కల్గినట్లుగాఁ గాన్పించును. అదిమొదలు చిరకాలము వీరు విశేషవృద్ధిలో నుండి తుదను గృష్ణరాయలకాలములో మఱల నపజయము నందినట్లు గాన్పించును. ఆవృత్తాంతము లన్నియు దేశచారిత్రములో నుచితస్థలములలోఁ గీల్కొల్పుదము. మనము ప్రస్తుతాంశమును మఱలఁ గైకొందముగాక. ఈభీమకవి శృంఖలుని సమకాలీనుఁడనుటకు సందియము లేదు. ఇతఁడు శృంఖళరాజు నొద్దకు వెళ్లినప్పు డారాజు భీమకవిమాహాత్మ్యము దెలియక నీవు కవివై యేమిచేయఁగలవు? నీవే రెవ్వ రని యడిగిన భీమకవి యాగ్రహముతో నీక్రిందిపద్యమును జెప్పె నని కలదు.

సీ. గడియలోపలఁ దాడి నడఁగి ముత్తునియఁగాఁ, దిట్టిన మేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడియల బ్రహ్మదండిముం డన్నియుఁ, దుళ్లఁ దిట్టినకళిమల్లుకంటె
మూఁడుగడియలకుఁ గా మొనసి యత్తినగండి, పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
నఱజాములోపలఁ జెఱువునీ ళ్లింకంగఁ, దిట్టినబడబాగ్ని భట్టుకంటె
తే. నుగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ, గ్రమ్మరింప శక్తి గలదు నాకు
వట్టిమ్రానఁ జిగురుఁ బుట్టింప గిట్టింప, బిరుద వేములవాడభీమకవిని.

అని పల్క నారాజు దాని నంతయు భక్తిగా నెంచి తనసభామంటపమం దున్న స్తంభమును వృక్షముగాఁ జేయఁగలవా యని యడిగినట్లును దానిపైని భీమకవి.

"ఆనీతాభ్యుపదానుశృంఖలప దాభ్యాలంబిత స్తంభమా"

అనుపద్యము చెప్పినట్లును నటుపిమ్మట నా స్తంభము వృక్షమై యతనికా లందుఁ జిక్కుకొన భీమకవిం బ్రార్థింపఁగా

"శంభువరప్రసాదకవిజాలవరేణ్యుఁడనైన"

అనుపద్యమును భీమకవి చెప్పి యతనిని మెప్పించి యతని యాస్థానకవిగా నట నుండుటకుఁ గోరఁబడియుం డున్నట్లును జెప్పు కొనియెదరు. దీనింబట్టి చూడఁగాఁ జోడనృపాలుఁ డనియు శృంఖళుఁ డనియు నామములు గలరాజకళింగగంగునకీతఁడు సమకాలీనుఁ డని స్పష్ట మగుచున్నది. పైసీసపద్యములో భీమకవి తనకు సమకాలీనులుగా నైనను బూర్వులుగ నైనను నున్నవారల నామములు మనకుఁ గొన్ని కొన్ని తెలిపెను. వీరిలో బడబానలభట్టు చాలఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందినవాఁడు. అతనింగూర్చి కొంచెము విశేషించి ముచ్చటించుటకుఁ బూర్వము తక్కినముప్వురును గోపముతోఁ జెప్పినపద్యములు వారివారికవిత్వశైలి చూపుటకును దత్తత్కాలీనులనామంబులు సూచించుటకును నిట వివరించెదను.

మేధావిభట్టు తాను హఠాత్తుగా * సాళువ పెదతిమ్మరాజును సమీపించినపు డతనిపైఁ బద్యముఁ జెప్పుట కిష్టము గలిగి పద్యము వ్రాయుటకుఁ దాటాకు లేక తాటిచెట్టును విరిగి పడు మని చెప్పినట్లుగా నీక్రిందిపద్యమువలనం గాన్పించును. అదియెట్లన్న:—

క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దా కొకటియుఁ, దాళమ ముత్తునియ లగుచు ధరపైఁ బడుమా.

ప్రౌఢకవిమల్లన గుడి యన్నమరాజుకొలకు నడిచి పోవునపుడు కొండపల్లిపడమటఁ దనరెండుమడమలలో బ్రహ్మదండిముండ్లు గ్రుచ్చుకొనఁగా నీక్రిందిపద్యముం జెప్పెను. ఎట్లన :—

క. గుడియన్ననృపతిఁ జూడఁగన, నడువంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటన్
గుడియెడమమడమ గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లున్.

బడబానలభట్టు త్రిపురాంతకమునుండి శ్రీశైలమునకుఁ బోవు

* ఇతనివంశముంగూర్చియుఁ గాలనిర్ణయముంగూర్చియుఁ బిల్లలమఱ్ఱి వీరన్న చారిత్రములోఁ జూడఁదగును.

మార్గములోఁ * వెనుఁగురాయఁడు గట్టించిన చెఱువునీళ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకిపోవునటులఁ దిట్టెను. ఎట్లన్నను:—

క. బడబానలభట్టారకుఁ, గుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడు వేళ నూడి నీలోఁ, బడియెఁ దటాకంబ నీటఁ బాయుము వేగన్.

ఈబడబానలభట్టు శాలివాహన సం. ౧౦౧౯ న వెలమవంశస్థులగోత్రిఖండ చేసెననియు నద్దానింబట్టి యీకవి వారిచే నెల్లపుడు స్మరియింపఁబడవలసినవాఁడుగాఁ బద్మనాయకచరిత్ర మను వెలమల వృత్తాంతగ్రంథములో వ్రాయఁబడి యున్నది. ఆచరిత్రము వ్రాయుచో నీకవివృత్తాంతంబు వ్రాయుదము. అప్పటికి బడబానలభట్టు మిక్కిలి వృద్ధుగా నుండి యుండును కాఁబట్టి బడబానలభట్టును శాలివాహన సం. ౯౫౦ సమీపకాలమునఁ బుట్టి యుండ నోవును. ఇది భీమకవికాలమే అగును.

చోక్కరాజుతో యుద్ధమునకు వచ్చినసాహిణిమారునిఁ దదాస్థానమందుండెడుభీమకవి తిట్టి పద్యముఁ జెప్పె ననుటం జేసి యీయుభ్యురువు సమకాలీను లని వేఱే చెప్పవలసినదే లేదు. భీమకవియొక్క కాలనిర్ణయమునకై పైని మనము చేసినచర్చయే తగి యున్నది. కాని క్రొ.ద త్రాధునికచారిత్రకులు వ్రాకుచ్చినవిధముగా నితఁడు పదుమూఁడవశతాబ్దారంభమున నున్నట్లూహింప వీలు లేదు. చోక్కరాజు శాలివాహనశకము పదుమూఁడవశతాబ్దమువాఁడై నట్లుగా వ్రాఁతమూలమ్ములు లేవు. ఇతని కాలముననే సాహిణిమారుఁడు నున్నట్లు కాన్పించును. అతనింబట్టి భీమన కాలముగాని చోక్కరాజుకాలము గాని నిశ్చయింప వీలు పడునా? గుడిమెట్టపోతరాజు భీమకవిగుఱ్ఱమును దొంగిలించె నని యున్న యొకవదంతిని బట్టి భీమకవికాలమును నిర్ణయింప వీలు లేదు. ఆకథ రెల్లూరి తిరుమలయ్య శ్రీపతి పోతరాజు నుద్దేశించి చెప్పినట్లుగా నప్పకవి చెప్పియున్నాఁడు. ఈ ప్రాంతములయందు లేటవరపుపోతరాజుంగూర్చి తురగా రామకవి చెప్పె నని వాడుక గలదు. ఇట్టిభేదములతో నొప్పుచుండెడియీవృత్తాంతమునుబట్టి భీమకవియొక్క కాలము మనము నిర్ణయించుట కేమి

* ఇతనిపేరే భీమకవి "వెలుంగాధీశ" అని చెప్పినట్లు తోఁచెడిని.

చాలియుండును ? న్యూయల్ దొరగారిలిస్టులలో గుడిమెట్టగ్రామములో నొకకోట యున్న దనియును నందుపై నున్న శాసనములనుబట్టి యాకోట 'సాగి పోతరాజు కాకతీయ రుద్రమహారాజుగారి దని యున్నట్లును' వ్రాసి దీనియర్థ మేమో యని వ్రాసియుండెను. ఆక్రిందనే పోతనృపుని శాసన మున్న దని చెప్పి యాశాసనము గాని తనకు వచ్చినసకలు గాని యసంపూర్తిగా నుండవలెననియును వ్రాసెను. ఈయనయే బెజవాడశాసనముంగూర్చి వ్రాయుచో నది శాలివాహన సం. ౧౧౨౧ లోనియెవ్వరో యొక పోతభూపతియొక్క యొకశాసన మని వ్రాసెను. అతని యనంతరము వచ్చిన మతికొండటియొక్క పేర్లు గలవంశవృక్ష మున్నట్లును చెప్పి యితఁడు చోళవంశపురాజు కానోపు నని వ్రాసియుండెను. రామవిలాస మనుగ్రంథముంబట్టి చూడ నీసాగి పోతరాజు సాగివారు, వత్సవాయవారు, భూపతిరాజువా రని మనదేశమునఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందిన క్షత్రియులకు మూలపురుషుఁడుగాఁ గాన్పించెను. ఇతఁడు భీమకవికి సమకాలీనుఁడని చెప్పుటకు నేవిధమయిన దృష్టాంతములును లేవు. కావునఁ గవిచరిత్రములోఁ జెప్పినప్రకార మిద్దియును నీతనికాలనిర్ణయమునకుఁ జాలియుండ లేదు. మనము మాత్రము శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము ననుసరించి భీమకవి నన్నయభట్టుకంటెను బూర్వుం డని నిశ్చయించికొందము.

సీ. వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి, నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు
భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున, నుభయవాచాప్రౌఢి నొక్కమాటు
వాక్రుత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచితబంధముల నొక్కొక్కమాటు
పరిఢవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరునిత్రోవ, సూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు
తే. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ
యిపుడు చెప్పఁదొడంగినయీప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర.

ఇట్లని శ్రీనాథునిచే భీమకవి ప్రథమకవిగా వర్ణింపఁబడియెను.

దీనినే స్థిరపఱుచుచు నొక్కపద్యము గాన్పించును. అది నన్నయ భీమకవిని నుతియించి చెప్పిన దని యిదివఱకు వ్రాసియున్నారము. అదెట్లన్నను :—

చ. మతి, ప్రభ, నీగిఁ, జేర్మి, సిరి, మానము, బెంపున, భీమునిన్, బృహ
స్పతి, రవిఁ, గర్ణు, నర్జునుఁ, గపర్ది, సుయోధనుఁ, బోల్పఁ, బూనవా
మతకరి, జైష్ణు, దుష్కులు, నమానుషు, భిక్షు, ఖలాత్ము నెంచి వా
కృతిపు, శశిన్, శిబిన్, గొమరుసామిని, మేరువు, నబ్ధిఁ, బోల్చెదన్.

(ఇది భీమకవి చెప్పినఛందస్సులోఁ జూడనగును.)

ఈభీమకవి గొప్పదైవజ్ఞుఁ డని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము. దానిం దెల్పుటకు భీమకవీయప్రశ్నలక్షణ మనునొక చిన్నప్రశ్నశాస్త్ర మిందులోఁ జేర్చెదము :—

భీమకవీయ ప్రశ్నలక్షణము.

శ్లో. ప్రష్టోక్తాద్యాని అంకాని అష్టభాగావశిష్టకే, సూర్యాదితో గ్రహం జ్ఞాత్వా తాని చాష్టోత్తరే శతే. త్యక్త్వా శేషం తు విజ్ఞాయ పునః పృష్టం తథా వద, అంకాని చాష్ట శేషే తు పూర్వవ ద్గ్రహనిర్ణయః. అష్టోత్తరశతే శేషే పునరుక్తాని సంత్యజ, శిష్టాష్టోత్తరశేషేషు అష్టభి ర్హారణే కృతే. శేషే గ్రహంతు విజ్ఞాయ ప్రథమోక్తాంక శేషకే, ఏకం విసృజ్య శేషాంకా నష్టభి ర్గుణయే త్తతః. తస్మిన్ ద్వితీయశేషం తు సంయుక్తేఽంక వినిర్ణయః, గ్రహత్రయం నిర్ణయాంకే క్రమాత్తిష్ఠే త్ఫలం భవేత్. అద్యోక్తాంకస్య శేషం తు జ్ఞేయ మాద్యగ్రహేణ హి, తస్మి న్నేకం విసృజ్యాథ గుణయే చ్చైవ మష్టధా. గుణితాంకేషు సంయోజ్య ద్వితీయగ్రహసంఖ్యకమ్, మిళితాంకాని యావంతి తచ్ఛ్లోకేఽస్తి గ్రహక్రమః. ఇత్యుక్తం భీమకవినా సర్వలోకోపకారకమ్.

ఆగ్రంథభాషచేత నర్థము. ఈప్రశ్నలు చెప్పుక్రమ మెట్టి దనినఁ బ్రశ్న యడిగినవారిని నూటయెనిమిదంటిలో నీమనస్సునకు వచ్చినన్ని యంకెలు తలఁచుకొని చెప్పు మని యడిగి యతఁ డెన్ని తలఁచుకొన్నా నని చెప్పునో యాయంకె లెనిమిదింట భాగింపఁగా శేషించినయంకెలు సూర్యాదిగ్రహములుగా నెఱింగి గ్రహనిర్ణయము చేయునది. అతఁడు చెప్పినయంకెలు నూటయెనిమిదింట్లో తీసివేయఁగా మిగిలినయంకె లెన్ని యని జ్ఞాపక ముంచుకొనవలయును. మరల నతనిని మునుపటివలెనే యంకెలు తలఁచుకొమ్మని మరలఁ జెప్పినయంకెలు మునుపటివలెనే యెనిమిదింట భాగింపగా మిగిలినయంకెలకు సూర్యుఁడు మొదలు క్రమముగా ఫలానాగ్రహ మని యెఱుంగునది. మునుపటివలెనే రెండవమాఱు చెప్పినయంకెలు పూర్వమందు మిగిలినయంకెలలోఁ

దీసివేయఁగా నూటయెనిమిదింటికి నెన్ని యున్నవో యవి పూర్వము వలెనే యెనిమిదింట భాగింపఁగా శేష మెన్ని యంకె లున్నవియో యాయంకెలకు సూర్యుఁడు మొదలు క్రమముగా గ్రహములను నిర్ణయించి మొదటఁ దలఁచుకొనిన శేష మంకెలలో నొకటి తీసివేసి మిగిలిన యంకె లెనిమిదింట హెచ్చ గుణించి యందులో రెండవమారు అడిగిన యంకెల శేషము కలిపిన నెన్ని యగుచున్నవో యన్నవశ్లోకములో వచ్చినగ్రహత్రయమును దెలిసికొని శుభాశుభఫలములు చెప్పెడు నిర్ణయము. ప్రథమోక్తాంక శేషము మొదటిగ్రహమునుబట్టి తెలిసికొనవలయును. అందులో నొకటి తీసివేసి శేషము ౮ చే హెచ్చ గుణించి యాహెచ్చగుణించినసంఖ్యలో ౨ గ్రహసంఖ్య కూడఁ గలిపిన నఱువదినాలుగు అంకెలలో నన్నవశ్లోకము చూచుకొనిన నేగ్రహక్రమము వచ్చునో యాశ్లోకములో నున్న మంచిచెడ్డ లాప్రశ్నకు ఫలముగాఁ జెప్పునది. "ఆద్యోక్తాంకస్య శేషంతు" అనుదానికి నర్థము. ఎనిమిదియంకెలు తలఁచుకొని రాహువు మొదటిగ్రహ మయినపక్షమునకు నెనిమిదింటిలోఁ దీసివేసి యేడును నెనిమిదింట హెచ్చ గుణించి రెండవగ్రహసంఖ్య కలుపుకొనవలయును. తొమ్మిదియంకెలు తలఁచుకొనిన రవి మొదటిగ్రహ మగునే నొకటి తీసివేసి శేషము లేదు గనుక హెచ్చ గుణించుట యక్కఱలేదు. రెండవగ్రహసంఖ్యశ్లోకమునే చూచుకొనవలయును. శ్లోకములఫలము మొదటినుండియుఁ జెప్పెదను. మేకిమేకీమేకిమేకీమెమెమేకీదశైవమే, కిమెమేకీచషణ్మేకీకిమెమేక్యష్టమేకిమే, కీకీమెమెకిమేమేకీషణ్మేమేకీకిమేత్యపి, చతుష్షష్ట్యాత్మకశ్లోకఫల మేవం ప్రకీర్తితమ్.

శ్లో. రవౌ షట్చ ద్వాదశ చ త్రివింశష్షడ్విగంశతిః, త్రయస్త్రింశచ్చతుస్త్రింశత్సప్తత్రింశదథోచ్యతే. షడష్టనవచత్వారింశ ద్ద్విపంచాశద్ద్విషష్టికమ్, యఃపంచదశకం శ్లోకం భీమోక్త గ్రంథశత్యగమ్. ఆదిత్యార్క సుధాంశు శ్చేద్విజయ శ్శ్రీసమాగమః, ఈప్సితం సుఖసంపత్తిః కష్టరేత్తుప్రదర్శనాత్. ౧. భానుచంద్రార్కయుక్తశ్చే ద్విదేశగమనం భవేత్, బంధువర్గజనైశ్శ్రేవ శ్శాంతివృత్తప్రదర్శనాత్. ౨. అర్కాంగారాహియుక్తా శ్చేత్స్వస్థానే పూజ్యతే సదా,

జ్వరాదిరోగనాశశ్చ లభతే ప్రియదర్శనాత్. ౩. అర్కసౌమ్యశని ర్యత్ర
దృశ్యంతే కార్యహానితః, శక్రస్యాపి శ్రియం హంతి మారకస్య ప్రదర్శనాత్. ౪.
సూర్యజీవభృగుర్యోగా ద్భూలాభ స్సుప్రియం భవేత్, సుఖాప్తి మాయురారో
గ్యం లభతే మృగదర్శనాత్. ౫. మార్తండశుక్రజీవాశ్చ న్మరణం రోగపీడనమ్,
కుష్ఠరోగం మానహానిః కారాగృహనిదర్శనాత్. ౬. అర్కార్కిబుధసంయోగే
బంధుప్రీత్యాచ జీవనం, నష్టస్య లాభదేశత్వం విమానం పూజ్యదర్శనాత్. ౭.
అర్కాహిభౌమసంయోగే వ్యాధిరోగాదిదౌర్యకృత్, మానహాని ర్వినాశశ్చ కా
రాగృహనిదర్శనాత్. ౮. యత్రేందుభానుసూర్యాశ్చ స్వస్థానే పూజతే
సదా, ఈప్సితం సర్వసంపత్తి రైరావతనిదర్శనాత్. ౯. చంద్రసోమాహియుక్తా
శ్చ త్సర్వసంపత్సమృద్ధయః, సువాగ్రా రాజపూజా చ విజయ శ్రీనిదర్శనాత్. ౧౦.
చంద్రాంగారకార్కి చ వినష్టం లభతే ధనమ్, విజయం సర్వసంపత్తి ర్మహామే
రు ప్రదర్శనాత్. ౧౧. సుధాంశుసౌమ్యశుక్రాశ్చ ద్వ్యాధిః క్షామభయం
భవేత్, భవేత్స్వజనవిద్వేషః దావానలనిదర్శనాత్. ౧౨. యత్రేందుగురుజీవాశ్చ
ధనధాన్యసమృద్ధయః, రాజపూజ్యం మహాకీర్తిః పద్మాకరనిదర్శనాత్. ౧౩.
యత్రేందుశుక్రసౌమ్యాశ్చ దృశ్యంతే తత్ర బంధుభిః, దృశ్యతే సుఖసలివాచ్యం
కుంజరస్య ప్రదర్శనాత్. ౧౪. యది చంద్రార్కిభౌమాశ్చ ధనలాభః ప్రియం యశః,
బంధుప్రీతీ రతిశ్చైవ శ్వేతచ్ఛత్రాదిదర్శనాత్. ౧౫. యత్రేందురాహుచంద్రా
శ్చ పురా భూపభయం భవేత్, పశ్చాద్రాజ్ఞశ్చ సన్మానం దధికుంభ ప్రదర్శ
నాత్. ౧౬. యథా కుజార్కరాహుశ్చ బహులాభ స్తథా భవేత్, జయం లాభో
నృపా త్పూజా మత్తమాతంగదర్శనాత్. ౧౭. ఆరచంద్రార్కిసంయోగే ప్రస్థా
నే భయ ముచ్యతే, స్వస్థానే సుఖ మాప్నోతి కామధేనుప్రదర్శనాత్. ౧౮.
భౌమద్వయాసితై ర్యుక్తే ధనలాభః ప్రియం యశః, శ్రీలాభంచ సుసంప్రీతిః కా
మధేనుప్రదర్శనాత్. ౧౯. ఆరసౌమ్యసురేజ్యాశ్చ స్త్రీచాశ్రయతో భవేత్,
స్వస్థానే సుఖ మాప్నోతి హరిదశ్వస్య దర్శనాత్. ౨౦. అంగారగురుసౌమ్యా
శ్చ త్సర్వశత్రుక్షయో భవేత్, స్వస్థానే సుఖమాప్నోతి హరిదశ్వప్రదర్శనా
త్. ౨౧ భౌమశుక్రకుజేషు స్యా ద్వాణిజ్యలాభో ధనాగమః, భూలాభో వస్త్ర
లాభ శ్చ ధరణీధ్రప్రదర్శనాత్. ౨౨. భౌమమందసుధాంశు శ్చే త్కార్యహాని
రనర్థతా, అతిక్లేశశ్చ భవతి కల్పవృక్షప్రదర్శనాత్. ౨౩. భౌమస్వర్భానుభాను
నాం మనసా చింతితం ఫలమ్, బంధుమిత్రధనప్రాప్తి శ్చింతామణినిదర్శనాత్. ౨౪.
బుధార్కార్కిషు యుక్తేషు మిత్రతా మధిగచ్ఛతి, ధనలాభం చ విజ్ఞేయం
పద్మాకరనిదర్శనాత్. ౨౫. బుధేందుసితయోగే స్యా దతిక్లేశో మహాద్భయమ్,
బంధుమిత్రవిరోధశ్చ శూన్యవాపీప్రదర్శనాత్. ౨౬. సౌమ్యారగురుసంయోగే
ప్యనేకశుభదర్శనమ్, స్వస్థానే సుఖ మాప్నోతి తరుణాదిత్యదర్శనాత్. ౨౭.

సౌమ్యాత్రయసమాయోగే రాజపూజా ధనాగమః, సౌఖ్యంచ ప్రయతిం ద్రాక్షా తర్పతుప్రదర్శనాత్. ౨౯. సౌమ్యజీవకుజేషు స్యాద్రాజ్యలాభో ధనాగమః, శ్రీలాభ స్యాత్సమాయోగే రక్తాంబరనిదర్శనాత్. ౩౦. సౌమ్యశుక్రేందుసంయోగే ఆరోగ్యం ధనసంపదః, గమనే సుఖ మాప్నోతి కేతక్యాశ్చ ప్రదర్శనాత్. సౌమ్యార్కిభానుసంయోగే ధనోత్సాహవివర్ధనం, సర్వోత్సాహో మనుష్యాణాం బృందావననిదర్శనాత్. ౩౧. బుధో రాహుశ్చ రాహుశ్చ సహసా సర్వసంపదః, స్వస్థానే కార్యసంపత్తి రైరావతనిదర్శనాత్. ౩౨. గురుభానుశ్చ శుక్రశ్చ యాత్రాయాం నిష్ఫలం భవేత్, మిత్త్రిస్యాత్మవిరోధశ్చ శూన్యవాటీప్రదర్శనాత్. ౩౩. గురుచంద్రకుజేట్యాశ్చ మహాద్దుఃఖ మవాప్నుయాత్, అర్థార్థం బంధువిద్వేషో భిన్నపత్త్రిప్రదర్శనాత్. ౩౪. గురుభానుబుధేషు స్యాన్నష్టద్రవ్యాగమో భవేత్, రాజ్యలాభో మహోత్సావో దర్పణస్య ప్రదర్శనాత్. •గురుసౌమ్యారసంయోగే ఈప్సితస్య సమాగమః, అతిస్నేహశ్చ సౌఖ్యంచ నవరత్నప్రదర్శనాత్. ౩౬. గురుద్వయేందుసంయోగే గోత్రబంధువిరోధకృత్, కార్యనాశశ్చ జాయంతే వసుదేవప్రదర్శనాత్. ౩౭. గురుభార్గవభానుశ్చ విద్యాలాభశ్చ సర్వదా, గురుప్రతిష్ఠా సంపత్తి ర్దేవేంద్రస్య ప్రదర్శనాత్. ౩౮. వాగీశమందరాహూణా ముదయో రాజ్యసంపదః, మిత్త్రిలాభో నృపా త్పూర్వా కుమారస్వామిదర్శనాత్. ౩౯. జీవాహిమందసంయోగే శత్రుక్షయ మథాగమః, అర్థలాభో భవేత్సౌఖ్యం ఐరావత్యాః ప్రదర్శనాత్. ౪౦. శుక్రభానుశ్చ జీవశ్చ పుత్త్రిలాభో ధనాగమః, పుత్త్రిసౌఖ్యంచ భాగ్యంచ దావాద్రిప్రియదర్శనాత్. ౪౧. శుక్రసౌమ్యబుధేషు స్యాచ్ఛత్రునాశో ధనాగమః, జనాశ్వధనసంపత్తి ర్దిగ్గజస్య ప్రదర్శనాత్. ౪౨. శుక్రభానుకుజేషు స్యాత్పుత్రలాభో ధనాగమః, స్థానే స్థానేషు పూజ్యంతే పుష్పవృక్షప్రదర్శనాత్. ౪౩. కావ్యసౌమ్యేందుసంయోగే రాజకీర్తి ర్ధనాగమః, కార్యసిద్ధిశ్చ విజ్ఞేయా పూర్ణకుంభప్రదర్శనాత్. ౪౪. కావ్యజీవార్కిసంయోగే సర్వకార్యంచ సిధ్యతి, భవేత్సుఖం చ కీర్తించ పూర్ణకుంభప్రదర్శనాత్. ౪౫. శుక్రద్వయభుజంగాశ్చ జన్మపీడాపరాధవః, విదేశగమనేచింతా ఊషరస్య ప్రదర్శనాత్. ౪౬. శుక్రార్కిమందసంయోగే అప్సుతే రాజసంపదః, యాత్రాయా మర్థలాభ స్స్యాత్పల్లతావల్లీ ప్రదర్శనాత్. ౪౭. శుక్రరాహుసితై ర్యుక్తే నృపపీడా రణే తథా, చిత్తనాశశ్చ భీతిశ్చ చంద్రికాయాశ్చ దర్శనాత్. ౪౮. యది మందార్కిసౌమ్యాశ్చ శత్రుపీడా పరాభవః, దేశే సర్వార్థహానిశ్చ కదళీశత్రుదర్శనాత్. ౪౯. మందేందుభూమిజాయోగే యేన కేనచ యశస్వినా, పుత్త్రిలాభో యశశ్చైవ షోడశోపరిదర్శనాత్. ౫౦. మందమంగళచంద్రాశ్చ రాజపూజా ధనాగమః, భవేచ్చ మహతీ లక్ష్మీ స్స్వర్ణకుంభప్రదర్శనాత్. ౫౧. భవేన్మందజ్ఞకార్యేషు వి

ద్యా సౌఖ్యం ధనం యశః, అంతే మహద్భయం చైవ-కార్యభంగనిదర్శనాత్. మందజీవభుజంగేషు పుత్రలాభో ధనాగమః, రోషిత్వంగం చలభతే క్షీరసాగరదర్శనాత్. ౫౩. శనిశుక్రార్కిసంయోగే స్థానభ్రష్టం స్థిరం యశః, అంతే మహద్భయంచైవ కార్యభంగనిదర్శనాత్. ౫౪. ద్వయార్కిశుక్రసంయోగే సంస్థిరాశ్చ సుఖాదయః, గమనే కలహం రూఢిః రూపరాగప్రదర్శనాత్. ౫౫. మందాహిగురుసంయోగే, సుస్థిరశ్చ సుఖోదయః, గమనే భూషణం భూతిః పుత్రశ్రీక ప్రదర్శనాత్. ౫౬. రాహుభానుకుజేషు స్యా ద్వాణిజ్యలాభో ధనాగమః, స్థానే స్థానే తు పూజ్యంతే మిత్రలాభప్రదర్శనాత్. ౫౭. రాహుచంద్రేందు సంయోగే యాత్రాసిద్ధి స్సమాగమః, స్నేహవృద్ధి శ్చ భవతి శంఖవస్త్రప్రదర్శనాత్. ౫౮. రాహుమంగళభానూనా ముదయే మంగళోత్సవః, సర్వశత్రుజయావాప్తి ర్దేవేంద్రస్య ప్రదర్శనాత్. ౫౯. రాహుసౌమ్యభుజంగేషు శత్రునాశో ధనాగమః, కార్యసిద్ధిశ్చ భవతి మహామేరుప్రదర్శనాత్. ౬౦. భుజంగజీవమందేషు తేజోవిజయ వృద్ధయః, రాజపూజా భవే ద్వృద్ధి ర్మహాలక్ష్మప్రదర్శనాత్. ౬౧. రాహుశుక్రసితేషు స్యా ద్వ్యర్థతా కార్యనాశనం, శత్రుపీడాచ భవతి నష్టచంద్రప్రదర్శనాత్. ౬౨. రాహు గ్రందో గురుశ్చైవ యాత్రా మర్థఫలం భవేత్, పశ్చాత్క్రమేణ సౌఖ్యంచ దధికృత్యనిదర్శనాత్. సరాహురాహు సౌమ్యాశ్చ ధనలాభో భవేత్సుఖం, గమనే రాజపూజాచ పూర్ణకుంభ ప్రదర్శనాత్. ౬౪. *

సంపూర్ణము.

ఈభీమకవి శాపానుగ్రహసమర్థుఁ డనుటకు మఱియొకకథ గలదు, అదియెట్లనఁగా :—

చామర్లకోట యనుగ్రామమునకు సమీపమున భీమవర మనునొకపట్టణము గలదు. అది పూర్వకాలమున చళుక్యభీముఁడు కుమారభీముఁడు అనునొక రాజవర్యునకు ముఖ్యపట్టణమై యుండెను. ఒకానొ

* ఈకవి నృసింహపురాణమును రచియించినాఁ డనియు, దానిలోనిదే యీపద్యమనియు నీనడుమ ముద్రితమై వెలసినవన్నెచోడునికుమారసంభవభూమికలో వ్రాయఁబడి కానవచ్చెడిని.

ఉ. వాండిమి వల్లసిద్ధిజనవల్లభుఁ డోర్చినరాజ భీరుఁ డై
యాంధ్రను గానరుండ వృషభాంకము పెట్టికొనంగఁ జూచినో
నేండిది యేమి నీ తనుచు నెచ్చెలులెల్ల హసింప నంతలో
మూండవకంటితోడ దొరమూర్తి వహించిన ప్రెంకిణంగనల్

కసమయమున భీమకవి యాయూరికిఁ బోయి యుండఁగా నాయూర నుండువా రెవ్వరును భీమకవి నివసించుటకు బస నొసఁగక యుండి రని యు దానికిఁ గనలి భీమకవి. యాయూరు త్వరలోనే పాడువడు నని శాపం బిచ్చి యరిగెచ్చం బోయె ననియు నాఁడు మొదలు ఆచళుక్య భీమవరము భూమిలోఁ గలసె ననియుఁ జామర్లకోట భీమవరము గ్రామ వాస్తవ్యులచే నేఁటికిని వాడుకొనంబడుచున్నది. చామర్లకోట కాలువ గుండ రాజమహేంద్రవరము వైపు పోవుచో హుస్సేనుపురము సమీపమున నొకప్రాచీన దేవాలయము గాన్పించును. ఆదేవళము మొదలు ప్రస్తుతపు భీమవర భీమేశ్వరపు దేవళమువఱకును పూర్వపుభీమవరములోని యొక వీథి వ్యాపించి యుండె ననియు నటులనే యూరంతయు దానిం జుట్టుకొని యుండె ననియు నాయూరు దిబ్బ చేరు ననుభయము గలవారందఱును ఆపాడు వదలి దానికి అర్ధక్రోశముదూరమున నున్న చామర్లకోటదగ్గర నిప్పుడుండుభీమవరము కట్టుకొని ప్రవేశించిరనియు వాడుక గలిగెను. అయితే చామర్లకోటలో నుండెడు కోటయును నీభీమవరము ను నవీనములుగా కట్టఁబడి యుండనోపును. ఆకోటకే చామర్లకోట యనునామంబు లేక భీమవరముగానే వాడుక గల్గి యుండు నని శ్రీనాథునికాలము నాఁటికిఁగూడఁ జళుక్యభీమవరనామంబు వ్యాప్తంబై యుండుటం జేసి యూహింపనై యున్నది. శ్రీనాథుఁడు తనవీథినాటకములో తెనుఁగురాయసి కస్తూరి యిప్పించు మని కోరి చెప్పినపద్యములో నీయూరియుదాహరణ మిచ్చి చెప్పినపద్యము.

శా. అత్యుయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ కస్తూరికా
భిక్షాదానము చేయరా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

రణతిక్కన ప్రబతికించుట.

ముప్పదియిద్దఱు నియోగులపద్యములో రణతిక్కనంగూర్చి వ్రాయుచో తిక్కన రణమందు హతుఁ డయ్యె ననియు సతనిభార్య

అతనిశిరంబుతో మాత్రము సహగమనంబు చేయుతలంపున నుండఁగా నంతట నామార్గమున నీభీమకవి తటస్థ మయ్యె ననియు నపుడు రణతిక్కనభార్య యతనికి నమస్కరింప "సౌభాగ్యవతీ భవ" అని దీవింపఁగా నపుడు సమీపమున నున్నవార లామె పెనిమిటి మృతుండై యుండె నని తెల్పఁగా నామె వచ్చి తనపెనిమిటిని బ్రతికించి తన్నురక్షింపుఁడని ప్రార్థించె ననియు దానికి భీమకవి రణతిక్కనశిరంబును, గళేబరంబును గూర్చి యుంచిన బ్రతికించెద ననిన నపు డాపతివ్రత లేది తనపతిశరీరఖండంబులు పైకి వచ్చియుండవలయు నని ప్రార్థింపఁగా నామె పాతివ్రత్యవిశేషంబున నాఖండంబులు నృత్యము చేయుచు రణభూమి నుండి పైకి నిల్చె ననియు దానికి భీముఁడు సంతసించి యారణతిక్కనను పునర్జీవితుని జేసె ననియు నొకకథ గలదు. ఆసమయంబున భీమకవి చెప్పినపద్య మీక్రింద వివరింపఁబడును గాక.

క. గుణములనిధాన మగుమనరణతిక్కఁడు తాఁ గళేబరంబును శిరముం
గణఁక మెయి గలియ బ్రికుకును, ప్రణుతాఖిలవైరిమకుటభాసితపదుఁడై.

అసినవెంటనే తిక్కన సజీవుఁ డయ్యె నను మొదలగువంగతులు తెల్పునొకకథ గలదు. అది యెంతవఱకు నమ్మఁదగునో ఆలోచింపవలసి యున్నది. ఈకథ పరశీలించి చూడఁగా నన్నయభట్టారకుఁడు, భీమకవి, తిక్కనకవితండ్రి యగు కొమ్మనామాత్యాదులు నేకకాలీను లని దేశంబునం గల్గప్రతీతిఁబట్టి యిది కల్పింపఁబడినదైన నుండవలెను లేదా కొంచె మెచ్చుతగ్గు కాలములో నన్నయతిక్కనాదు లున్నట్లుగా గ్రంథదృష్టాంతములు కాన్పించుచున్నవి గనుక నితఁడు ను భీమకవిసమకాలీనుఁడై యైన నుండవలెను. పైద్వాత్రింశన్మంత్రిచారిత్రములో నీరణతిక్కన తిక్కనసోమయాజితమ్ముం డనియు నితనితండ్రి కొమ్మనయే యనియు, నితనిని సిద్ధన యనుకొమ్మన. యన్న పెంచుకొని నట్లును సూచింపఁబడినది. ఈకథ కేవలము కల్పిత మని చెప్పుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. రణతిక్కనచారిత్రములో నీకథలో నెందు భేదాభిప్రాయంబులు చూపెదము. భీమకవిచారిత్రము వ్రాసి యుంటి

ము కావున నతనిచే రచియింపఁబడిన భీమకవీయప్రశ్న మనునొకచిన్న జ్యోతిషగ్రంథమును, భీమకవిచందమునుగూడ నీచారిత్రముతోడనే వీలయినవఱకు ముద్రించెదము. భీమకవిచందము అతనిచే నతనికుమారున కుపదేశింపఁబడినట్లును ఆకుమారుఁడు దానిని గ్రంథముగాఁ జేసినట్లును ఆచందములోని యీక్రిందిపద్యములవలనం గాన్పించుచున్నది. అదియెట్లన్నను :—

క. పరఁగినవిమలయశోభా, సురచరితుఁడు భీమనాగ్రసుతుఁ డఖిలకళా
పరిణతుఁ డయ్యెను భూభృ, ద్వరవిమలప్రసాదితోద్భవశ్రీయుతుఁడై.

క. కమనీయ సమస్తకళా, గమములకును జన్మభూమి కావ్యము కావ్యా
గమవిదుఁడు సర్వాదుఁ డని, సమయచతుష్టయమునందుఁ జదివిరి మొదలన్.

క. కావునఁ గవిత్వతత్త్వము, భూకలయములోనఁ దెలుపఁ బూజ్యం బని స,
ద్భావమునఁ జెప్పఁ గావ్యక, లాపేదలు పొగడఁ గావ్యలక్షణమహిమన్.

అనువీనివలన భీమకవికి సంతానము కల దనియు నందులో నొకరిచేత గ్రంథము గూడ రచియింపఁబడె ననియు మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఆచందము మన మవకాశానుసారముగఁ గాలాంతరమునఁ బ్రకటింప నిశ్చయించినారము గనుక ప్రస్తుతము భీమకవిచారిత్రమున నుడువంబడిన యతని సమకాలీనులచారిత్రము మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు వ్రాయుదము. అది దేశచారిత్రములోఁ జేరియుండును.

దేశచారిత్రము.

భీమకవికాలీనులచారిత్రము.

భీమకవిచారిత్రములో నుదాహరింపఁబడినవారిలో మనము చారిత్రము వ్రాయవలసినవారు :—

౧. మైలమభీమన యితనివంశము తెలుఁగు దేశపుక్షత్రియుల విషయమైనగాథలతో నొప్పియుండును.

౨. బడబానలభట్టారకుఁడు. ఇతనికాలమున దేశములో వెలమలకు బిరుదులు మొదలగునవి గలిగినవిధము. ఈరెండువృత్తాంతములును మనము పూర్ణముగా వ్రాయుటకుం గమకించిన నీక దేశవృత్తాంతము

వ్రాయుట కవకాశమే యుండదు. కావున మనము ప్రకృతము ముందీరెండుశాఖలవారింగూర్చి చెప్పఁబోవుగ్రంథమునకు సంగ్రహరూపమునఁ గొంత చెప్పినచారిత్రము అనంతరము ఆయాశాఖలవారికి వలయునేని ఆయాగ్రంథములు ప్రత్యేకము ప్రకటింతము. ఇదివఱలో మనము భీమకవిచారిత్రములోని మైలమభీమనవంశస్థులు మనదేశములో నిపూసపాటివారని వ్రాసి యున్నాము. ఇవు డామైలమభీమనచారిత్రమునుదువుటకుముందు అతనివంశస్థు లగుపూసపాటివారిచేఁ బూర్వమునుండియు సంపాదింపఁబడినబిరుదము లెవ్వియో వానిందెల్పి వానికాల మెద్దియో నిర్ధారణ చేసి యుంచుదము. ఇది ముందు మనము ప్రకటింపఁబో మైలమభీమనవంశచారిత్రమునకుఁ బీఠిక యై యుండును అటులనే బడబానలభట్టుచారిత్రము వ్రాయుటకు ముందుగా నతనివలన శాసింపఁబడిన వెలమలలోఁ బద్మనాయకులను వెలమవారిలో ముఖ్యులగు రేచెర్లగోత్రమువారిబిరుదంబులు వ్రాసి యుంచిన దానికి నిది పీఠికయై యుండును గావున నీపత్రికలోఁ బూసపాటివారిబిరుదంబులును, వేంకటగిరివారిబిరుదములును, విశదీకరింతము. అవి యెట్లన్నను:—

పూసపాటివారిబిరుదులు.

౧. శ్రీమన్మహామండలేశ్వరుఁడు—ఇది మండలాధిపతి యైనందువలనం గల్గినది.

౨. మహీమండలరాయఁడు—ఈబిరుదు మండలాధిపత్యమున కధికమగుభూములను సంపాదింపగలిగియుండుటను దెల్పును.

3. మన్నెసురత్రాణుడు—దీనినే మన్యసుల్తాన్ అని హిందూస్థానీలోఁ జెప్పుదురు. ఇది యవనభాషలో మనేహాసుల్తాన్ అని యుండును. అనఁగా గొప్పప్రభు వని యభిప్రాయము

౪. దర్భజకులసంభవుఁడు—శ్రీరామచంద్రునికుమారునకుఁ గుశుఁడని నామంబు గలదు కుశశబ్దపర్యాయము దర్భ యనియు దర్భజకులజు లనఁగా కుశవంశసంభూతు లనియు నర్థము.

౫. హీనబిరుదాంకుఁడు—అనుబిరుదమునకు హీనబిరుదగండఁడను పాఠాంతరము గలదు.

౬. ధారాపురీగహనదావధనంజయుండు— దీనికి ధారాపురీశుష్కారణ్యపావకుఁ డను పాఠాంతరము గలదు. ధారాపురము భోజునిముఖ్య పట్టణము. ఈభోజుఁడు విదర్భదేశాధిపతి. దీనికి Bidar అని యవనాదుల వలన నామంబు గలిగినది. ధారాపురిని జయించె నని చెప్పుటచే బీదరని చెప్పఁబడువిదర్భదేశము గూడ నాక్రమింపఁబడె నని చెప్పవలసి యున్నది.

౭. గండధనంజయుఁ డని యున్నబిరుదమునకు గండలకు ధనంజయుని వంటివాఁ డనియర్థము.

౮. మేదినీరాయమృగవేఁటకారుఁడు—దీనికి మేదినీరాయ మృగ సముదయచండమృగయుఁ డని పాఠాంతరము. సింహాచలమునొద్ద నున్న పొట్నూరునకుఁ బూర్వము ప్రభువులు మేదినీరావువారు. వీరిలో కృష్ణరాయని నెదిరించినయతనిని కళింగమేదినీవిభుఁ డని పెద్దనవలనం జెప్పఁబడియె. అట్టిమేదినీరాయనామముగల రాజును జయించుటంజేసి యీబిరుదు గలిగినది.

౯. వీరక్షైదారుఁడు—ఇది వీరశ్రేష్ఠుఁ డని తెల్పును.

౧౦. కృష్ణవేణీ జలక్రీడావినోదపరాయణుఁడు—తఱుచుగాఁ గృష్ణానదిలో స్నానముచేయుకుతూహలము గలవాఁడు. కొందఱకాలములో నమరావతియు మఱికొందఱకాలములో బెజవాడయును ముఖ్యపట్టణములైయుండెను. ఈరెండుస్థలములలోపలంగూడ కృష్ణానది ప్రవహించును గనుక నీబిరుదు సర్వత్ర చెల్లును.

౧౧ ఖడ్గనారాయణుఁడు. ౧౨. దుర్జయకులకులాచల కంఠీరవుఁడు. ౧౩. రణరంగ భైరవుఁడు.	ఇవి చారిత్రమునం దెల్పు బిరుదులు కావు.

౧౪. మాళవరాజమస్తకశూలంబు—దీనివలన మాళవరాజును దన వశవర్తిఁగఁ జేసికొనియె నని తెలుచున్నది. ఈవంశస్థులలోని రాచిరాజు అనునతఁడు మాళవరాజును జయించి అతనిమన్యసుల్తాన్ బిరుదు లాగుకొనియెను.

౧౫. కర్ణాటరాజకందుకుద్దాలకుఁడు—దీనికి కర్ణాటసంస్థాన కందుకుద్దాళికుఁ డని పాఠాంతరము. కర్ణాటరాజులను మొదలుతోఁ బెల్లగించి యారాజ్య మాక్రమించుకొనె నని భావము.

౧౬. వైరిరాజోరగవైనతేయుఁడు.
౧౭. శౌచగాంగేయుఁడు.
౧౮. వీరసేతు ప్రతాపభాసురుఁడు.
} చారిత్రోపయోగములు కావు.

౧౯. వామచ్ఛురీధరుఁడు—దీనివలన నిప్పటివఱకు నీవంశమువారివలన కత్తి యెడమభాగమందు ధరియింపఁబడు ననుసాంప్రదాయము తెలుచున్నది.

౨౦. నెల్లూరు, యెలమంచిలి, కంచి, దేవగిరిచూరకారుఁడు—ఈనాల్గిటిరాజ్యరమాచూరకారుఁ డని పాఠాంతరము. దీనిలోఁ జెప్పఁబడిన నాలుగుపట్టణములు నాలుగు రాజధానులు. అందు నెల్లూరు మనుమసిద్ధిరాజుది. ఎలమంచిలి కళింగాధిపునిది. కంచి చోళప్రభునిది. దేవగిరి యాదవవంశ ప్రభువులది. దీనిని తురష్కులు తమస్వాధీనము చేసికొనినతరువాత దౌలతాబా దనునామాంతరముచే వ్యవహరించుచుండిరి. ఈబిరుదు సంపాదించునాఁటికి ఈనాల్గు రాష్ట్రములం జేర్చికొనినట్లు కాన్పించును.

౨౧. ఆంధ్రకటకవజ్రప్రాకారుఁడు.—ఆంధ్రదేశ కటకమునకు వజ్రప్రాకారముగాఁ గలవాఁడు.

౨౨. మానగోవిందనామధేయుఁడు
౨౩. కుంతకొంతేయుఁడు
} చారిత్రోపయోగములు కావు.

౨౪. విజయవాటికా సింహాసనాధ్యక్ష మాధవవర్మాన్వయ లలామకుఁడు— విజయవాటి అనియు లేక బెజవాడ అనియు బిజయపుర

మనియు వాకు 'శా' ఉచ్చరింపఁబడును. ఈస్థలమున మొదట సింహాసనము సంపాదించినయతఁడు మాధవవర్మ. అతనివంశశ్రేష్ఠుఁడని యర్థము.

౨౫. కనకదుర్గావరప్రసాద లబ్ధవైభవుఁడు.—ఈ బెజవాడపట్టణమునఁ బ్రవేశించేసియున్న కనకదుర్గామహాదేవిని పయిమాధవవర్మ యుపాసింపఁగ ఆమహాదేవీకటాక్షమున చతురంగబలములును, అనంతైశ్వర్యమును లభించెను.

౨౬. గరుడ భైరవ ధ్వజప్రాభవుఁడు.—గరుడధ్వజము, భైరవ ధ్వజమును గలవాఁడు. ఇది వీరివంశజులలో కొందఱు వైష్ణవులుగా నున్నట్లును, మఱికొందఱు శైవులుగా నున్నట్లును సూచించును.

౨౭. కొలిపాకపురీధవుఁడు.—కొలిపాక యనుపట్టణము అధికారస్థానముగాఁ గలవాఁడు. కొందఱు ప్రభువులకాలములో నిది ముఖ్యపట్టణమాయెను.

౨౮. సహకారబాంధవుఁడు.—

౨౯. దశలక్షహయ, అష్టసహస్ర గజవల్లభుఁడు.—ఈవిశేషసేనలు కనకదుర్గాప్రసాదమువలన మాధవవర్మకుఁ గల్గినవి. అవు 'డీ బిరుదు గలిగినది.

౩౦. మల్లికావల్లభుఁడు.—

౩౧. లాట, భోట, చోళ, గౌళాదిరాజపురసర్వస్వాపహారుఁడు.—దిగ్విజయంబు చేసి పైదేశములలోని ధనమును గొల్లగొట్టి వచ్చినవాఁడని యర్థము.

౩౨. పరిచ్ఛేదివంశాభరణము.—మైలమభీముఁడు కారణాంతరమునఁ దనకత్తిం గొని తానే నఱికికొని మృతుం డయ్యెను. కావున నాతనికిఁ బరిచ్ఛేది యనుబిరుదు గలిగినది.

౩౩. బిరుదగాయరాహుత్తవేశ్యాభుజంగుఁడు.

౩౪. కళ్యాణరాజదుర్మదవిభంగుఁడు.— ఇందుఁ దెలుపఁబడినకళ్యాణపురము పశ్చిమచాళుక్యులకు ముఖ్యపట్టణము. ఈముఖ్యపట్టణము గలదేశమునకుఁ గుంతలదేశ మని పేరు. ఈపట్టణము తురష్కులస్వాధీ

న మయిన పిమ్మట నాసమీపమున నుండుబీజపూరు (Bijapore) ఆదేశమునకు ముఖ్యపట్టణ మాయెను. ఆసంస్థానమునకుంగూడ బీజపురరాజ్య మనియే పేరు గలిగెను. అయితే మైలమభీమనకాల మగుశాలివాహన సం. 975 (A. D. 1053) నాఁటికి కళ్యాణపుర మనునామమే కలదు. *

3౫. సేతుసీతాచలాస్తోదయాద్రిబిరుదశాసనస్తంభవిభ్రాజితుఁడు—వీరివంశస్థులలో నొకమాధవవర్మ యనురాజు దిగ్విజయార్థము కృష్ణదేవరాయలకాలమునాఁడు బయలుదేరి యనేకస్థలములు జయించి సేతువువఱకును దనజయస్తంభములు పాతించినట్లు గ్రంథములలో దృష్టాంతము గలదు.

3౬. భారుహామన్నె గండ పెండేర విరాజితుఁడు—దీనికిఁ బాఠాంతరమే యర్థముగా నుండును. ఎట్లన్నను, భారుహామన్యరాజన్యకోటీరకోటిహీరచారుశుమ్భ్యమాణసమాశ్రితపాదపంకజుఁడని.

3౭. కళింగరాయ ప్రళయకాలాభీలుంఁడు—ఇందలికళింగరాయఁడు రాజకళింగగంగు కానోవును. లేదా కళింగరాజని యయిన ననవచ్చును. మయిలమభీమనయును, రాజకళింగగంగును నేకకాలీనులు కావున మొదటియర్థమే యనుకూలించి యుండును.

3౮. కిమిడిరాయమానవిభాళుఁడు—దీనిపాఠాంతరము కిమిడెరాజమానతిమిరార్కుఁండని యున్నది.

3౯. గంగిమంగితలగుండుగండఁడు—

౪౦. మండలీకరగండఁడు—

౪౧. కరవాలరుద్రుంఁడు—

౪౨. విమతవీరభద్రుంఁడు—

---

* ఒక యాంగ్లేయచారిత్రములో, (The capital of the Western Chalukyas was Kalyan or Kalyanapura Someswara. Trylokya mallawas ruling over it as early as in 975 Saka (1053. A. D.) అని యున్నది. ఈబిరుదువలన నీవంశస్థులు కళ్యాణరాజును జయించి యారాజ్య మాక్రమించినట్లు కాన్పించును.

౪౩. బల్లాడగోధూమఘట్టనఘరట్టుఁడు——ఇందలిబల్లాడశబ్దము కటకదేశప్రభుఁ డగుభల్లహునియందును వర్తించును. బల్లాణ వంశస్థు లని పశ్చిమదేశమున నొకసంస్థానమువారు గలరు. వారికిఁ జెల్లినఁ జెల్లును. కొంతకాలము క్రిందట వీరిరాజ్యము తూర్పునఁ గటకమువఱకును, పడమట దేవగిరివఱకును వ్యాపించి యుండుటంబట్టి యీబల్లాడశబ్ద మెట్లన్వయించిన నన్వయింపవచ్చును. లేదా యిద్దఱయెడల వర్తించిన దని చెప్పినఁ జెప్ప నొప్పును.

౪౪. భోజరాజదిశాధట్టుండు——దీనికిఁ బాఠాంతరము భోజరాజదిక్ప్రవీణకీలికీలాకరాళుఁ డని కలదు.

౪౫. చాళుక్యరాజరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁడు——చాళుక్యులు పూర్వచాళుక్యులు పశ్చిమచాళుక్యు లని రెండు తెగలవా రుండిరి. అందుఁ బూర్వచాళుక్యులముఖ్యపట్టణము రాజమహేంద్రవరము. పశ్చిమచాళుక్యులముఖ్యపట్టణము కళ్యాణపురము. ఇదివఱలో 34 వ బిరుదులోఁ గళ్యాణపురములోనిచాళుక్యులఁ గూర్చి వ్రాసియున్నాఁడు గాన నివు డీ బిరుదు పూర్వరాజ్యమం దుండురాజమహేంద్రచాళుక్యులకుం జెల్లును. వీరిలో రాజనామము రాజనరేంద్రునకుఁ జెల్లును. ఈరాజనరేంద్రుని తండ్రి యగువిమలాదిత్యుఁడును, మైలమభీమనయును సమకాలీనులు. మైలమభీమన విమలాదిత్యునియనంతరము రాజనరేంద్రుని వేంగీసింహాసనము నం దెక్కించి యుండిన నుండవచ్చును. లేదా యీవంశములో మఱియొకరికైన నీబిరుదు చెల్లు నని చెప్ప నొప్పియున్నది.

౪౬. ఒడ్డిరాయ మీజాలికవర్మ్యుఁడు——పాఠాంతరము. ఒడ్డిమహీరాయ సముదాయజీవనవిహారసమున్నత్కరవాలుఁడు——ఒడ్డియరాయమస్తకశూలధరుఁ డని యింకొక పాఠాంతరము. ఒడ్డిరాయఁ డనఁగా నోఢ్రరాజు. (King of Orissa.)

౪౭. జల్లదుర్గదీవిమన్నె యనివేశుఁడు :——ఇట దీవిసీమలో జలదుర్గము గలిగియుండె నని యభిప్రాయముగా నోపు. ఇది కృష్ణానది తీరములోనిది.

౪౭. స్థలదుర్గ కేతవరపట్టణాధీశ్వరుఁడు— కేతవరపురనాయకుఁడు. అని పాఠాంతరము.

౪౮. వనదుర్గ మొగలితుర్తిప్రభుఁడు— మొగలితుర్తిరాజధానీంద్రుం డని పాఠాంతరము. దీనింబట్టి మొగలితుర్తి పూర్వము పూసపాటివారి దనియు ననంతరకాలములో నిది కలిదిండివారి కియ్యఁబడిన దనియు నూహింపవలయును.

౪౯. నగదుర్గానంతగిరిప్రభుండు—ఈయనంతగిరి కృష్ణరాయలకాలమునాఁటికిఁ జాలఁ బ్రసిద్ధిగల పట్టణ మయియున్నది. ఈపట్టణమును జయించి యారాజు బెల్లముకొండ, కొండవీటిసీమయును జయించినట్లుగా నున్నది. కృష్ణరాయల కాలములో నొకమాధవవర్మ యనునాఁత డిచ్చో నధికారము చేయుచుండెను. అతఁడు మిగులఁ బ్రతాపవంతుఁడు.

౫౦. వీరరాయగణ్డరాయఁడు—

౫౧. తెల్లతలాటరాయఁడు— ఈబిరుదములన్నియును శాలివాహన సం. ౧౬౫౦ కాలమున నుముల భీమునివంశస్థులలో రాజ్యమును వహించియున్న తమ్మభూపాలునివలనఁ గృష్ణవిజయ మనునాంధ్రకావ్యములో వివరింపఁబడియున్నవి. ఈపైవానిలో నతనిబిరుదులును జేరియే యుండును. తదనంతరకాలము మొద లింగ్లీషువారు మనదేశములోఁ బ్రవేశించి మచిలీబందరు మొదలగుసముద్రతీరపట్టణములను దత్కాలప్రభుం డగు నానందగజపతిమహారాజువలన సంపాదించువఱకును గల బిరుదంబులును, బైగ్రంథములో వదిలివేసినవియును నీక్రింద వివరించెదము.

౫౩. రేచర్లగోత్ర సముద్భవకుమ్మకాననదావదహనుండు— అనునీబిరుదు రేచర్లగోత్రోద్భవుం డగు త్రిభువనీరాయబిరుదుం డగుసింగమనీనికిని నా కాలములోనిమాధవవర్మకును జరిగినయుద్ధములో బెజవాడసమీపంబున నున్న పెదవీ డనుస్థలము నపహరించి యతనిభా

ర్యగర్భములో నుండు శిశువుంగూడ సంహరింపఁ బ్రయత్నించినపుడు గల్గినది. ఈరేచర్లవారు, వేంకటగిరి, పిఠాపురము, బొబ్బిలి మొదలగు సంస్థానములవారై యున్నారు. పైని జెప్పఁబడినగోత్రమువారికి సింగమనీఁడు మూలపురుషుఁడై యున్నాఁడు. అతని సంహరించుటచే నాబిరుదు గలిగినది.

౫౪. యవనసైనికనికాయమేఘమారుతుఁడు—ఈబిరుదు తురష్కసేనలను జయించుటచేఁ గలిగినది.

౫౫. దక్షిణదిగ్దేశాధిపతివధూలోకపాంచాలుఁడు—

౫౬. పశ్చిమదిగ్రాజమహేశ్వరుఁడు—

౫౭. ఉత్తరదిశాన్నృలోకపాలకమదేభకంఠీరవుఁడు—

౫౮. పూర్వగోత్రాధిపగోత్రవిద్వేషణుఁడు—

౫౯. చోళభల్లాడఘూమఘట్టనఘరట్టుఁడు—

౬౦. దానకర్ణుండు—

౬౧. మానదుర్యోధనుండు.—

౬౨. పాపురాయకాకోదరనీలకంఠుఁడు—

౬౩. కంజి, చెంచీ, యెలమంచిలి, నెల్లూరు, ద్వారకాపుర, నిర్ధూమధాముఁడు.—Destroyer of Conjeevaram, Jinjee, Yelamanchili, Nellore and Dwarakapura in the state of Baroda.

౬౪. స్థలదుర్గకుంభిలాపుర నికేతనుఁడు— ఈ కుంభిలాపురము నేయిపుడు కుమిలె యని చెప్పుదురు. ఇది స్థలదుర్గముగ నుండెను.

౬౫. పూసపాటిపురాంకుఁడు—ఈబిరుదు పూసపా డను గ్రామంబునం గలయొకకోటను సంరక్షణ చేయుటంబట్టి పూసపాటివా రని పిలువఁబడిరి. మైలమభీమునివంశమున నమలరా జనునొక ప్రభుండు పుట్టెను. అతఁడు. “గీ. పూసపా టనునగరంబుఁ బ్రోచుకతనఁ, బూసపాటిపురాంకుఁ డై పొగడు గనియె.” అని యున్నది.

౬౬. చతుర్గోత్రవందనీయుండు—ఆంధ్రదేశంబున నాలుగు గోత్రములు గలక్షత్రియు లున్నారు. ఆనాల్గుగోత్రములవారును మొదట

మైలమభీమునికూటస్థు లగు ముక్కంటిరాజు, బుద్ధవర్మ, మాధవవర్మ మొదలగువారితో నీదేశములోనికిఁ దత్సహాయార్థమై వచ్చియుండిరి. అదికారణముగాఁ దమకుఁ బ్రభువులుగా నుండెడు నీమయిల్మభీముని యన్వయంబులోనివారికి నమస్కరించు నాచారము గలదు. కావున నీబిరుదు గల్గినది.

౧౭. రాయసంస్థాననృప ప్రాణవాయుభుజఁగుండు—రాయసంస్థానము కర్ణాటరాజులసంస్థానము. తత్సంస్థాననృపతుల సంహారించె నని కలదు.

౧౮. నిజస్నానోదకకుష్ఠరుజానివారకుండు—వీరిలో నొకరు స్నానముచేసి గనబట్ట విడిచిననీరు పోసిన నొకకుష్ఠరోగికి వెంటనే గుణమిచ్చె నని కలదు.

౧౯. స్థలదుర్గవిజయనగరశిలాప్రాకారవిభుఁడు—అనంతరకాలములో విజయనగరము స్థలదుర్గముగాఁ జేయఁబడినది. అందు శిలాప్రాకారము గట్టింపఁబడియె. ఇదియ ప్రస్తుతము మైలమభీమునివంశస్థులకు రాజధాని.

౨౦. జలదుర్గభీమపట్టణాధ్యక్షుఁడు—విజయనగరము సమీపమున నుండు భీమునిపట్టణము వీరికి జలదుర్గముగా నుండెను.

౨౧. వనదుర్గమత్స్యపురవిభుఁడు—మాడుగులకు మత్స్యపురి యని నామాంతరము గలదు. ఇది వనదుర్గముగా నుండెను.

౨౨. గిరిదుర్గముఖ్యనందాపురీప్రభుఁడు—ఈనందాపుర మిప్పటి జయపురపుసంస్థానమునకుఁ బూర్వము ముఖ్యపట్టణము. ఆపట్టణము వీరికి జలదుర్గముగఁ గొంతకాల ముండెను.

౨3. విజయభేరీప్రముఖవాద్యనవకైరవావనవరబిరుదధౌరేయుఁడు—

౨౪. మననజమణికిరీటకనకచ్ఛత్రమత్స్యధ్వజసింహతలాటవీరకాహళాద్యనేకబిరుదాంకసముజ్జ్వలుఁడు—

౨౫. నీలగిరినాయకప్రతిష్ఠాపకుఁడు—అనఁగా సింహాచలస్వామిని బ్రతిష్ఠచేసె నని యర్థము.

౭౬. అనేకరాజకులసంస్థాననిర్వాహకబిరుద—

౭౭. మహారాష్ట్రాబ్ధిమంథనుండు—వీరిదేశమునకు మహారాష్ట్రసేనలు వచ్చినపుడు వారిని జయించి పాఱఁదోలుటచేతఁ గలిగినది.

౭౮. దేవబ్రాహ్మణక్షేత్రపరిపాలన పాండవాగ్రజుఁడు.— వీరి సంస్థానమున వేలకొలఁది బ్రాహ్మణాగ్రహారములును, మాన్యములును, దేవబ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవి. అట్టివానిని సంరక్షించె నని యర్థము.

౭౯. గజపతినామాంకప్రభుఁడు.—గజపతి యనుబిరుదు సంపాదించె నని యర్థము.

౮౦. యవనపరాసుసైనికభూధరకులిశాయుధుఁడు—యవను లనఁగాఁ దురష్కులను ఘెలించివారినిగూడ జయించె నని యర్థము.

ఆంగ్లేయులు మనయాంధ్రదేశములోనికి వచ్చినపిమ్మట వారివంశజులచే సంపాదింపఁబడినబిరుదు లాయాయుచితస్థలంబులలో వివరింపఁబడును. ఇవి యన్నియు నవీనములు. పైనుదాహరింపఁబడినవి ప్రాచీనములు. కావున వానినిమాత్రమే వివరించియున్నారము.

పైబిరుదాంకము లన్నిటిఁబట్టి చూడ మైలమభీమునివంశస్థుల కొక్కొక్కకాలములోఁ గొలిపాకయుఁ, గేతవరమును, బెజవాడయుఁ, గుంభిళాపురమును, విజయనగరమును, ముఖ్యపట్టణము లయి యుండెననియును; ధారాపురము, నెల్లూరు, యెలమంచిలి, కంచి, దేవగిరి, కటకపురి, చెంజి, ద్వారకాపురము మొదలగుపట్టణములపై దండెత్తి వెడలి వానిని స్వాధీనపఱుచుకొనినట్లును, మేదినీరాయ, మాళవరాజ, కర్ణాటరాజ, కళ్యాణరాజ, కళింగరాజ, కిమిడిరాజ, భల్లాడ, ఒడ్డియరాయ, వళరాయ, రేచర్లగోత్ర, యవనసైనిక, చోళరాజ, పావురాయ, రాయసంస్థాననృప, పరాసుసైన్య జయాంకబిరుదులును, చాళుక్యరాజరాజ్యస్థాపన, అనేకరాజకులసంస్థాన నిర్వాహకబిరుదులు చెల్లినట్లును గాన్పించును. వీని నన్నిటిం బట్టి చూడ నీమైలమ భీమునివంశస్థు లెంతదేశమునకుఁ బ్రభుత్వము చేసిరో యెందఱు రాజులతో సంబాధము గలిగియుండిరో బోధపడకపోదు.

ఇంతవఱకును మనమాంధ్రదేశములోని ప్రాచీనరాష్ట్రమును బాలించెడు మైలమభీముని వంశస్థులచరితము సూచించుబిరుదులం జెప్పితిమి. ఇపుడు భీమకవిసమకాలీనుఁడును రేచర్లగోత్రోద్భవుఁడును నగు ఆదిజగన్నాథరావను ప్రభునివంశస్థులలోఁ జెల్లెడు బిరుదావళులఁ జెప్పెదము. అట్టిబిరుదులం జెప్పుటకుఁ బూర్వమీయాదిజగన్నాథరావుంగూర్చి కొంచెము చెప్పవలసి యున్నది. ఇతఁడు రేచెర్లగోత్రనామమునకుఁ బ్రాతిపదిక యగుచెవ్విరెడ్డితండ్రి పోలన్నకు మూలపురుషుఁడు. ఇంతకంటె నీయాదిజగన్నాథరావు వృత్తాంతము పద్మనాయక చారిత్రము పుట్టిననాఁటికే తెలిసి యుండలేదు. చెవ్విరెడ్డినాఁటికి వీరిగోత్ర మామనగంటి గోత్ర మని యుండెను. రేచఁ డనువానికిఁ జెవ్విరెడ్డి యిచ్చినవరమును బట్టి వానిపే రిడఁగా నాఁటనుండియు నీచెవ్విరెడ్డి రేచర్లగోత్రముచే నొప్పెను. ఈచెవ్విరెడ్డి కారణాంతరమునఁ బిల్లలమఱ్ఱిభేతాళరెడ్డి యను పౌరుషనామంబు నోరుగంటిప్రతాపరుద్రునివలన సంపాదించి ప్రసిద్ధి నొందెను. వెలమలగోత్రములు నిర్ణయింపఁబడినసమయమునకు నఁగా శాలివాహన. స. ౧౦౧౦ నకు రేచర్లవారిలో నప్పనామాత్యుఁ డను నొకప్రభుం డుండెను. ఇతఁడు భేతాళరెడ్డి కెట్టిసంబంధము గలవాఁడో దానిం దెల్పుటకుఁ దగినగ్రంథసహాయము కాన్పించలేదు. ఇతఁడే భేతాళరెడ్డి యగు నని యూహింపనై యున్నది. రేచెర్లగోత్రుల కాతని నాఁడు కల్గినబిరుదములు ముందుగ నీక్రింద వివరించెదము.

౧. పంచవాద్యేయదళవిఫాలబిరుదు.—

౨. కాకతిరాయరాజ్యస్థాపనాచార్యబిరుదు.—

ఇతఁడు కాకతిపోలురా జని చెప్పఁబడును. ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రుని మాతామహుఁ డగుగణపతిరాజునకుఁ బితామహుఁడు. ఇతనికాలము లో నఁగా శాలివాహన సం. ౯౯౦ లో నోరుగల్లుపట్టణము కట్టఁబడినది. అపుడు చెవ్విరెడ్డితండ్రి పోలన్న యోరుగల్లునకు వచ్చినట్లుగాఁ గాన్పించును. ఈబిరుదు సంపాదించినవాఁ డితఁడే కానోపును.

౩. చలమర్తిగండ—ఈబిరుదు ప్రతాపరుద్రుని వంశమువారిలో ప్రాచీనకాలమునుండి చెల్లుచున్నది. భేతాళరెడ్డి వంశమువారు రుద్ర వంశజులకుఁ జేసినయుపకారవిశేషంబుచే సమానప్రతిపత్తిం జూపుట కీయంబడినట్లూహింపఁబడును.

౪. జల్లిపల్లెవీరక్షేత్రణేభారతీకమల్లా—అనుబిరుదు జల్లిపల్లె యను నొకవీరులుండుస్థలమును జయించుటచేఁ గల్గినది.

౫. సోమకులపరశురామ—అనుబిరుదు చంద్రవంశక్షత్రియులను సంహరించుటచేఁ గల్గెను. ప్రతాపరుద్రవంశమును జంద్రవంశమే యగును. భేతాళరెడ్డి యావంశములో నుండువారికి భృత్యతగానుండెను గావున నీబిరుదు ప్రతాపరుద్రవంశజులకుం గాక తక్కినసోమవంశజులవిషయమై చెల్లునని చెప్పవలసి యున్నది. పైని మనము చెప్పినజగన్నాథరావుకాలమునకుఁ గళ్యాణీపురమునం దుండుపశ్చిమచాళుక్యులు మిక్కిలి ప్రబలులుగా నుండి బహుదేశములను స్వాధీనపఱుచుకొని యుండిరి. వారికిని ఓరుగంటిప్రభువులకును యుద్ధములు జరిగినందులకు గ్రంథదృష్టాంతములు గలవు. కాఁబట్టి సోమవంశము పేరిటిమఱికొన్ని వంశముల వారిని జయించి స్వప్రభువులకు సహాయ మొనరించె నని చెప్ప నొప్పి యున్నది. అనపోతమనాయఁడు మాదనాయనికాలములో నిది జరిగినది. ఇది శాలివాహన సం. ౧౩౫౦ మొదలు ౧౪౦౦ కాలమువఱకు.

౬. యంబిరుదుగండ—

౭. సర్వబిరుదకుమార వేశ్యాభుజంగ—

౮. ఆమనగంటిపురవరాధీశ్వర— అనుబిరు దాదిజగన్నాథరాజు కాఁపురముండుస్థలముంబట్టి కల్గినది.

౯. గజదళవిభాళబిరుదు—కరిఘటలం గొట్టుటచేఁ గల్గెను.

౧౦. గాయగోవాళబిరుదు—శత్రులసంపద నాకర్షించుటచేఁ గల్గెను.

౧౧. కంచికవాటచూరకార— అనుబిరుదు కంచికోటతలుపుల నూడఁగొట్టుటచేఁ గల్గెను. ఈకంచిపట్టణము భేతాళరెడ్డినాఁటికిఁ జోళ

చక్రవర్తులకు ముఖ్యపట్టణమై యుండినది. అట్టిచక్రవర్తిని జయించుటకుఁగాను వారికోటతలుపుల బ్రద్దలుగొట్టె నని యర్థము.

ఇదివఱకుఁ గలబిరుదు లన్నియును జెవ్విరెడ్డినాఁటికే కల్గినట్లు కాన్పించును. ఈక్రిందిబిరుదులు చెవ్విరెడ్డియనంతరకాలమువారివలన సంపాదింపఁబడినవి. అందు ఖడ్గనారాయణభుజాబలభీమ, గండభేరుండ, ప్రతిగండభైరవ, శ్వేతకేతన, వైరితలగుండుగండ, ఛండభీమ, మండలీకరగండ, కోటగిరివజ్రాయుధ, అసహాయశూర, గరుడనారాయణభల్లరగండ, రణరంగభైరవ, వైరిగజాంకుశ, రాహుత్తమల్ల, హన్నిబ్బరగండ, రిపుగజనంచయపంచానన, సామంతరాయగోపాల, రాయరాహుత్త, సింహతలాట, శాత్రవారణ్యగహనదావానల, పట్టుతలాటాంక, రాయవేశ్యాభుజంగ, ఏకధాటీసమర్థ, కోటలగొంగ, ద్విశాఖకరదీపికాబిరుద, వనఘానబనవశంకర, పరరాజన్యదార్జన్యశ్వసనగ్రసనాత్యుగ్రనాగబిరుద, భల్లరగండయనుబిరుదులు చారిత్రోపయోగములు కావు. ఇఁకఁజారిత్రోపయోగము లయినవాని నీక్రింద వివరించెదము. ఇక్కడికి బిరుదుల సంఖ్య ౪౧.

౪౨. కాకతీయరాజ్యస్థాపనాచార్య—అనునది గణపతిదేవునకు సేనానిగా నుండినప్రసాదిత్యునివలన సంపాదింపఁబడినది. గణపతి దేవుని యనంతరము రాష్ట్రములోఁ గల్గినయుపద్రవముల నివారించి యతని భార్యను గాజ్యమున నిల్పుటచేఁ గల్గెను.

౪౩. రాయపితామహాబిరుదు— ఇది ప్రసాదిత్యుఁ డనుప్రభునికాలములోఁ గల్గినది. గణపతిదేవుని యనంతరము ప్రతాపరుద్రుని బాల్యమున రాష్ట్రవ్యవహారము గణపతిదేవునిభార్య యగురుద్రమమహాదేవి చేయుచు వచ్చెను. ఆమెకు నీప్రసాదిత్యుఁడు మంత్రియై యుండి రుద్రమహారాజునకు విద్యాబుద్ధులు గఱపుచు నాతనిచేఁ దాత తాత యని పిలువఁ బడుటచే రాయపితామహుఁ డనుబిరు దందెను.

౪౪. షట్సప్తతిపద్మనాయకగోత్రవందనీయుఁడు. ఇది మొదట ప్రతాపరుద్రునిచే వెలమలకు గౌరవము కల్గించుటచేత నతనికిని అనంతర మట్టియౌదార్యమునఁ గులమువారిని సంరక్షించుటచేత నతనివంశజులకునుగూడఁ జెల్లుచుండును.

౪౫. కోటగిరివజ్రాయుధనాగార్జునపురకోటసాధక. మాహురీపురక్షేత్రశత్రునివారణ, వేములకొండస్థలవైరిరాజజీమూతపవన, ఏకశిలానగరసమీప శాత్రవరాజన్యగహనదహన, చెతంపూఁడిమనవిభాళ, హొన్నగట్టు, కుదిరిగట్టు, మండలీకరగండ—అనుబిరుదులు పైస్థలములలో నపుడపుడు పౌరుషములఁ జూపుటచేతఁ జెవ్విరెడ్డివంశస్థులవలన సంపాదింపఁబడినవి.

౪౬.	పాండ్యగజకేసరి.	౧ వీరపాండ్య. ౨ విక్రమపాండ్య.
౪౭.	పంచపాండ్యదళవిభాళ	౩ పరాక్రమపాండ్య. ౪ సుందరపాండ్య.

౫ కులశేఖరపాండ్య అను పాండ్యపంచకమును జయించుటచేఁ గల్గెను.

౪౮. హరితోరణబిరుదము. మల్లాదియిమ్మడనురాజుం బరిమార్చి వానికి బిరుదముగా నున్నపచ్చతోరణముఁ గైకొనుటచేఁ గల్గెను.

౪౯. తిరుకాలరాయరాజ్యస్థాపనాచార్య—తిరుకాలరాజునకు మరల రాజ్యమిప్పించుటచేఁ గల్గెను.

౫౦. మత్స్యనాయకగండ—ఇది మాడుగులు ప్రభుని జయించుటచేఁ గల్గెను.

౫౧. కొదమనాయకతలగుండుగండ—కొదమనాయకుని సంహరించుటచేఁ గల్గెను.

౫౨. ధరణీవరాహలాంఛనుఁడు—ఈబిరుదు చాళుక్యులను జయించినపుడు కల్గియుండ నోవును. చాళుక్యులకు ధరణీవరాహలాంఛనబిరుదు చెల్లుచుండెను. సోమకులపరశురాముఁ డనునది చాళుక్యులను జయించుటచేతనే చెల్లెను. పైదాని నీబిరుదు స్థిరపఱుచుచున్నది.

౧౩. హిందూరాయసురత్రాణబిరుదు — ఈబిరుదము సింధుదేశాధిపతిని సంరక్షించుటచేఁ గల్గియుండును. సింధువునకే హిందని పాశ్చాత్యుల వ్యవహారము.

౧౪. హాత్తిబ్బరగండ — హాత్తు అనఁగాఁ బదియును, నిబ్బర యనఁగా రెండును గలిసి పన్నిద్దఱు రాజుల జయించుటచేఁ గల్గెను.

౧౫. కఠారినారాయణ — కఠారియుద్ధమున నధికుఁ డని యర్థము.

౧౬. శ్రీశైలసోపానవిమానమంటపప్రాకారనిర్మాణధురీణుఁడు — ఆంధ్రదేశమున నుండు స్మార్తమతస్థుల కందఱకును మిక్కిలి యుత్కృష్టస్థానమగు శ్రీశైలము విశేషము నిడివి కలదియై జనులకు దుర్గముగానుండును. దానంజేసి దానికి సోపానాదికము కల్గించి కైంకర్యము చేయఁబడియెను.

౧౭. మూరురాయరగండఁడు — ఇదికృష్ణరాయనిబిరుదు. అశ్వపతి, నరపతి, గజపతులను జయించుటచేఁ గల్గినది. దీనింబట్టి కృష్ణరాయని కాలములోఁగూడ నీ చెవ్విరెడ్డివంశజులు విశేషప్రబలులై యున్నట్లూహింపనై యున్నది.

౧౮. జగనొబ్బగండబిరుదు. ఇది యద్దంకిసీమకుఁ బూర్వము ప్రభుఁడై నట్టియు, ననపోతరెడ్డి, యనవేమరెడ్డి మొదలగు ప్రసిద్ధరెడ్డి రాజులకుఁ దండ్రియైనట్టియు, శ్రీశైలములోఁ బాతాళగంగకు సోపానాదికైంకర్యము లొనరించినట్టియు నాదివేమభూపాలునిబిరుదు. శత్రులోకమును జయించినవాఁ డని దీనియర్థము. ఈబిరుదు వేమభూవునకు సహాయము చేయుటచే నైనను లేక యతనిని సంహరించుటచే నైనను గల్గియుండును. కఠారినారాయణుఁ డనుబిరుదు అనవేమరెడ్డితో జరిగినయొక యుద్ధమును సూచించును. కావున రెండవయర్థముఁ జెప్పుటయే లెస్సయైయున్నది.

౧౯. సర్వజ్ఞుఁడు. ఈబిరుదు చెవ్విరెడ్డివంశజులలో సింగమనీనివలనం గైకొనఁబడియెను. ఇది సింగమనీనికిఁ గలవిద్యావైదుష్యాదికముం

బట్టి విద్వాంసులచే నీయఁబడినబిరుద మయి యున్నది. ఈ ప్రభునకు సంస్కృతమునఁ గావ్యనాటకాలంకారములలోన నద్భుతమగు పాండిత్యము గలదని యీతనిచే రచియింపఁబడిన సింగభూపాలీయమును, రూపకపరిభాషయుఁ జూచిన గోచర మగును. ఇతనియాస్థానము విద్యాస్థాన మనియు, నితనిదగ్గర మెప్పువడయుట తన కెట్లు తటస్థించు ననియు, శ్రీనాథునియట్టి కవీశ్వరుఁడు జంకి తాను సింగమనీనిసభకుం బోవునపుడీక్రిందిపద్యమును సరస్వతిం బ్రార్థించుచుఁ జెప్పెను.

సింగమనీనిసర్వజ్ఞత్వస్థాపన కది మిక్కిలి ప్రామాణికవచనమై యుండును గావున దాని నీక్రింద వివరించెదము.

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి, దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
పల్కుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య, నైషధ గ్రంథసందర్భమునకుఁ
బగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి, గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రశేఖరుక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ, బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద
గీ. మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద, రావుసింగన్నభూపాలు. ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొని యుండి యిపుడు, సరససద్గుణనికురుంబ శారదాంబ.

ఈశ్రీనాథుఁడు సంస్కృతములోని విద్వదౌషధ మగునైషధమును, నయఃపిండ మని ప్రసిద్ధికెక్కినకాశీఖండమును దెనిఁగించి యాంధ్రగీర్వాణసాహితీసార్వభౌముఁ డని రాయలయాస్థానమున బిరుదం దినవాఁడు. అట్టి శ్రీనాథునకు దురవగాహ మగుసాహిత్యాదులు గలసింగమన్నీనికి సర్వజ్ఞబిరుదు జెల్లిన నేమివింత యున్నది? ఇతనిగ్రంథములును నితనియితరవిశేషాదికములును రావువంశచారిత్రములో యథోచితస్థానంబునఁ బ్రకటించెదము.

౬౦. వెలిగొడుగురాయఁడు—ఈబిరుదు శ్వేతచ్ఛత్రమును బట్టించు కొనుటచేఁ గలిగినది.

౬౧. నాగార్జునకోటనికటప్రకటవీకటావళియోబళరాజరాజీవగజరాజు—అనుబిరుదావళి యోబళరాజును జయించుటచేఁ గల్గినది.

౬౨. వేంకటగిరిపురనిర్మాణాలంకర్మీణ—అనుబిరుదు తన్నామకపట్టణనిర్మాణమువలనం గల్గినది. ఇది కట్టినపిమ్మట నిందుండు ప్రభులకు వేంకటగిరివారనియును, సంస్థానమునకు, వేంకటగిరిసంస్థాన మనియు నామంబులు గల్గినవి. వెలుగోటివారనుగృహనామము ప్రాచీన మగుటం జేసి యానామము గ్రంథస్థముగం గాన్పించును.

౬౩. సారెయోబళరాజరాజ్యస్థాపనాచార్యబిరుదు. ఇది సారెయోబళరాజునకుం బోయినరాజ్యమును మరల నిప్పించుటచేం గల్గెను.

౬౪. కవికల్పద్రుమబిరుదు—ఇది భానుమతీపరిణయమును గృతినందినరాయప్పనాయునికిం గల్గి యున్నట్లుగా నాగ్రంథములోం గాన్పించు. ఈరాయప్పనాయనికిం గలబిరుదులు మఱికొన్నిటిని గూడం జేర్చి యొకపద్య మాగ్రంథమునందు వర్ణింపంబడినది. దాని నీక్రింద వివరించెదము.

సీ. ఘనజయశ్రీభావకలిమి నెవ్వనివీర, నారాయణాంక మున్నతి వహించు,
హితమహానందచిత్తతం దాల్చి యెవ్వాని, గండగోపాలకాంకంబు మెఱయుం
దతసింహబలసమున్నతిచేత నెవ్వాని, యాహవభీమాంక మతిశయిల్లు
సకలార్థసంధానచాతురి నెవ్వాని, యర్థిమందారాంక మమరి యుండు

గీ. నతండు నుతిం గాంచు రాయచౌహత్తిమల్ల, రాజవేశ్యాభుజంగ ధరావరాహ
గాయగోవాళకేళాదిరాయబిరుద, రమ్యగుణహారి వెలుగోటిరాయశౌరి.

అని యిం దుదాహరింపంబడినబిరుదు లెవ్వి యన ౧ వీరనారాయణ ౨ గండగోపాల ౩ ఆహవభీమ ౪ అర్థిమందార ౫ రాయచౌహత్తిమల్ల ౬ రాయవేశ్యాభుజంగ ౭ ధరణీవరాహ ౮ గాయగోవాళ, ౯ కేళాదిరాయ అని మఱియొకచో హిందురాయసురత్రాణుం డనియు నున్నది. ఇట్టిబిరుదులు సంపాదించిన రాయప్పనాయనికాలము నిర్ణయింప నాధారములు తగినవి దొరకుట లేదు. కొన్నికొన్నిదృష్టాంతములచే నితండు శాలివాహన సం. ౧౫౫౦ గలకాలమున నున్నట్లు కాన్పించును.

౬౯. రామరాయ రాజ్యస్థాపనాచార్యుఁ డనుబిరుదు—యాచనూరుఁ డనునీవంశజునిచేతను రమారమి రాయప్పనాయని కాలమునాఁడే సంపాదింపఁబడినది.

ఇంతవఱకును జెప్పఁబడినబిరుదములు స్వదేశప్రభువులవలన నాద జగన్నాథరావువంశజు లగువేంకటగిరి, పిఠాపురము, బొబ్బిలి మొద లగుసంస్థానములవారు సంపాదనము చేసినవియై యున్నవి.

అటుపిమ్మట తురష్కులకాలములోను, హూణప్రభుత్వములోను సంపాదించినబిరుదములు నవీనములు గావున వారివంశచారిత్రములో వ్రాయఁదలఁచి యిప్పటి కిది వ్రాయ విరమించెదము.

శ్రీ ర స్తు.

క వి జీ వి త ము లు.

2.

న న్న య భ ట్టు.

ఇతఁడు తాను రచియించినభారతప్రథమపర్వములోఁ దనవృత్తాంత మీక్రిందివిధముగ వ్రాసి యుంచె నదెట్లన్నను:—

సీ. తనకులబ్రాహ్మణు ననురక్తు నవిరళ, జపహోమతత్పరు విపులశబ్ద
శాసను సంహితాభ్యాసు బ్రహ్మాండాది, నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతుఁ
బాత్రు నాపస్తంబసూత్రు ముద్గలగోత్ర,జాతు సద్వినుతావదాతచరితు
లోకజ్ఞు నుభయభాషాకావ్యరచనాభి,శోభితు సత్ప్రతిభాభియోగ్యు
ఆ. వె. నిత్యసత్యవచను మత్యమరాధిపా, చార్యు సుజను నన్నపార్యుఁ జూచి
పరమధర్మవిదుఁడు వరచళుక్యాన్వయా, భరణుఁ డిట్టు లనియెఁ గరము ప్రీతి.

అనుదీనిం బట్టి చూడ నీనన్నయభట్టు, ౧ రాజునకుఁ గులబ్రాహ్మణుఁ డనియును, ౨ జపహోమతత్పరుఁ డనియును, ౩ శబ్దశాసనబిరుదాంకితుఁ డనియును, ౪ వేదాభ్యాసి యనియును, ౫ ఆపస్తంబసూత్రుఁ డనియును, ౬ ముద్గలగోత్రుఁ డనియును, ౭ బ్రహ్మాండాది పురాణములు తెలిసినవాఁ డనియును, ౮ లోకజ్ఞానము గలవాఁడనియును, ౯ ఉభయభాషాకావ్యరచనాశక్తియుతుం డనియును దేలుచున్నది.

వీనిలో మొదటివిశేషముంబట్టి రాజవంశానుక్రమముగ నాశ్రయించియున్నపురోహితుఁ డనియును, రెండవదానింబట్టి యాజ్ఞికతంత్రమున సమర్థుఁ డనియును, మూఁడవదానింబట్టి వ్యాకరణవేత్తయనియును, అందులో నుపాధ్యాయత్వముంగూడ సంపాదించినవాఁ డనియును, నాల్గవదానింబట్టి సాంగవేదవేత్త యనియును, అయిదవదానింబట్టి పౌరాణికశ్రేష్ఠుం డనియును, తొమ్మిదవదానింబట్టి ఆంధ్రగీర్వాణకావ్యరచనాదక్షుం డనియును నిశ్చయ మగుచున్నది.

ఇట్టివిరుదము లుంచుటంబట్టి యితఁడు కేవలవైదికవృత్తిలో నున్నట్లును, కావున వైదికశాఖలోని బ్రాహ్మణుఁ డనియును కొందఱూహించెదరు. కాని "లోకజ్ఞ" అని యితఁడు చేసియున్న ప్రయోగముం బట్టి యితఁడు లౌకికుఁడుగూడనై యుండవచ్చు నని తోఁచుచున్నది. పూర్వకాలములో లౌకికవైదికవ్యాపారములు లౌకికులవలననే జరిగింపఁబడినట్లుగా గ్రంథములవలనం గాన్పించెడిని. ఇవుడు మనము మాటలాడుచున్న నన్నయభట్టుకాలమునాఁటికి వైదికు లని ప్రకృతమునఁ బిలువంబడుచున్న బ్రాహ్మణశాఖ వేఁగిదేశమునకు వచ్చియున్నదా? లేదా? అని యూహింపవలసినదిగా నున్నది. అట్టిస్థితిలో నన్నపార్యుఁ డదివఱకు దేశములో రాజాస్థానములయం దుండి లౌకికవైదికకార్యములను నెఱవేర్చుట కేర్పడినని యోగిశాఖలోనివాఁడు గాక తదనంతర మొకటిరెండుశతాబ్దముల కీదేశమునకు వచ్చినవైదికశాఖలోనివాఁ డెట్లగు నని యోచింపవలసి యున్నది. అప్పటిచాళుక్యరాజులతో నీదేశమునకు వచ్చియుండు బ్రాహ్మణులు తమప్రభువులతోపాటు పశ్చిమదేశస్థులే. అయి యుండవలయును. తమప్రభువు లగుచాళుక్యులు మహారాష్ట్రదేశములో బీజపూరుసంస్థానములోని దగు 'కళ్యాణి' పురమునుండి వచ్చియుండిరి. అక్కడిప్రభుఁడు సత్యాశ్రయవల్లభుఁ డనియు నతనితమ్ముం డగుకుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు తూర్పుదేశమును జయించుటకుఁగాను వచ్చి వేఁగిదేశ మాక్రమించుకొని పాలించినట్లును అతనిసంతతిలోనివాఁడే పైపద్యములోని చళుక్యాన్వయాభరణుఁ డగురాజనరేంద్రుఁ డనియును రాజనరేంద్రచరిత్రములో వివరింపఁబడిన శాసనములవలన విస్పష్టము కాఁగలదు. మహారాష్ట్రదేశములోనిపశ్చిమఖండమునుండి వచ్చినరాజులకు వంశానుగతమైనపురోహితులుగానుండువారు ఆదేశమునం దుండెడువారు గాక నవీనరాజ్యమగు నాంధ్రదేశములోనివారలై యుండరు గదా. రాజనరేంద్రుని కాలమునకుఁ బశ్చిమచాళుక్యశాఖ అంతమగుటం జేసి కావలయును. వారిస్వాధీనములో నుండెడుదేశ మంతయు ననఁగాఁ గొంకణదేశము చివరవఱకును నీరాజనరేంద్రునిస్వాధీనములో నున్నట్లుగాఁ

గాన్పించును. (కొంగదేశపురాజకాల్ అనుచారిత్రము చూడవలెను.) అందుచేతఁ బై రాజనరేంద్రుఁడు తఱుచు పశ్చిమదేశమందే నివసించియుండె ననియును, అతని కాదేశస్థులే మంత్రులుగాను పురోహితులుగాను నుండి రనియును నూహించుట న్యాయమైనట్లు కాన్పించెడిని. కావున నన్నయభట్టారకుఁడు నక్కడినాఁడుగానే కాన్పించును. అతనికి నాదేశస్థులలోవలె లౌకికవైదికములు రెంటియందును బరిశ్రమయుండ నోవును. అంతమాత్రమున నతనిని కేవలము వైదికశాఖలోనివాఁ డని చెప్పంజాలము. భట్టనుశబ్దము మహారాష్ట్రదేశములోనివిద్యావంతు లగుబ్రాహ్మణులకుఁ గల్గెడునొకబిరుదు. ఇట్టిబిరు దున్నంతమాత్రముచేత నీపైబిరుదుగలవారందఱును వైదికశాఖలోనివారే అని చెప్ప నొప్పియుండదు గదా !

ఇవుడు మనము మాటలాడుచున్నకాలములోఁ గేవలవైదిక వృత్తిలో నుండువారు సంస్కృతభాష నొక్కదానినే నేర్చికొనుచున్నట్లును, లౌకికవృత్తిలో నుండువారుమట్టుకుఁ దప్పక రాజకీయభాషయు దేశభాషయు నగుటచేత నాంధ్రభాష నభ్యసించి యందు విశేషముగఁ బాండిత్యము కుదిరినచో దానిలోఁ గొన్నిగ్రంథములు రచియించి యాభాషయెడల మిక్కిలి యభిమానము గలవారలై యున్నట్లు కనుపించును. నేఁటికిని లౌకికములోఁ బ్రవేశింపఁదలఁచుకొనువారలే రాజకీయభాషలోఁ గృషి చేయుదురు గాని కేవలవైదికవృత్తి నుండఁగోరువారు కారు. ఆట్టిస్థితిలో లౌకిక మనుమాటయే చెవులఁబెట్టని పూర్వకాలములో ననగాఁ బదివందలసంవత్సరములక్రిందట లౌకికులు గాఁ గోరనివారలు రాజకీయభాషలో గ్రంథము రచియించువఱకును గృషి చేసియుందు రనుట యుక్తిసహమై యుండదు. మఱియును వేఁగిదేశములోని కిట్టిరాజకీయభాషాపండితులు మొదట వచ్చుకాలమునకు నీయాంధ్రభాష సామాన్యస్థితిలో నున్నట్లు కాన్పించును. అప్పటికిఁ బ్రసిద్ధములైనగ్రంథములు లేవు. ఉన్నవైనను పదియిరువదివుటల గ్రంథములుగాని అధికములు గావు. భాషయు నంతగా శిక్షితమై యుండకపోవచ్చును. ఇట్లుండఁగా రా

జును, తద్రాజకీయోద్యోగులును, కొన్ని దినములైనపిమ్మట దేశభాషయే రాజకీయభాషగాఁ గావలసినయగత్యము తటస్థించినప్పుడు ఆంధ్రదేశ భాషనుగూడ విశేషముగ వృద్ధి నందించినట్లు కాన్పించును. కావుననే మన కిపుడు తెనుఁగుభాషలోని ప్రాచీనగ్రంథము లని చెప్పఁబడునవి యన్నియు నించుమించుగా నీ చాళుక్యరాజులకాలములోనివే యయి యున్నవి. అంతకును బ్రాచీనము లగుగ్రంథములు దొరకుటయే లేదు. పైగ్రంథములను రచియించినవా రందఱును లౌకికవ్యాపారములలోఁ బ్రవర్తించువారును వారిసంతతివారునునై యున్నారు. నేఁటివఱకును నదేసంప్రదాయము ననుసరించి యాంధ్రకవిత్వముఁ జెప్పువారు తఱుచుగా లౌకికవిద్యాభ్యాసకులే అయి యున్నారు.

పూర్వకాలములో నిట్టి లౌకికు లీదేశమున కొక్కమాఱుగ వచ్చి యుండిరి. అప్పటిలో నీదేశ మంతయు జైనాక్రాంతమై యుండెను. కావున నప్పటిలో నీదేశమునకు వచ్చినయీలౌకిక బ్రాహ్మణులకు జైనులచే వృత్తిస్వాస్థ్యము లీయఁబడినవి. కావున వీరు వైదికవృత్తితోఁ జేరిన వ్యాపారములుగూడఁ దామే నడుపుచు వచ్చినవారైరి. అనంతరకాలములో వైదికు లీదేశమునకు వచ్చినతరువాత పైలౌకికులు వైదికవృత్తితోఁ జేరినజీవనము వదలుకొని కేవలలౌకికజీవనమే ప్రధానముగాఁ గలవారైరి. అప్పటినుండియు నీవైదికలౌకికశాఖాభేద మేర్పడినది. ఇట్టిశాఖాభేదము లేర్పడినవిధ మంతయు నాదేశచారిత్రములో వివరింపఁబడి యున్నది కావున దాని నిట వ్రాయ నవసరము లేదు.

ప్రస్తుతము మనము వ్రాయుచున్న నన్నయభట్టును పైవిధమున లౌకికవైదికములను నడుపుట కేర్పడినశాఖలోనివాఁ డని తెల్పి యనంతర మతనివృత్తాంతము మఱికొంత వివరించెదము. దీనిసంప్రదాయము గ్రంథాంతరములోఁ జూడఁదగు నని చెప్పెదము.

పూర్వులలో లౌకికశబ్దవాచ్యు లగునియోగులుగూడ భట్టుశబ్దముంచి వ్యవహరించినందులకుఁ బ్రయోగము గలదు. అవి యెట్లనగా—

"గీ. ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ, గాశికాఖండ మనుమహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగుఁ జేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక, పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి."

శ్రీనాథుని కాశీఖండము.

అనియున్నదికాని యీశ్రీనాథుఁడు నియోగియే యగునా? అని యూహింపఁగా నాగ్రంథాంతములోని యాశ్వాసాంతగద్యము పైసందేహమును నివారించును. ఎట్లన్నను :—

"ఇది కమలనాభపౌత్త్ర మారయామాత్యపుత్త్ర సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ ప్రణీతము" అనియున్నది. కావున నీతఁడును నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డనియే నిశ్చయమగుచున్నది గదా. దీనింబట్టి శ్రీనాథునికాలమువఱకును నియోగులు వైదికవృత్తిలో నున్నవారమాత్యాదినియోగబిరుదావళులం గైకొనక యున్నట్లును, లౌకికవ్యాపారములోఁ దిరుగువారుమాత్రమే అమాత్యాదిశబ్దముల గ్రహించుచున్నట్లును గానుపించును. దీనింబట్టియే శ్రీనాథుఁడు తనతాతపేరు వ్రాయుచు "కమలనాభతనూభవ" అనిమాత్రమే వ్రాసెను. ఈకమలనాభుఁ డొకగొప్పయాంధ్రకవి. అయినను లౌకికవృత్తిలో లేఁడు గావున నమాత్యశబ్ద ముంచి చెప్పలేదు. ఇంతియకాక 'నన్నయ' "తిక్కయ" అనునామములుగూడ మహారాష్ట్రభాషాసాంకర్యము గలవని చెప్పుటచేఁ బైని మనము చేసినయూహాలు మఱియును బలపడునవియై యున్నవి.

నన్నయభట్టు భారతమును దెనిఁగించుట.

పైసీసపద్యములో వివరించినప్రకారము రాజనరేంద్రుఁడు నన్నయభట్టును సగౌరవంబుగాఁ జూచి యీక్రిందివిధంబుగఁ జెప్పెను. ఎట్లన్నను :—

"క. జననుతకృష్ణద్వైపా, యనమునివృషభాభిహితమహాభారతబ
ద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడఁ, దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తిమెయిన్."

అని యానతిచ్చిన నన్నయ తనలో నిట్టుగా యోజించెను. అదెట్లన్నను :—

" చ. అమలినతారకాసముదయంబుల నెన్నను సర్వవేదశా
స్త్రములయశేషపారము ముదంబునఁ బొందను బుద్ధిబాహుని
క్రమమున దుర్గమార్థజలగౌరవభారతవాహినీసము
ద్రముఁ దాటియాంగ నీదను విధాత్రునకైనను నేరఁబోలునే.''

అని నన్నయభట్టారకుఁడు తనలో నూహించుకొని ప్రభువు కోరిన కార్యము నెఱవేర్చుట విధి యని నిశ్చయించుకొని ప్రభువు నుద్దేశించి నీయనుమతంబున విద్వజ్జనంబులయనుగ్రహంబునం జేసి నానేర్చువిధంబున నిక్కావ్యము రచియించెద నని యిష్టదేవతావందనం బొనర్చి సంస్కృతకవు లగువాల్మీకివ్యాసాదుల నుతియించి తక్కినపండితసమాజము నీక్రిందివిధంబున నుతియించెను. ఎట్లనఁగా :—

చ. పరమవివేకసౌరభవిభాసితసద్గుణపుంజవారిజో
త్కరరుచిరంబు లై సకలగమ్యసుతీర్థము లై మహామనో
హ్లాదసుచరిత్రపావనపయఃపరిపూర్ణము లైనసత్సభాం
తరసరసీవనంబుల ముదం బొసరన్ గొనియాడి వేడుకన్.''

ఇంతియకాని యీకవి తనకుఁ బూర్వు లగునాంధ్రకవుల నుతించియుండలేదు. అంతమాత్రముచేత నతనికిఁ బూర్వు లగునాంధ్రకవులు లేరని చెప్పఁగూడదు. పెక్కండ్రు ప్రసిద్ధాంధ్రకవులు గలరు. ఉన్నను వారిని నుతియింపక యుండుటయే ఆకాలపుఁగవులయాచారముగాఁ దోఁచెడిని. భీమకవి గాని, భాస్కరకవి గాని, తిక్కనసోమయాజి గాని తమకుఁ బూర్వు లగునాంధ్రకవుల నుతించినట్టు కానుపించదు. కాని ఎఱ్ఱాప్రగ్గడనుండి యీపద్ధతి మాఱుపఁబడినది. అతఁ డైనను నన్నయభట్టారకుని, తిక్కనసోమయాజిమాత్రము హరివంశములో నుతియించెను. అందు నన్నయభట్టు నీక్రిందివిధంబుగఁ బేర్కొనియెను. ఎట్లన్నను.—

" ఉ. ఉన్నతగోత్రసంభవము నూర్జితసత్త్వము భద్రజాతిసం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరిభావిమదోత్కటమున్ నరేంద్రపూ
జోన్నయనోచితంబు నయి యొప్పెడునన్నయభట్టకుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తిగతి నెంతయుఁ గాలుటఁ బ్రస్తుతించెదన్ ''.

శ్రీనాథకవియు నన్నయభట్టు నీక్రిందివాక్యంబున భీమఖండంబున నుతియించెను. ఎట్లన్నను:—

"క. చెట్టుకొని కొలుతు నన్నయ, భట్టోపాధ్యాయసార్వభౌముని గవితా
పట్టాభిషిక్తు భారత, ఘట్టోల్లంఘనపటిష్ఠగాఢ ప్రతిభున్".

ఇటులనే ఆంధ్రకవు లందఱును నన్నయభట్టును నుతియించిరి.

నన్నయభట్టారకుని గ్రంథరచనాప్రతిజ్ఞ.

నన్నయ తాను రచియింపఁబోవుగ్రంథమున నీక్రిందివిధమున శపథంబుఁ జేసెను:—

"ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తితో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెలుంగున న్మహా
భారతసంహితారచనబంధురుఁ డయ్యె జగద్ధితంబుగన్".

సహాయుఁ డగు నారాయణభట్టు.

అని చెప్పి తాఁ జేయ దొరఁకొనినపైగ్రంథరచనలోఁ దనకు సహాయుఁడుగాఁ దగిననారయణభట్టునుగూడఁ జేర్చుకొని గ్రంథరచనకు గడఁగెద నని చెప్పెను. ఎట్లన్నను:—

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణుఁ డట్లు తానును ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడున్ దన కిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దో డయి నిర్వహింపఁగన్".

దీనింబట్టి నన్నయభట్టారకునితోపాటుగ నారాయణభట్టారకుఁడును మనయాంధ్రభాషాభ్యాసకులకు నాధారమైనభారతగ్రంథములోని మొదటిమూఁడుపర్వములలోను నన్నయ యెఱ్ఱాప్రగ్గడలవలె ముఖ్యుఁడై నాఁడు. కాని యితనిచేత రచియింపఁబడినభాగము లివి యని తెలియకపోవుటచేతను, అతనికవిత్వ మెట్లున్నదో చెప్పఁజాలము. కాని మొదటిమూఁడుపర్వములోనిదినన్నయభట్టుకవిత్వమా ? అని సంశయింపఁదగినకొన్నిపద్యములు సామాన్యశైలితో నున్నవి కానుపించును.

కొన్నిఘట్టము లటులనే యున్నవి. అవి యీనారాయణభట్టుకవిత్వము లోనివై యుండనోపును. అటుగాకున్న నన్నయభట్టారకుఁ డీతనివిషయమై చేసినస్తోత్రముంబట్టి మంచిశైలితో నుండినపద్యములే అతనివై సామాన్యశైలితో నుండునవియే నన్నయభట్టుకవిత్వములోనివి కానోపును. అటుగాకున్న రామాయణ మాంధ్రీకరించుకవులు కొన్నికాండము లొకరును మఱికొన్నికాండములు మఱికొందఱును పంచుకొని రచియించినట్లు నిర్ణయించి గ్రంథము వ్రాయుచు నది ముగియకమునుపే నన్నయభట్టునకుం గల్గినమనోవైకల్యముంబట్టి యాగ్రంథమంతయు యథాయథలై పోఁగా నాయుద్యమ మంతటితో ముగియఁగా నదివఱకు సిద్ధమైనగ్రంథము నన్నయభట్టారకుని పేరిటనే ప్రకటింపఁబడి యుండనోపునుఁ. అటుగానిచో నారాయణభట్టుపేరుమట్టుకు వ్రాయఁబడి పిమ్మట నతనివలనఁ జేయంబడినసహాయము వివరింపఁబడక యుండునా? అట్లుండదు. ఉన్నను లేకున్నను మన మావిషయముంగూర్చి చర్చించిన లాభ మేమి? కావున దానిని వదలుదము.

భారతాంధ్రీకరణము

ఈకథ సంప్రదాయజ్ఞ మతానుసారముగ వ్రాయంబడును. ఎట్లన్నను:—వేఁగిదేశములోని రాజమహేంద్రవరపురీ రాజమహేంద్రుం డగు రాజరాజనరేంద్రుఁడు ఆంధ్రదేశములోని వేఁగినాఁడు (ప్రస్తుతపుగోదావరిజిల్లా) ను బాలించుచుండెను. అతఁ డొకదినంబునఁ బొడమినకుతుకంబున నిజసభాభ్యంతరంబున కేతెంచి పండితశిరోమణులం గాంచి భారతామ్నాయంబుఁ దెనుఁగున భాషాంతరీకరణం బొనర్పఁ దగువార లేవార లనిన సభ్యులందఱును వాగనుశాసనుం డగునన్నయభట్టారకుం డుదక్క నట్టిమహత్తరకార్యంబున కొరులు చాల రనిన నారాజశిఖామణి యగుఁగాక యనియెను. ఇట్లని వాగనుశాసనుం బిల్చి పూజించి కర్పూరతాంబూలకనకచేలంబు లిచ్చి యీమహనీయకార్యమునకు నియ్యకొనుం డని పల్కెను. పల్కిన నన్నయ యత్యానందంబునఁ

"బంచమవేదం బగుభారతంబును దెనిఁగింపఁ గంటిని ధన్యుండ నైతి" నని యెంచి రాజుం గాంచి యట్లనే కావించెద నని దానిఁ దెనిఁగింప నుపక్రమించెను.

అథర్వణాచార్యుఁడు.

ఇటుల నారంభించి తొలుత నాదిపర్వంబును బిమ్మట సభాపర్వంబును దెనిఁగించెను. ఆరణ్యపర్వంబు రచియించుతఱి నథర్వణాచార్యుం డనునొకపండితోత్తముఁడు తాను భారతముఁ దెనిఁగించి విష్ణువర్ధనునకుఁ గృతి యిచ్చుటకు వచ్చి తత్స్థానపండితుం డగునన్నపార్యుం జూడఁ జనుదెంచెను. వచ్చి తనరాక నెఱిగించిన నాతఁడు తానును భారతమును దెనిఁగించుచుంటఁ జేసి యాతనికవిత్వ మెట్లున్నదో చూత మని యతనిభారతంబున నొకపద్యంబుఁ జదువు మనుడు నాతఁడును నట్ల కావించెను. అంతట నన్నయ యాతనిసంగ్రహానైపుణికి మిగుల నచ్చెరువంది తనమనంబున నిట్లు చింతించె. "ఈతనిభారతంబు మన రాజు చూచెనేని మిగుల సంతసించును. ఇంతటితో మద్గ్రంథంబు పరిసమాప్తి నొందును. అట్లైన నాగౌరవంబు కొంచె మవును. ఏదియేని యొకయుంకిలి గావించి రాజు దీనిం జూడకుండునట్లు చేయవలెను. ఈసమయములో నీతఁడు దొలంగినఁ గొంత మేలగును. మఱల నీతఁడు వచ్చునంతకు నేఁ జేయుభారతము పూర్ణంబు సేసి రాజునకుఁ జూపెదను" అని యూహించి యాపండితుం గాంచి యెల్లి రాజదర్శనంబున కరుగుదము. నేఁడు విడిదలకుఁ జనుం డని యాతనిం బనిచి యాతఁడు విడిసినయింటివారల రావించి వారలకుఁ గొంతధన మొసంగిన వారలు "దేవరయాజ్ఞ సేసెదము. కర్తవ్యంబు సెలవిం డనుడు వారల కాతఁ డిట్లనియె. "రేపటిదినం బాకవి యింట లేనిసమయంబున మీయింటికిఁ జిచ్చిడుఁడు. దానిచే నతనిపొత్తంబులు సెడును." అనిన వారలు సమ్మతించిరి. తా నామఱునాఁ డాపండితునికడకుం జని యాతనిఁ దోడ్కొని రాజమందిరద్వారంబు చేరెను. అచ్చట వీరిరువురును ముచ్చటలాడు

చుండెను. ఇచ్చట నాయింటివారలు ధనంబునకు లోఁబడి తమయింటికి నగ్ని సొనిపిరి. ఇట్లు గృహంబు పరశురామున కర్పణంబు సేసి రోదనంబు సేయుచు వీరలు రాజదర్శనార్థంబునకుఁ బోవునట్లు తత్సింహద్వారంబుకడ కేతెంచి యచ్చట ముచ్చటించుచున్న వారల కావృత్తాంతంబు దెలిపిరి. దాని వినినతోడనే యధర్వణుండు ఱొమ్ము మోఁది కొనుచు శీఘ్రంబ యచ్చోటు వాసి యిలు సేరి దగ్ధంబులైనతనపొత్తంబుల మొత్తంబులఁ జూచి యందు స్వకృతభారతంబు నుండుటకు మిగుల వగఁగుంది యోర్వలేమిచే నచటిపండితు లీదుస్తంత్రంబు గావించి రని యెంచి "నా కిట్టియపకృతి నొనరించినవాఁడు నాకుం బోలె సర్వైహికఫలంబులకు వెలి యయ్యెడు" మని దుర్వార క్రోధంబున శాపం బొసంగి యిఁకఁ బ్రతికియున్న నేమిఫలం బని యెంచి తా నాయగ్నిం బ్రవేశించి మసి యయ్యెను. ఇదియే నన్నయకు మతిచాంచల్య కారణము. నన్నభట్టునకు మతిచాంచల్యకారణంబు కొందఱిచే నింకొకవిధంబునఁ దెలుపంబడును. ఎట్లన:—

భీమకవిశాపవిషయము.

ఈతఁ డరణ్యపర్వంబు దెనిఁగించుచుండ వేములవాడభీమకవి కోపంబున నన్నయభట్టింకను నరణ్యంబుననే రోదనంబు చేయుచున్నాఁడా? ఇతఁ డెవుడును నట్లే యుండుగాక అని శాపం బిచ్చె ననియును, దానిచే నాతని కప్పటినుండియు మతిభ్రమణంబు గల్గె ననియును నందురు. కారణంబు లేకయే భీమన యాతనికి శాపం బిచ్చె ననుట సహేతుకంబుగ నున్నది కాదు. గ్రంథంబులు మఱికొన్ని టింబట్టి చూడ వీరలకు విరోధ మున్నట్లుఁగఁ గాన రాదు కాని స్నేహిత మున్నట్లు మాత్రము గానవచ్చుచున్నది. భీమనఛందము:—

నన్నయభట్టు వేములవాడభీమకవిని వర్ణించినపద్యము :—

చ. మతిఁ, బ్రభ, సిగ్గి, చేర్మి, సిరి, మానము పెంపున భీమునిక్ బృహ
స్పతి, రవిఁ, గర్ణు, నర్జును, గపర్ది, సురాధవుఁ, బోల్పఁ బూవ. వా

మతకరి, త్రైష్ణు, దుష్కృతులు, నమానుషు, భిక్షు, ఖలాత్ము లంచు వా
క్పతిప్రు, శఠిన్, శఠిం, గోమరుసామిని, మేరువు, నర్థిం బోల్చెదన్.

దీనిచే నన్నయకు భీమకవియెడ విశేషగౌరవ మున్నట్లు గానన య్యెడిని. ఇట్లుండ భీమకవి కీతనియెడ భేదబుద్ధి యుండునా? యనిమా త్రము సంశయము పుట్టుచున్నది. ఈ యిర్వురికిం గొన్నిసంవాదములై వారిగ్రంథంబులు వీరు వీరిగ్రంథంబులు వారును పూర్వపక్షము చేసిన ట్లున్నది అప్పు డీశాప మీయఁబడలేదు. 'ఆరణ్యపర్వావశిష్టంబునందు భీమకవి శాపభయంబున జయంబు గొనఁగోరి 'స్ఫురదరుణాంశురాగ' యని శంభుదాసుండు నగణం బుంచి మొదటిపద్యము వ్రాసె' నని యప్పకవీయము. ఈగణమునే నళోదయమునకు ముందు కాళిదాసుండు ను, శివభద్రంబునందు, ప్రణమతి సిరసి యని కవివరుండును బ్రయోగిం చె ననియును జెప్పియుండెను వానికిఁ గారణంబు లేమియు నున్నట్టు వ్రాయలేదు. భీమనశాపభయంబున శంభుదాసుం డట్లు వ్రాసె నని చెప్పిన యప్పకవిపల్కునకు భీమనపై నతని కుండునసూయ తప్పఁ గారణంబు వేఱు గానరాదు. ఇట్టియసూయకుఁ గారణం బీతనిస్వప్నగ త వృత్తాంతంబు గాని వేఱేమియు నున్న ట్లీతఁడు చెప్పలేదు. కలలో నివార్త నమ్మి మనకు దేనిని నిశ్చయించి చెప్పుటకును నలవికాదు.

నన్నయభట్టు భారతమును వదలివేయుట.

పైకథనుబట్టి యథర్వణునిచావు విని నన్నయబట్టారకుండు మూర్ఛ నొంది హితులచేఁ దెల్పంబడి కొంతవడికి లేచి యుల్లంబు దల్ల డిల్ల నిట్లు చింతించెను. "హా! యెంతదుర్మార్గుఁడను! చూచిచూచి యొక్కక్షణంబులోపలనే బ్రహ్మహత్యం గావించితిని. నాతనువుఁ గాల్ప నే? ఎంతచదివిననేమి? బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ యని యుండ మరలింప నేరితరంబు. ఈతఁడింతవఱకుఁ దెచ్చు నని మొదటనే యెఱింగిన నీలాటి దుర్నయకార్యంబు సేయకుందుఁగదా" అని యనేకవిధంబుల డోలా యమానమానసుండై వ్యాకులపడుచుండెను. ఇదియకదా సజ్జనునకును

మర్జునునకును గల్గుభేదంబు. ఈతఁడు సహజముగ సన్మార్గవర్తనుం డవుటం జేసి ధనంబునకుఁగాఁ దా నొనర్చినచెట్టలఁ దలంచి పశ్చాత్తప్తుం డయ్యెను. ఇట్లు తాఁ జేసినచేఁతనే మరలఁ జింతింపుచు నన్నపానంబులఁ గొనక పరులకు మొగంబు చూప నోడి వగఁ గుందుచున్న నన్నపార్యు తెఱం గెఱింగి రా జాతనిం జూడ నేతెంచి యోదార్చి గడచినదానికి వగచిన నేమగు నని తెల్పిన నాతఁడు మిగుల జాలినొంచె. అప్పు డాతనితో రాజేంద్రుండు మరల భారతంబు దెనిఁగించి యొకవ్యాసంగంబున నుండుటచేత వంత కొంత మాను ననుడు నాతఁ డిట్లనియె. కటా! పంచమహాపాతకప్రధాన బ్రహ్మహత్యాకారి నగు నాకుఁ బంచమవేదం బగుభారతంబు ముట్టుటకైన నర్హత లేదు. వికలం బగునామనం బట్టిమహత్తరకార్యనిర్వాహణంబునకుం జాలదు. అని కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చుచున్న నన్నపార్యుం గాంచి గత్యంతరం బేమనిన రాజున కాతఁ డిట్లనియె.

రాజు కవులను వెదకించుట.

ఉపాయాంతరంబు సెప్పెద వినుండు. మత్కృతభారతసభాపర్వంబులోని దగు ;——

మ. మదమాతంగతురంగకాంచనలసన్మాణిక్యగాణిక్యసం
పద లొలిం గొని తెచ్చి యిచ్చి ముద మొప్పం గాంచి సేవించి రా
యుదయాస్తాచలసేతుశీతనగమధ్యోర్వీపతు ల్సంతతా
భ్యుదయుం ధర్మజుఁ దత్సభాస్థితు జగత్పూర్ణప్రతాపోదయున్.

అనుపద్యము పత్త్రికల లిఖించి దీనిఁ దేశములకుఁ బంపుఁడు. ఈపద్యమునకు సమాన మగుపద్యం బెవ్వఁడు వ్రాయునో యాతఁ డీభారతంబును దెనిఁగింప సమర్థుండు. అట్టివాని నారయ భటులను బంపుఁ డనుచు నాపద్యంబు బహుపత్త్రికల లిఖించి దానికిఁ దుల్యం బగుదానిని వ్రాయఁ గవులకుఁ బ్రార్థనాపత్త్రికలు వ్రాసి వానిని దేశ దేశంబులకుఁ బనిచిరి.

తిక్కనసోమయాజి పద్యమునకు వర్ణము చేయుట.

అంతట రాజభటులు పత్త్రికలం గొని సర్వదేశంబులకును జని యచ్చో నున్నకవులకుఁ దమపత్రికలం జూపిన వారు స్వశక్త్యనుసారంబుగ వేర్వేఱుపద్యంబుల వ్రాసిరి. వానిం దెచ్చి భటులు రాజునకుఁ జూపిన నాతఁడు వాగనుశాసనునకుం జూపెను. ఆతఁ డేమియు నన కూరకుండె. అంతకుమున్న కాశికాపురంబునకుం జనినభటులు కవుల వెదకుచుఁ బోవంబోవ నొక్కచో వేశ్యాగృహంబు వెడలి విడెం బుమియుచు నావులింపుచుఁ బొద్దెక్కె నని త్వరతో నేతెంచుతిక్కనం గాంచి యెవ్వఁడో జారశిఖామణి యని యెంచి తమత్రోవం జన నుద్యుక్తులగుడు వారిం గాంచి తిక్కన వారి రాక నారసి పత్త్రికంగొని యందున్నవృత్తాంతంబు చూచి యందలి పద్యంబె మరల దానిక్రింద లిఖియించి యుమియుచున్నతమ్ములంబున దానికి వర్ణం బిడి తనపేరు నారల కెఱిఁగించి యచ్చోటు వాసి చనియె. రాజభటు లీచిత్రంబు తమయూరు సేరి రాజునకుఁ దెల్పిన నాతఁ డచ్చెరువంది తత్పత్త్రింబుఁ గొని దాని నన్నపార్యునకుం జూపెను. వానిం జూచి యాతఁడు రేని కిట్లనియె: ఈతఁడే భారతంబుఁ దెనిఁగింప సమర్థుఁడు. ఈతనికవనంబును నాదియు నొక్కతీరుననే యుండును. అది యంతయు నీతఁడు నాపద్యంబ మరల వ్రాయుటం జేసి సూచించెడిని. నీకును గడు నచ్చెరు వగువస్తువుఁ దెత్తు నని యీతఁడు దీనికి వర్ణం బిచ్చెను. కావున నీతని నవశ్యంబుఁ దోడి తేఁజనును. అనుడు నన్నయపల్కు లాలించి యాతనిసునిశితం బగుబుద్ధికి మిగుల సంతసించి పండితులం గాంచి యిట్లనియె. అహహా చూడుఁడు. దురవస్థం జెందియున్నను నీతని బుద్ధి యెటుల వ్యాపించుచున్న యదియో. "గూఢార్థము కవి యెఱుఁగును" అన్న పండితోక్తి నిజమాయెను. అనుడు నాయాచార్యులందఱును నన్నపార్యు ననేకవిధంబుల శ్లాఘించిరి. రాజును పనివిని నిజనివాసంబునకుం జని తిక్కనను రావించునుపాయంబ చింతింపుచుఁ దనమనంబున నిట్లని వితర్కించెను, " తిక్కనమన పుట్టిదో మన మెఱుంగము. అతఁడు దేశంబు గాని దేశంబున నున్నాఁడు. మన

ము రమ్మనిన నేమనునో. భటులవలన నాతనివృత్తాంత మంతయు వినియేయుంటిమి. అట్టివన్నెవాఁ డెట్లు స్వాధీనుండగును? కాకున్నఁ జేయునది యేమి?" అని యనేకవిధంబులఁ జింతింపుచు నిద్రించెను.

రాజునకు స్వప్న మగుట.

ఇట్లు నిద్రించియున్న యా రాజశిఖామణికి స్వప్నంబున నాతని యిష్టదైవంబు సాక్షాత్కరించి ఓయీ! భారతంబుఁ దెనిఁగింపఁ దిక్కనయే సమర్థుండు. ఒకులొక్కరును నట్టి మహత్తర కార్యంబునకుఁ జాలరు. ఆతనిఁ దోడ్తెచ్చి యా కార్యంబు నెఱవేఱుప నియమించుము. అతఁడును మద్భక్తియుతుండు. నీవు రమ్మనిన వచ్చి నీయభీష్టంబు నెఱవేఱ్చువాఁడు గాని వేఱుచేయువాఁడు గాడు, అని తా నంతర్ధానము నొంది నావుడమ్మేఁడు నిద్ర మేల్కాంచి ప్రభాతం బగుడుఁ గాలోచితకృత్యంబులు నిర్వర్తించి మిగుల సంతసంబున సభాంతరంబున కేతెంచి యచ్చోట నున్న విబుధులకు దనస్వప్నంబు వినిపించెను. వారందఱును నుల్లముల నుల్లసిల్లి తత్స్వప్నఫలంబు విప్పి చెప్పి యిట్లనిరి. ఈ కార్యంబునకు మీ యిష్టదైవంబు మీకంటెను వేగిరించుచుండ మీరు సంశయింపనేల? ఈశ్వరానుగ్రహంబునఁ గార్యంబు నెఱవేఱును. భగవదాజ్ఞానుసారంబుగఁ గార్యంబు నడుపుఁడు, అనుడు సంతసంబున నట్ల కాక యని యాభూపతి తగుమంత్రులఁ బిలిచి హరి నాకవివరుఁ దోడ్తే నియమించి వారితో నొకపసిఁడియుద్దలయందలంబు నాకవివరునకుఁ బనిచెను.

తిక్కనకు స్వప్నమున హరిహరనాథుఁడు దర్శన మిచ్చుట.

ఇచ్చటఁ గాశికానగరంబున నాఁటిరేయిఁ దిక్కనయిష్టదైవంబగు హరిహరనాథుండు తిక్కనతండ్రి యగుకొమ్మనామాత్యు నాకలోకనివాసు ముందిడుకొని వచ్చి యాతనికి స్వప్నంబున దర్శనం బొసంగెను. అనంతరము కొమ్మన తిక్కనం జూచి యోవత్సా! నీదేవుం డగు హరిహరనాథుండు వచ్చి యిదె నినుఁ గృతార్థుం జేయ నున్నవాఁడు, చూడుము, అనుడు నాతఁడు గన్నులు విచ్చి ముందున్న యద్వయబ్ర

ష్టాంబుం గాంచి పులకాంకితగాత్రుండై యంజలి యొనర్చి పురుషసూక్త విధానంబున నాదేవుని వినుతించి రక్షరక్ష జనార్దనయని ప్రపన్నుండై యుండ నాపరమపూరుషుం డాతనియెడఁ బ్రసన్నుండై యోయజ్వా! నీభక్తియుక్తులకు నలరితిని. నీజననంబు సార్థకం బయ్యె. నీవు జీవన్ముక్తుండవు. నీనామం బీజగంబున నాచంద్రార్కంబుగ నుండ భారతామ్నాయంబుఁ దెనిఁగింపుము.

అనుడు నాతఁడు దేవరయాజ్ఞ యని తలవంచి యున్నతఱి భగవంతుఁ డదృశ్యుఁ డయ్యె. అంత నిద్ర మేల్కాంచి యెంతయు సంతసంబున నక్కాలనిజాప్తవర్గంబున కెఱింగించి కర్తవ్యంబు విచారించుచుండె.

తిక్కన భారత మాంధ్రీకరించుటకై యజ్ఞము చేయుట.

అట్లుండఁ గొన్ని దినంబులకు రాజనరేంద్రునిసచివు లేతెంచి తమ రాక నెఱింగించిన నగుంగాక యని యక్కవిశిఖామణి వారి వెంబడిని రాజమహేంద్రవరంబున కేతెంచె అప్పుడు రాజనరేంద్రుఁడు నాతని కెదురుగఁ జని యాలింగన మొనర్చి సభామంటపమునకుం దోడ్తెచ్చి యున్నతాసనంబునం గూర్చుండ నియమించి యర్ఘ్యపాద్యంబు లొసంగి కర్పూరతాంబూలగంధమాల్యంబు లిచ్చి కుశలసంప్రశ్నంబు గావించి, పిమ్మట నాతనిఁ జూచి మీప్రభావంబు దివ్యంబు సుఁడీ యని స్వప్నంబుఁ దెలిపిన నాతండును నిజస్వప్న ప్రకారంబు వినిపించె. ఇట్లన్యోన్యకుశలసంప్రశ్నంబుల సంతసించి యుండ నారాజోత్తముఁడు భారతంబుఁ దెప్పించి యం దున్నయట్టి నన్నయకృతంబుఁ జూపి కర్జం బడిగిన నాతం డిట్లనియె. నే నింతదనుక శుద్ధుఁడఁగాను. సోమరసపానంబున గాని నారసన పూతంబు గాదు. కావున నాకు జన్నం బవశ్యకర్తవ్యంబు. అనుడు వల్లె యని యారాజు ఋత్విక్పురోహితుల నియమించి యధ్వరంబు సేయుం డనుఁడు దిక్కన యజ్వయై క్రతువు పూర్ణంబు సేసి సోమరసపానంబు సేసి యవభృథానంతరంబున భారతంబుఁ దెనిఁగించె. తిక్కన జన్నంబు చేయుటకు వేఱుకారణంబు గల దన

కొందఱు చెప్పికొనెదరు. అది నమ్మ నర్హము కాని దైనను అచ్చటచ్చట లోకంబున వాడంబడుటంబట్టి దాని నిట వివరించెదము. రాజనరేంద్రుండు భారతంబు పూర్ణంబు చేయుటకుఁ దగు పండితుఁడు తిక్కనయని నిశ్చయించి యతనిప్రభుం డగుమనుమసిద్ధిరాజుకడ కాపండితుని బంపుటకుఁ గోరి వర్తమానంబు పంచెను. ఆమనుమసిద్ధి అట్లనే చేసెదనని తిక్కనను రావించి రాజనరేంద్రునికడకుం బొమ్మనుడు దానికిఁ దిక్కన సమ్మతింపనందున మనుమసిద్ధి కోపించి నీవు నాయాజ్ఞానుసారముగాఁ బోకుంటివేని నీమూతి గొరిగించి తప్పెటలతో వీథులవెంబడి నూరేఁగించి యూరివెలపట గుడిసెలోఁ బ్రవేశపెట్టి నీనోటకండకఱపించెదనని చెప్పి భయపెట్టెను. దానికి దిక్కన జంకక యుండినచో మనుమసిద్ధి యాతనిం బ్రార్థించి రాజమహేంద్రవరంబుం బంచి తన్ను నదివఱకుఁ బల్కినపల్కులు వృథ గాకుండఁ దిక్కనచే యజ్ఞదీక్ష చేయించినఁ దిక్కనకు మూతి గొరిగించుకొనుటయుఁ దప్పెటలతో నూరేఁగించుటయును, గుడిసెలోఁ బ్రవేశించుటయును. మాంసభక్షణంబును తటస్థములయ్యెనఁట !

ఈకథ పండితసామాన్యముగా వాడుకొనంబడక యుంటచే నీవఱకిందఁ బొందుపఱుపఁబడ దయ్యె. ఇవు డీది రాజనరేంద్రునితో మనుమసిద్ధి సమకాలీనుఁ డనువృత్తాంతము రూఢిపఱుచుట కింకను ముఖ్యముగా నుద్ఘోషింపఁబడినది. అట్టిసిద్ధాంతమునకుం గలకారణంబులు నీకథాంతంబున విమర్శమూలముగా వివరింపనై యున్నాము గనుక నిపుడు తరువాతివృత్తాంతంబు వ్రాయుదము.

కుమ్మర గురునాథుం దోడ్తెచ్చుట.

నేను గవనంబు నుడువుచో నన్వయించుచు వైళంబ వ్రాయఁగలయొకపండితుఁడు వలయును. మీకడ నుండువారిలో నొక్కనిఁ బంపుఁడు" అనినఁ దిక్కనం గాంచి రాజు మీధాటికిం దగువాని మీరే నుడువవలయును. అట్టివాని మే మెచ్చో నున్నను మీయాజ్ఞఁ దెలిపి తోడి

కేత్తము అనురాజపల్కుల కాతఁ డిట్లనియె. మత్పితృకృపాతిశయం బునఁ గల్గిన కుమ్మర గురునాథుం డనువాఁడు మాయూర నున్నాఁడు. అతనిం డో త్తం డనుడు వల్లె యని యాతనిం దెచ్చి తిక్కనకుఁ జూపిరి. దాని కాతఁ డెంతయు సంతసిల్లెను.

తిక్కనచేయుశపథములు.

అనంతరము భారతముఁ దెనిఁగింప నుద్యుక్తుండై తిక్కన తాను జేయుశపథంబు లని రాజున కిట్లనియె. నేఁ జేయుగ్రంథంబునకు హరిహర నాథుఁ దక్క నొరుల నాయకులం జేయను. సంస్కృతభారతంబును సభాంతరంబున నెన్నండును ముట్టను. వచియించుతఱి నెన్నండును దడవికొనను. అట్లు ప్రమాదవశంబున నొనరించినచో నానాలుక నీబెడిదం బగు పడిదంబున వ్రక్కలించెద నని భయంకరంబుగఁ బల్కిన నాసభ్యులు భయ మంది యాహా! యీతఁడు సార్థకనాముండు గానోపును. వల్లదన నేమగునో ఊరకున్న నెటు వోయి యెటు లయ్యెడునో యని యనేకవిధంబులఁ జింతించుచుండఁ దిక్కన రాజుం జూచి సభామధ్యంబున నొక కాండపటంబు గట్టింపుఁ డందు నేనుందును. అటు నాతఁ డట్ల కావించె. తిక్కన తా నందుఁ బ్రవేశించి యిట్లనియె. నన్నపార్యుండు రచించిన భారతభాగంబు లిం దుండుటం జేసి యాతనికీర్తియు కృతిపతివగు నీకీర్తియు నాచంద్రార్కంబై యుండును. కావున నే నామూఁడు పర్వంబుల ముట్టక నాలవది యగువిరాటపర్వంబును దర్వాత నుండుపర్వంబులును దెనిఁగింతు ననుడు నీతనివాక్యంబుల కందఱు నలరిరి.

గ్రంథరచనావిషయము.

ఈతఁడు సంస్కృతభారతంబు సభాంతరంబున ముట్టక తన యిష్టదేవతాప్రసాదంబున నాశుధారను నిజవాగ్వైఖరి మెఱయ విద్వజ్జనానుమతి యగునట్లు కవనంబు నుడువ దానిని గురునాథుఁడు సభామంటపంబునఁ గాండపటసమీపంబునఁ గూర్చుండి యతిత్వరితగతి లిఖించుచుండెను. దానిం జూచి సభాసదు లందఱును వ్యాస

నకు గలవస్త్రాదులనుంబోలె గురునాథుం డీకవికిఁ దగియుండె నని కొనియాడిరి. అనంతర మనుదినంబును వీరీగ్రంథంబు దివాభాగంబున నారంభించి దినాంతంబునఁ బరిసమాప్తి నొందించి నిశాంతంబులకు జనుచుండురు. ఇట్లుండి కొలఁది కాలంబులోపల విరాటపర్వంబు,నుద్యోగ, భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణ, శల్యపర్వంబులు సాంతంబుగఁ జేసి రాజున కొసంగిరి నాతండును దత్సభాసదులును దిక్కనపదలాలిత్యంబునకును, శబ్దసౌష్ఠవ మునకును గల్పనాచమత్కృతికిని శయ్యానేర్పునకును సంగ్రహశక్తికిఁ సందర్భనైపుణికిని నెంతయు సంతసించిరి. మఱికొందఱు సోమయాజి కవ నంబు చూచి యోర్వలేమిచే నీతఁడు సామాన్యవృత్తంబులఁ గొన్ని టి నేర్చి కాలము గడుపుచున్నాఁడు. ఈతనిబండార మింతియ. విశేష వృత్తంబులవాఁడు గాఁడు. సాహితీపటిమయు నంతమాత్రంబే. దూర పుఁగొండలు నును పన వినమే. అని యాతని నిరసించుచు నచ్చటచ్చట బల్కసాగిరి. అట్టివారిపల్కు లన్నియు నాతనిచెవికి ములుకులై సోఁకిన నాతఁడు మృదువృత్తంబుల కిది తఱి గా దని యెంచి సౌప్తిక స్త్రీప ర్వంబుల రెంటిని కఠినతరవృత్తసమన్వితంబులుగాను సంస్కృతజటిలంబు లుగను నొనర్చె. వానిం జూచి యితనికి ఛందంబునఁ గలప్రజ్ఞకు నంద ఱును నలరిరి. కాని యం దొకరైన నీతనియభిప్రాయంబును దెలిసికొ నరైరి. కావున నీతఁడు తనసాహితీపటిమను జూపఁ దలంచి శాంత్యాను శాసనికపర్వంబులు రెండును చెప్పుచో ననేకసంస్కృతజటిలవాక్యంబు లు నచ్చతెనుఁగువాక్యంబులను గుప్పించెను. ఆశైలిం జూచి పండిత జనంబు లెల్ల నాహారవంబుల నీకవిశిఖామణిసామీప్యంబున కేతెంచి యిట్టికఠినశైలి సర్వజనదురవగాహంబు. పండితపామరజనసుగమం బగు నట్లీవఱకుఁ జెప్పి యిప్పు డిటు వ్రాయుటకుఁ గారణంబు కానరాదు. అనుడుఁ దిక్కన నవ్వి పండితపామరుల నిర్వుర మెప్పించుట ముఖ్యం బు గావున నే నట్లొనరించితిని కొందఱకు మార్దవంబైనచో రుచ్యంబు. మఱికొందఱకుఁ గఠినంబైనచో నిష్టంబగును. కఠినంబు గోరువారికిఁ గఠినంబుగ నుండుటయే కర్జంబు గదా. కవి వీరి నందఱ సంతుష్ట

నొందింప యత్నింపవలయు. అనుడు నాతిక్కనపల్కు విని ఆహా! దుర్జనుం డెవ్వాఁడో యాతనిమనంబు నొనాడె. కార్యంబు దప్పె నని వా రాతనిం గాంచి యనుమునుబట్టి యగ్నికి సమ్మెటపె ట్లన్నట్లు దుర్జనుం డాడుపల్కులు గణించి దీని నందఱకును దుర్గమం బవున ట్టొనర్చితిరి. మీాబోంట్ల కిది ధర్మమా? ఇంక నైన మీాత్రొంటిపదలాలిత్యంబు గన్గొంటిమేనిఁ గృతార్థుల మయ్యెద మని ప్రార్థింపఁ దిక్కన నవ్వి వారి కిట్లనియె. ఈరెండుపర్వంబులును వేదాంతార్థప్రతిపాదికంబు లవుటంజేసి యిట్లుండ పామరజనదుర్గమంబు లగుఁవీని బండితు లెట్లయినఁ బొందుదురు. నేను దొంటిశైలిని మరలఁ గైకొందును. అనుడు ముదితులై వారును బనివినిరి. అనంతరము సోమయాజి యశ్వమేధ, ధాశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రాస్థానిక స్వర్గారోహణపర్వంబులు దొంటికంటె ను లలితం బగువచనరచనఁ దెనిఁగించి భారతం బంతయుఁ బూర్ణంబు సేసి రాజున కిచ్చిన నాతఁ డానందాబ్ధిమగ్నుఁడై యాకవివరేణ్యు నెంతయుఁ గీర్తించి కనకాభిషేకం బొనరించి గారవించెను.

తిక్కనసోమయాజి తననాలుకం గోసికొనఁబోవుట.

ఈతిక్కనసోమయాజి భారతంబుఁ దెనిఁగించుతఱి ద్రోణపర్వంబున సైంధవవధప్రకారంబు సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకుం దెలిపెనని చెప్పుచో నొకపద్యంబు చెప్పె నందుఁ బద్యాంతంబు స్ఫురింపకుండుటంజేసి "ఏమి సెప్పుదుం గురునాథా" అని తోడన తనముందున్న కాండపటంబు ద్రెస్సి యచ్చటఁ ఁదా నుంచినకత్తి నెత్తి యిదె నానాలుకం గోసికొనెద. నాకిత్తఱి దైవసహాయంబు లేదు. అనుడు నాతనిం జూచి గురునాథుండు తత్పద్యంబు మరలఁ జదివి యిట్లనియె. నా కిందేదియు లోపంబు గావరాదు. కురునాథుం డగుధృతరాష్ట్రునకు సంజయుండు పల్కుపల్కులుగాఁ బల్కితివి. అట్లు నా కన్వయించుటంజేసి వ్రాసితిని. నీతెగువకుఁ గారణం బేమి? అనుగురునాథుమాటల కెంతయు నలరి హరిహరనాథుకటాక్షంబు మనకుఁ గలుగ వగవ నేల యని తిక్కన మరల గ్రంథంబు వ్రాయఁ దొడంగెను.

భారతములోఁ నన్నికయగుపద్యము.

ఇది పూర్ణంబైనయనంతరము కొందఱు పండితు లాతనిం జూడ నేతెంచి ప్రసంగవశంబున నాతని నతనిభారతంబులోని మిగుల రమణీయం బగుపద్యంబు చదువుం డనిన సోమయాజి విరాటపర్వంబు లోని దగు:—

శా. "సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునం జేట్పాటుమై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జితయూథదర్శనసముద్యల్లోలతం బొంది వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్."

జల గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వ్రేఁడె వ

అనుపద్యంబుఁ జదివిన వారందఱును దానియందలియుపమా సాదృశ్యలక్ష్మికి నెంతయు సంతసించిరి.

నన్నయభట్టుకాలనిర్ణయము.

ఇంతవఱకును భారతగ్రంథనిర్మాణమునకుం గలకారణములును అది పూర్తియైనరీతియును వ్రాసియున్నారము. ఇఁకను భారతప్రారంభ మెప్పుడు? భారతశేషమును దిక్కనసోమయాజి పూర్తిచేయుకాలము నకును దానికిని వ్యవధి యెంత యున్న దనుసంగతి యోజింపవలసి యున్నది. అందువు డీకథయందు భారతకాలముంగూర్చిమాత్రము చర్చింతము. రెండవశంకకు సమాధానము తిక్కన సోమయాజి చరిత్రములోఁ జేయుదము. అందు మొదటిశంకకు సమాధాన మెట్లం టేని.—

ఇది రాజనరేంద్రునకుఁ గృతి యియ్యఁబడిస దవుటచే నతనికాలములోనిదే కావచ్చును. అతఁడు శాలివాహనశకము ౯౪౪ మొదలు శా.సం. ౯౮౫ వఱకును వేఁగిదేశములో నధికారము చేసియున్నట్లు చాళుక్యవంశస్థులశాసనములఁబట్టి స్పష్ట మగుచున్నది. కాని రామానుజాచార్యులు దిగ్విజయమున కీయాంధ్రాదిదేశములకు వచ్చువఱకును ఆదేశము లన్నియును జైనమతాక్రాంతములై యుండెను. అటుపిమ్మట ననఁగా శా.సం. ౧౦౦౦ లకు మీఁదట మరల నీదేశములో బ్రాహ్మణమ

తము వ్యాపక మైనది. రాజనరేంద్రుఁడు వేఁగిదేశము వదిలి దక్షిణదేశము దండయాత్రకుఁ గా వెళ్లియుండెను. ఆకాలములలో నతని పుత్త్రులు మొదలగువా రీవేఁగిదేశమును బాలింపుచుండిరి. రాజనరేంద్రునిచే నీగ్రంథము ఆంధ్రీకరించుటకుం గోరఁబడుట వేదమతప్రాబల్యమైనకాలములో నని యూహింప నగునై యుండును. అతఁ డాగ్రంథము కొనసాగువఱకును ఈ దేశమున నుండినను నుండకున్నను జీవించియున్నను లేకున్నను నతనిస్థానమునందు వచ్చియున్నను నతనికుటుంబమువారు దానిం బూర్తిచేయించుటకు యత్నింపవచ్చును. రాజనరేంద్రునకుం జివరకాలములోఁ జోళదేశముకూడ వచ్చియున్నది. కావున నాచోళదేశమునకు కాంచీపురము ముఖ్యపట్టణమై యుండుటంబట్టియు నచటికి నెల్లూరు సామీప మగుటంబట్టియు నా నెల్లూరిలోఁ దిక్కనసోమయాజివంటిప్రసిద్ధాంధ్రకవి యున్నాఁ డని వినుటచేతను రాజనరేంద్రునిస్థానికులు తిక్కనసోమయాజికొఱకుఁ బ్రయత్నము చేసియుండవచ్చును. కావున నన్నయభట్టు మృతినొందుసమయమునకు రాజనరేంద్రుఁడు తనకుమారునియొద్దను గాంచీపురములోనైన నుండవచ్చును. అటు గాకున్న నతఁడు కాంచీపురిలోఁ బ్రభుత్వము చేయుచు రాజమహేంద్రవరపుపండితులను తనకడ నుంచుకొని యైన నుండవచ్చును. అట్లు పైపండితులు చేయుచున్నగ్రంథమునకు విఘ్నము రాఁగా రాజనరేంద్రుఁడు గాని, రాజేంద్రచోళుఁ డనునతనిపుత్త్రుఁడు గాని యచ్చటనే దానిఁ బూర్తిచేయుటకు యత్నించి యుండవచ్చును. అట్లైనను గ్రంథము రాజనరేంద్రునిపేరిట నారంభింపఁబడెను. గావున నాతనిపేరిటనే అది పూర్తిచేయించుట కభ్యంతర ముండదు. కాఁబట్టి దేశములో నుండువాడుక ననుసరించి నన్నయభట్టునకు మతిభ్రమణము కలుగునప్పటి కీరాజు రాజ్యముచేయుచుండె ననియు, నన్నయభట్టారకుఁడే తిక్కనసోమయాజిని నియమించినాఁ డనియును, నిశ్చయింతము. తిక్కనసోమయాజికాలముంగూర్చి యతనిచారిత్రములో విశేషించి వ్రాయుచున్నా

రము గావున సుకవు లిరువురును ఆసిద్ధాంతము చూచువఱకును సమకాలీను లని యంగీకరింతము. నన్నయభట్టు వార్ధికావస్థలో నుండవచ్చును. తిక్కన బాలుఁడై యుండవచ్చును. వారిరువురకును వయస్సులో నేఁబదియిరువదివత్సరములవఱకును భేద ముండవచ్చును.

నన్నయభట్టారకునిగద్యము.

"ఇది సకలసుకవిజనవినుతనన్నయభట్టప్రణీతం బైనశ్రీమహాభారతంబునందు" అని యున్నది. దీనింబట్టి యితనివంశస్థులవలన సంపాదింపఁబడినగౌరవములు గాని తండ్రిపేరు గాని కానుపించదు. దీనిం జెప్పఁజాలుగ్రంథములును గానరావు. కావున నాయంశ మట్లే యుంచుదము.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణివిషయము.

ఇది నన్నయభట్టారకునిచే రచియింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడినవ్యాకరణము. సూత్రము సంస్కృతము నుదాహరణములు తెలుఁగున నీయంబడినవి. ఈగ్రంథముంగూర్చినసంగతి భారతగ్రంథములో నున్న నన్నయభట్టువలన దానావఱకుఁ జేసియుండినగ్రంథములోఁ జెప్పఁబడదాయెను. ఈగ్రంథములో నావృత్తాంత మేమియుఁ దెలియ వీలులేదు. దీనింగూర్చి కాకునూరి అప్పకవిచే నతనివలన రచియింపఁబడినయప్పకవీయ మనుగ్రంథములోఁ గొన్నియంశములు వ్రాయఁబడినవి. అంతకంటె మన కిప్పుడు పైయాంధ్రశబ్దచింతామణిం జెప్పుగ్రంథములు లేవు. కావున నందు వ్రాయఁబడిన దంతయు నిట వివరించెదము. ఎట్లన్నను :— అప్పకవీయము మొదటియాశ్వాసములో శా. శ. ౧౫౭౮ సరియైనమన్మథసంవత్సరదక్షిణాయనమున శ్రావణబహుళ ౮ శ్రీకృష్ణజయంతినాఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తి స్వప్నంబునఁ గాన్పించి .—

ఉ. ఈ యువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్త్రనేత్రుఁడన్
నీయెడఁ గూర్మి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాఁడ స్వ
శ్రేయసమబ్బు నీకు నిఁక సిద్ధము నన్నయభట్టి యాంధ్రముం
జేయుమఁ మాయనుగ్రహముచేఁ గవు లశ్రుత వంది మెచ్చఁగన్.

క. వినియును గనియును నెఱుఁగని, ఘనపక్కం దెనుఁగు సయఁగా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్.

గీ. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచియించి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచేఁ జెప్పె నన్నయభట్టు తొల్లి, పర్వములు మూఁడు శ్రీ మహాభారతమున.

వ. ఆసమయంబున.

గీ. భారతముఁ దెనిఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీఫక్కి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన యెంతయు నడఁచె దాని.

వ. తదనంతరంబ.

ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో
నేది రచింపఁగాఁబడియె నెందును దానిన కాని సూత్రసం
పాదన లేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మఱొక్కటి చేర్చి చెప్పఁగా
రాదని దత్సవాటికవిరాత్ముఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్.

క. ఆమూఁడుపర్వములలో, సామాన్యుఁడు నుడువు తెనుఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కను, ధీమణి మొద లైనతొంటితెలుఁగుకవీంద్రుల్.

గీ. రాజరాజనరేంద్రతనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందె
నన్నయ రచించు నెడఁ బఠనం బొనర్చి, నన్నయ లెవ్వ రెఱుంగ రీసూత్రఫక్కి.

క. ఆలోకనుతుఁడు మున్నటి, కీలకసమ నామతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, డోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని కొప్పఁగఁ జేసెన్.

క. ఆదిని భీమకవీంద్రుఁడు, గోదావరిఁ గలిపె దానిఁ గుత్సితమున నా
మీఁదను రాజనరేంద్ర, క్ష్మాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్.

క. ఇల నెనుబదిరెండార్యలు, గలిగి పరిచ్ఛేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఫక్కి మతంగా, చలవిప్రునివలన నీదుసదనముఁ జేరున్.

క. మును నారాయణధీరుఁడు, తనకు సహాయముగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానికిన్, దెనిఁగింపఁగ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్.

క. తాతనయు నూత్నదండియు, నీతెనుఁగులలక్షణం బొకించుక యైనన్
జేతఃప్రౌఢిమఁ జెప్పిరి, క్ష్మాతలమున దీనితెలుఁగు గా వివి యెల్లన్.

అని యిట్లు స్వామి అప్పకవిస్వప్నంబునఁ దెల్పి యంతర్హితుండు గాఁగ నామఱుసటిదినంబున మతంగనగనివాసియగు బ్రాహ్మణుండు పుస్తకము దెచ్చి యిచ్చె నని యున్నది. ఇది కలలోనివార్త యగుటచే దీనిలో యథార్థ మెంతవఱకో యబద్ధ మెంతవఱకో దానిం దెలిసి

కొనుట కలవిగా కున్నది. ఇది కేవలము స్వప్నములోనివా ర్త యవ్వుటచే
తేఁ జారిత్రముగా నమ్మ వలనుపడదు. నమ్మినను నమ్మకున్నను అప్పకవి
యిట్లుగా వ్రాయుటకుఁ గారణ మేమియై యుండు నని యూహింతము.
అది యొక కారణమువలన నై యుండునేమో యని యూహింపనై
యున్నది. ఎట్లనఁగా:—ఆవఱకుఁ బేరై నను విన బడక యుండునాంధ్రశబ్ద
చింతామణిగ్రంథంబు నీతఁడు తెనిఁగించి వ్యాపింపఁజేసె నని యెడివిఖ్యా
తిని సంపాదించుటకై కావలయును. దీని కనువగునట్లుగా నితనివలన
వ్రాయఁబడినకథయందుఁ గలపరస్పర భేదములు మనమాటను స్థిరపఱు
చుచున్నవి. అందు మొదటిదానిలో నన్నయభట్టు భారతముం దెనిఁగిం
చి భీమనవలన రచియింపఁబడినరాఘవపాండవీయము నడంచి భీమకవి
ఛందస్సుగూడ నడఁగించుటకుఁగాను వ్యాకరణమును సంగ్రహించి యుం
డె ననియు భీమకవి యీవ్యాకరణమును బూర్వపక్షము చేసె ననియును
జెప్పెను. దీనింబట్టియే రాఘవపాండవీయ మనుభీమనకృతిని నన్నయ
భట్టు పూర్వపక్షము చేసెననియు భీమకవి దానికిఁ బ్రతినిధిగా నన్నయ
భట్టీయ మగువ్యాకరణము పూర్వపక్షము చేసె ననియు స్పష్ట మగు
చున్నది. ఇఁక నిర్వురును సమానశక్తిదారులే గాని అందేమియును
భేదము లేదు. ఇట్టివీరి కన్యోన్యము సమానగౌరవమే యుండును గాని
హెచ్చుదగ్గులుండవు. ఇట్లుండఁగా భీమకవి నన్నయభట్టుచే రచియింపఁ
బడినభారతములో నేది వచియింపఁబడినదో అదియే తెలుఁగులోఁ జెప్పఁ
బడవలయును గాని వేఱుపదము స్వాతంత్ర్యసంపాదన లేమిం జేసి చెప్పఁబడ
గూడ దని నియమంబుఁ జేయుట కల్గునా? ఆహా! ఈయుక్తి యేమి
యుక్తముగా నున్నది? భీమకవి యంతయపండితుఁ డని అప్పకవి
యూహించెంగాఁబోలును? నన్నయభట్టునకు ముందుగ ఛందమును
రచియించినభీమకవి నన్నయభట్టీయమును గోదావరిలోఁ గలిపి మరల
వ్యాకరణమును రచియింపలేక నన్నయభట్టారకుఁడు రచియించినభా
రతగ్రంథమును జూచుకొనవలయు ననుట నియమంబుఁ జేసినవాఁ డను
టకంటె గొప్పవింత యేమైనఁ గలదా! అంతటితోఁ బోనీయక "దక్ష

పాటి కవిరాక్షసుఁడు" అని భీమకవికి బిరుదు నొసంగెను. ఈమాట భీమకవి లేనిచో నతనిపరోక్షములో నప్పకవి వ్రాసి జీవించి యుండెంగాని భీమకవి యుండఁగనే వచియించిన నప్పకవి అంతకుపురిచెంతకుఁ బోక యుండునా? ఈ ప్రసంగ మింతటితోఁ జాలించి యొక్కసంగతిమాత్రము విజ్ఞాపన జేసి యీవృత్తాంతము విడిచెదము. భీమనఛందస్సనుగ్రంథము భీమకవివిరచితము గాక భీమకవియొక్క అగ్రపుత్త్రునివలన రచియింపఁబడినది. అందుల విశేషము లన్నియు నాభీమకవిచారిత్రములో జూడం దగును. భారతానంతరము భీమకవి ఛందస్సు నడఁచుటకుఁగా నీవ్యాకరణము నన్నయ చేసె ననుమాట భారతము రచియించుచున్న సమయములోనే నన్నయభట్టునకు మతి పోయె నని యున్న కథవలన నిరస్త మగుచున్నది.

తిక్కన మొదలగు తొల్లింటి తెలుఁగుకవులు భారతము మూఁడు పర్వములలో నన్నయవలనఁ బ్రయోగింపఁబడిన తెలుఁగుల నరసికొని తాము గ్రంథములు వ్రాసికొని రని యింకొకమాట చెప్పఁబడినది. ఇది పైదానికంటె నద్భుతముగా నున్నది. అప్పకవియభిప్రాయము తిక్కనసోమయాజి నన్నయభట్టునకు శిష్యుం డని చెప్పవలయు నని కాఁబోలును? తిక్కనవృద్ధపితామహప్రపితామహులనుండియుఁ గవిత్వమహత్తు గల దని యాతఁ డెఱుఁగఁడు. దీనికి దృష్టాంతము వలయునేని తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణములోని

"పారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని, మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి"

అనుపద్యము చూచుకొనవలయును. ఇంతియకాక తిక్కనసోమయాజి విరచితము లగుభారతములోనిపదేనుపర్వములును సావధానముగఁ జూచినచో నీసంశయము తొలఁగిపోవుటయేకాక నన్నయభట్టునకు సోమయాజులవలన నేర్చుకొనవలసినయంశములు పెక్కు లుండిపోయిన వని సులభముగ బాలురకుంగూడ బోధమగును. ఇదియునుంగాక రంగనాథ రామాయణము భాస్కరరామా

యణము మొదలగు ప్రాచీనగ్రంథములును నన్నయభట్టీయమతానుసార ము లై యుండెనని అప్పకవి అభిప్రాయమేమో? అట్లనినచో నప్పకవికి నెవరికంటె నెవరు ప్రాచీనులో ఆసంగతి తెలియనే లేదని చెప్పవల సియుండును.

నన్నయభట్టీయమును దెనిఁగింప ధారఁకొనుచున్నాఁడు కావున నప్పకవి కాగ్రంథ మంతఘనముగాఁ గాన్పించుచున్నది. కాని నన్నయ భట్టుకాలములో నీగ్రంథమున కంత కాకున్నఁ గొంతయైన గౌరవ ము న్నట్లు కాన్పించదు. నన్నయభట్టీయముకంటె నధిక మగునాథర్వణాచా ర్యుని వ్యాకరణమే ఆకాలములో విశేషవిఖ్యాతితో నుండెను. ఆంధ్రభా షలో నపశబ్దోచ్చారణానంతర మాథర్వణనామస్మరణ చేసినచోఁ దద్దో ష పరిహారమగు నని యుండుటంబట్టి నన్నయభట్టు వైయాకరణుఁడుగానే యెవ్వరివలనను గ్రహింపంబడలేదు. ఇట్లున్నను సర్వకాలములలోను నన్నయభట్టీయమే పూజనీయమై అది తిక్కన మొదలగుమహాకవుల ప్ర యోగములకుఁగూడ నాధారగ్రంథ మై యున్న దని అప్పకవి చెప్పినం దులకుమాత్రము విచార మగుచున్నది.

సారంగధరుఁడు వ్యాకరణమును బ్రకటించుట.

రాజనరేంద్రునిపుత్త్రుఁ డగుసారంగధరుఁడు నన్నయభట్టీయవ్యా కరణము రచియింపఁబడునపుడు దానిం బఠియించె ననియు దాని నితరు లెవ్వరును నెఱుంగ రనియు నప్పకవిమతము. ఇది మఱియుఁ జిత్రముగా నున్నది. నన్నయభట్టు వ్యాకరణమును లోకోపకారార్థము రచియిం చును గాని యొక్కసారంగధరునికొఱకే అయి యుండదు. గ్రంథము వ్యాపకమే అయినచో మఱికొందఱు గూడ దానిఁ దెలిసికొనక మా నరు. ఇదియునుంగాక నారాయణభట్టు సహాయము చేయఁగా నన్న యభట్టీయము రచియింపఁబడిన దని అప్పకవియే చెప్పియున్నాఁడు. గ్రంథము నష్టమైపోవునపుడు నారాయణభట్టయినను దానిని వ్యాపిం పఁ జేయకపోఁడు. సారంగధరుఁ డైనను నీగ్రంథము భీమనచే గోదావరిం

బడవేయఁబడె నని వినినతోడనే దానిని మరల వ్రాయింపక పోఁడు. కావున నిది యాకాలములో రూపుచెడఁబోయె ననియును, అనంతరకాలములో ననఁగా నైదాఱువందలసంవత్సరము లైనపిమ్మటను కారణము లేకయే ఒక్కరికిమాత్రము తెలుపఁబడియె నని చెప్పుట సహేతుకముకాదు.

భీమకవికాలము మొదలుకొని అప్పకవికాలమువఱకును మధ్యను అయిదువందలసంవత్సరములు వ్యవధి యున్నది. ఈకాలములో ననఁగా పై అయిదువందలసంవత్సరములకాలములో నీ నన్నయభట్టీయవ్యాకరణము కాన్పించకుండుటకుఁ గారణము విచారించి చూడఁగా నిది భీమకవి వలనఁ బూర్వపక్షము చేయఁబడెననియు, నట్టికారణమున నది అప్పటివారందఱివలన నుపేక్షింపఁబడె ననియును దోఁచుచున్నది. కాని యామధ్యకాలములో నాథర్వణవ్యాకరణమే ఆంధ్రభాషకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నప్పటివారివలన గ్రహియింపఁబడినట్లుగా నూహింపఁబడవలయును. ఇట్టి వృత్తాంతము చెప్పుట కిష్టము లేక అప్పకవి పూర్వపక్షగ్రంథ మగునన్నయభట్టీయమును బునరుజ్జీవింపఁ జేయునిష్టముచే నిట్టియపూర్వవృత్తాంతము నొకదానిని పన్నె ననియు, నదియు నొకరివలన వింటి నన నది యతనిసమకాలీనుల కైన నమ్మకముగా నుండ దనుతలంపున నట్లు చెప్పె ననియుఁ దోఁచెడిని. నన్నయభట్టుచేఁ బూర్వపక్షము చేయఁబడినరాఘవపాండవీయ మెట్లుగ నామరూపరహితముగనయ్యెనో అటులనే భీమకవిచేతను బూర్వపక్షముచేయంబడిననన్నయభట్టీయము నామరూపరహితమై పోయె నని యొప్పుట కాక్షేపణము లేదు. భీమకవికిని అప్పకవికిని మధ్యకాలములో నున్నవారికవిత్వము లథర్వణవ్యాకరణమతానుసారు లనుట కనేకదృష్టాంతము లున్నవి. అట్లున్నను అప్పకవి యీగాథను బన్నుటకుఁ గారణము పూర్వపక్షిత గ్రంథోజ్జీవనార్థమే కాని మఱియొకటి కా దని స్పష్టమైనది. దీనిచే భీమకవిపై నప్పకవి చేసిననిందాప్రయోగములును నిష్కారణద్వేషబుద్ధి చూపుటయును స్థిరపడుచున్నవి.

శ్రీ ర స్తు.

క వి జీ వి త ము లు.

3.

తిక్కనసోమయాజి.

ఇతఁడు భారతములోని పదేనుపర్వముల నాంధ్రీకరించినకవి. ఈతనివలననే యాతనివంశమును గోత్రమును జెప్పఁబడినది. అందొకటి యితనిప్రథమప్రబంధ మగునిర్వచనోత్తరరామాయణములోను, రెండవది భారతములోని విరాటపర్వములోను గాన్పించును. అందు మొదటిదానిలో:—

మ. "అమరోదాత్తమనీషి నే నుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శి
ల్పమునం బారగుఁడన్ గళావిదుఁడ నాపస్తంబసూత్రుండ గౌ
తమగోత్రుండ మహేశ్వరాంఘ్రికమలధ్యానైకశీలుండ న
న్నమకుం గొమ్మనమంత్రికిన్ సుతుఁడఁ దిక్కాఖ్యుండ సన్మాన్యుఁడన్."

అనియును, రెండవదానిలో:—

సీ. "మజ్జనకుండు సన్మాన్యగౌతమగోత్రి, మహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ
డన్నమాంబాపతి యనఘులు కేతన, మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
కూరిమితమ్ముఁడు గుంటూరివిభుఁడు, కొమ్మనదండనాథుండు మధురకీర్తి
విస్తరస్ఫారుఁ డాపస్తంబసూత్రపవిత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది."

అనియుం జెప్పెను.

పై రెండుపద్యములలో మొదటిదానింబట్టి యాలోచింపఁగా దిక్కనసోమయాజి యజుర్వేదియనియు నాపస్తంబసూత్రుఁ డనియు గౌతమగోత్రుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతనితల్లిపేరు అన్నమ్మ తండ్రిపేరు కొమ్మన్న, మంత్రిశబ్దముఁ బ్రయోగించుటంబట్టి యితఁడు నియోగిశాఖాబ్రాహ్మణుఁడు అని స్పష్టమే.

సోమయాజితండ్రి.

ఇఁక రెండవపద్యముంబట్టి యితనితండ్రి యగుకొమ్మనామాత్యుని వృత్తాంతము కొంత తేటఁబడుచున్నది. అందుఁ గొమ్మనామాత్యుఁడు భాస్కరమంత్రికుమారుఁ డనియును, కేతన, మల్లన, సిద్ధన యను మంత్రిశిఖామణుల తమ్ముఁ డనియును, గుంటూరికి అధికారి యనియు, సేనానాయక వృత్తిలో నుండె ననియును పవిత్రస్వభావుఁ డై యుండె ననియును సాంగోపాంగముగ వేదముల నభ్యసించె ననియును గలదు.

సోమయాజితాత.

తిక్కనసోమయాజితాత యగు భాస్కరుఁడు గుంటూరికిఁ బ్రభుఁ డగునొకసామంతునకు మంత్రిగా నుండె నని యుత్తరరామాయణము లోనిమఱియొకపద్యమువలనఁ దేలుచున్నది. కాని యీయన భాస్కరునికుమారుఁ డగుకొమ్మన్న దండనాథుఁడు గా నుంనుటచేత నీగ్రామ మతనికి శ్రోత్రియముగా నీయంబడి యుండనోపును.

సోమయాజివాసస్థలము.

తిక్కనసోమయాజితండ్రియుఁ దాతయు గుంటూరిలో నున్నట్లు కాన్పించుటచేతఁ దిక్కనసోమయాజియును, అక్కడ జనించినవాఁడే అని స్పష్ట మగుచున్నది. ఇట్లుండఁగ నీసోమయాజి నెల్లూరువాస్తవ్యుఁ డని కొందఱిచేతను, గుంటూరుజిల్లాలోని ప్రాటూరుకాఁపురస్థుఁ డని మఱికొందఱిచేతను జెప్పంబడును. నెల్లూరిప్రభుఁ డగుమనుమసిద్ధిరాజు పేరిట సోమయాజి తననిర్వచనోత్తర రామాయణము కృతి యిచ్చుటం జేసియు, భారతము హరిహరనాథునిపేరఁ గృతి యిచ్చుటచేతను నీతఁడు నెల్లూరువాసస్థుఁ డనువాడుక కల్గినది. ఇందు మొదటిగాథనుబట్టి అక్కడ నివాసము స్థిరపఱుప వీలు లేదు. పూర్వము కవీశ్వరులు దేశదేశములు తిరిగి, ఎక్కడ రసికు లగుప్రభువు లుందురో అక్కడఁ గొన్నిదినంబు లుండి యాప్రభుని కొకకృతి యిచ్చి బహుమతుల నంది మరల స్వస్థలమునకుఁ బోవుచుండునాచారము గలదు. అటులనే సోమ

యాజియుఁ జేసియున్నాఁ డని అతని రెండవగ్రంథ మగుభారతములో
మనుమసిద్ధియాస్థానములోనివాఁడ నని యుచ్చరింపఁబడక పోవుటచేత
నిస్సంశయముగాఁ జెప్పనొప్పి యున్నది. ఇఁక రెండవశంకకు సమాధా
న మెట్లన్న — భారతములో స్మరియింపఁబడిన హరిహరనాథుఁడు
అర్చావతారరూపుఁడై నెల్లూరున వేంచేసి యున్నహరిహరనాథుఁడు
కాక కేవలమును నద్వైతుల కుపాస్యుం డగుహరిహరులకు నధినా
థుఁ డగునద్వయనిర్గుణబ్రహ్మ మని భారతములోనియాశ్వాసాద్యంత
పద్యముల నద్వైతశాస్త్రసంప్రదాయమునఁ జూచిన స్పష్టము కాఁగల
దు. కావునఁ బై రెండుయుక్తులును సోమయాజి నెల్లూరుపురవాసి యని
చెప్పుటకుం జాలవు. భారతరచనాపూర్వకాలములో సోమయాజి కాశీ
యాత్రఁ జేయుచుఁ గాశినుండి యీగ్రంథరచనకు వచ్చియున్నాఁ డని
చెప్పెడుసంప్రదాయజ్ఞవాక్య ముభయపక్షములలో నిర్బాధకమే అయి
యున్నది. పై నుదాహరింపఁబడినపాటూరుగ్రామవాసి యనుదాని
నింకొకవిధముగా సమన్వయించెదము. గుంటూరువాసమునకుఁ బూర్వ
ము సోమయాజితండ్రితాతలు ప్రాటూరుగ్రామవాస్తవ్యులై కానోపు
దురు. దానింబట్టి యీకుటుంబమువారికి 'పాటూరివారు' అనుగృహ
నామము కల్గి యుండును. అనంతరము సోమయాజివంశస్థులు లౌకికు
లగుటచేత వ్యాపారాంతరముల నితరదేశములకుఁ బోయి యుండినను
గృహనామముమాత్రము పాటూరివారే అని యుండుట ఆంధ్రదేశసం
ప్రదాయము కావున వీరికిని నట్లె అయ్యె నని సిద్ధాంతము.

సోమయాజిచే రచియింపఁబడినకావ్యములు.

ఇతఁడు ప్రథమములో నిర్వచనముగ రామాయణముతోఁ జేరిన
యుత్తరకాండముఁ దెనిఁగించెను. దీనినే నిర్వచనోత్తరరామాయణ
మని వాడెదరు. అనంతరమున సంస్కృతమహాభారతములోని పదేనుప
ర్వముల నాంధ్రీకరించెను. కవివాగ్బంధన మనులక్షణగ్రంథముఁ గూడ
రచియించెను.

ఆంధ్రభారతము.

సోమయాజికృతము లగు ప్రసిద్ధగ్రంథములు రెంటిలోపలను భారతగ్రంథమువలన నాతనికవిత్వమహత్త్వము జగద్విదితమైనది. కావున మనము ముందుగ భారతరచనకుం గలకారణములం జెప్పి అనంతరము నిర్వచనోత్తర రామాయణగ్రంథరచనావృత్తాంతమును వివరింతము భారత మాంధ్రీకరించుటలో సోమయాజి యుద్దేశ మితరులవలన నెట్లుగా వాడుకొనంబడినను దాని నంతయు విరాటపర్వారంభంబున నాతనిచేతనే వివరింపంబడి యున్నది. దాని నీక్రింద వివరించెదము :—

ఉ. శ్రీయన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరం బగురూపముఁ దాల్చి విష్ణురూ
పాయ నమశ్శివాయ యని పల్కెడుభక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత కిచ్చు మెచ్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్.

వ. అని సకలబ్రహ్మప్రార్థనంబుఁ జేసి తత్ప్రసాదాసాదితకవిత్వతత్త్వనిరతిశయానురూపానందభరితాంతఃకరణుండ నగుచుండి యొక్కనాఁ డిట్లు వితర్కించితి.

శా. విద్వత్సంస్తవనీయభవ్యకవితావేశుండు విజ్ఞానసం
పద్విఖ్యాతుఁడు సంయమిప్రకరసంభావ్యానుభావుండుఁ గృ
ష్ణద్వైపాయనుఁ డర్థి లోకహితనిష్ఠం బూని కావించె ధ
ర్మాద్వైతస్థితి భారతాఖ్య మగులేఖ్యం బైనయామ్నాయమున్.

క. వేదములకు నఖిలస్మృతి, వాదములకు బహుపురాణ వర్గంబులకున్
బా దైనచోటులను దా, మూదల ధర్మార్థకామమోక్షస్థితికిన్.

వ. అదియును.

ఉ. ఆదరణీయసారవివిధార్థగతిస్ఫురణంబు గల్గి యా
స్థావకపర్వనిర్వహణసంభృతమై పెను పొంది యుండ నం
దాదిదొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు వి
ద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్.

మ. హృదయాహ్లాది చతుర్థ మూర్జితకథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వ మట నుద్యోగాదులుం గూడఁ గాఁ
బదునేనింటిఁ దెనుంగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునం
దుది ముట్టంగ రచించు టొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్.

ఈపైపద్యములలోనికథ సోమయాజి స్వయముగఁ జెప్పినవృత్తాంతము గావునఁ బుక్కిటిపురాణములకంటెఁ బూర్ణముగ విశ్వసనీయము గదా! కనుక దానిం జెప్పెడుపద్యముల నివరించినాఁడను, ఇపు డందులకథా సంగ్రహము వ్రాసెదను, ఎట్టన్న:—తిక్కనసోమయాజి హరిహరనాథ రూపుఁ డగుపరవస్తువును సకలబ్రహ్మవస్తువుగా ననఁగా సగుణబ్రహ్మముగాఁ బ్రార్థనము చేసి యట్టి సగుణబ్రహ్మయొక్కప్రసాదముచేత లబ్ధమైనకవిత్వతత్త్వనిరతిశయానురూపానందభరితాంతఃకరణుఁ డై యుండి యొక్కనాఁడు తనలో నిట్లుగా నాలోచించుకొనియెను. తొల్లి కృష్ణద్వైపాయను డనంబరఁగువ్యాసమహర్షి లోకహితార్థము ధర్మాద్వైతస్థితికొఱకుఁ బంచమవేద మనంబరఁగు భారతమును రచియించెను. అది పదునెన్మిదిపర్వములుగా నుండును. అందు మొదటిమూఁడు పర్వములను ఆంధ్రకవిత్వవిశారదుం డగునన్నయభట్టారకుఁడు తెనింగించెను. ఇఁక నాల్గవపర్వము మొదలు అనఁగా విరాటపర్వము మొదలు పదేనుపర్వములు జనసంప్రార్థ్యము లౌటం జేసి తుదముట్ట నాంధ్రీకరించుట తగవు. అని ఇట్లు చెప్పుట నావలకు నొకపండితునిచేఁ దెలిఁగింపఁబడినభాగముంగూడ మరలఁ దాను దెలిఁగించినచో నాతనిభాగము లోకముల్లో వ్యాపింపక యే యుండును; ఆకవినామమును శాశ్వతముగా నుండకపోవు నని యెంచి యందులకు సోమయాజి సమ్మతింపక పోవుటచే భారతము ప్రథమమునుంకి ప్రారంభించ లేదని యూహింపనై యున్నది. సోమయాజి పైవిధముగ వ్రాసి గ్రంథరచనాకుతూహలంబున నుండి యీప్రబంధమండలికిఁ గృతిపతి నెవ్వరిం జేర్కొనువాఁడ నని యున్నసమయంబున నతనికిఁ గొంచెము నిద్రవచ్చెను. అపుడొక స్వప్నం బాయె నని దాని నీక్రిందివిధముగ వివరించుచున్నాఁడు. ఎట్లన్నను :—

సీ. "మజ్జనకుండు సన్మాన్యగౌతమగోత్రమహితుండు భాస్కరమంత్రితన
డన్నమాంబాపతి యనఘులు కేతన మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల

భూరిమతిస్ఫురణుండు గుంటూరివిభుఁడు కొమ్మనదండనాథుండు మధురకీర్తి
విస్తరస్ఫారుఁ డాపస్తంబసూత్రపవిత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది
యర్థిఁ గల వచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల, నస్మదీయప్రణామంబు లాదరించి
తుష్టి దీవించి కరుణార్ద్రదృష్టిఁ జూచి, యొలమి నిట్లని యానతి యిచ్చె నాకు.

శ్లో. కి మస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా, పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వమ్,
కిం కాలకూటః కిముహా యశోదా, స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే."

వ. అని నీవు తొల్లి రచియించినపద్యము గాఢాదరంబున నవధరించి భక్తవత్సలుం డగుహరిహరనాథుండు నీదెస దయాళుం డై యునికిం జేసి నిన్నుఁ గృతార్థునిఁ గాజేయఁ గార్యార్థి యై నాకలోకనివాసి నైననాకుఁ దవదివ్యచిత్తంబునం గలయాకారుణ్యంబు తెలియం గలుగునట్టి శక్తి ప్రసాదించి నన్ను నాకర్షించి కొలిపించుకొని వీఁడె విజయంబు చేయుచున్నవాఁ డనుచుఁ జూపుటయు సవిశేషసంభ్రమ సంభరితహృదయుండ నై యవ్వేలను గలయం గనుంగొని.

అని సోమయాజి తాను హరిహరనాథుని నుతియించినట్లును అప్పు డాదేవుఁడు తనయెడ దయాళుఁ డై:—

క. "పారాశర్యునికృతి యయి, భారత మను పేరఁ బరఁగు పంచమవేదం
బారాధ్యము జనులకుఁ ద, ద్గౌరవ మూహించి నీ వఖండితభక్తిన్.

గీ. తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురు టరయ, భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము గాదె
యేని నీకే నియ్యకొని వేడ్క నాని కృతిప, తిత్వ మర్థించి వచ్చితిఁ దిక్కశర్మ".

అని హరిహరనాథుం డానతియ్యఁగఁ దా నందులకు నియ్యకొంటి నని సోమయాజి తెల్పి:—

ఉ. "కావున భారతామృతముఁ గర్ణపుటంబుల నానఁ గ్రోలు నాం
ధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లుగ సాత్యవతేయసంస్కృతి
శ్రీవిభవాస్పదం బయినచిత్తముతోడ మహాకవిత్వదీ
క్షావిధి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదన్ గృతుల్."

అని చెప్పెను.

సోమయాజి స్వకీయ శిష్టత్వమును బ్రకటించుట.

భారతము పంచమవేద మని ప్రసిద్ధిఁ జెందిన గ్రంథము. అట్టిదానిం దెనిఁగించు నవసరములోఁ దనకును దనవంశమునకును గల శ్రోత్రియత్వమును, దేవతాభక్తి మొదలగువానిని బ్రకటింపక యున్నచోఁ దన గ్రంథము పరిజనాదరణపాత్రము కా దనుతలంపుతో సోమయాజి